

ԻՈՐՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ՍՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵՄՆ
ՀԱՅՈՓ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԿԱ ՏԱՐԻ

Գ-Դ

1987

ՄԻՈՆ

ԱՄԱՍԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԻ ԿՐՈՒՍԱՆԼԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

ԿԱ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1987

Մարտ — Ապրիլ

Թիւ 3 - 4

1987

March-April

No. 3 - 4

S I O N

VOL. 61

A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

digitised by

906-98

A.R.A.R.@

7474-890.

Ի ՍԷՐ ԿԱՐԳ ՈՒ ԿԱՆՈՆԻ

(Խմբագրական «Էջմիածին» Ամսագրի, Ֆունուար 1987)

1. Խմբագրությունն անցեալ Հոկտեմբերին հրատարակեց մի Խմբագրական՝ «Ի սէր եկեղեցու միութեան» խորագրով, պաշտպանելով՝ մեր Մայր եկեղեցին մի կազմական կանոնադրութեամբ օժտելու անհրաժեշտությունը, այն համոզմամբ, թէ նման մի կանոնադրութեամբ ամրապնդուած կը լինի ներքին միութիւնը եկեղեցու, ճշտուած՝ իրաւասութեանց սահմանները մեր նուիրապետական Աթոռներէ և սկզբնաւորուած ներդաշնակ զործակցութիւնը նրանց միջև։

Ըստ երևոյթին սակայն արտասահմանեան որոշ թերթեր ծուռ հայելու մէջ են տեսնում Մայր Աթոռի ճիգերը այդ ուղղութեամբ և երեւակայական արտառոց պատկերացումներով ձգտում են շփոթեցնել իրենց բարեմիտ ընթերցողներին։

Վերջերս ստացանք նման Խմբագրականների մի նոր շարք, Միացեալ Նահանգներում լոյս տեսնող նոյն «Հայրենիք» օրաթերթում, նոյն արտառոց վերագրումներով Մայր Աթոռի և յատկապէս կանոնադրութեան նախագիծը մշակող Յաննաժողովի անդամների հասցէին։ Խմբադիրը մի կողմից՝ չափազանցուած ժխտական ձևով ներկայացնում է այժմեան սփիւռքեան եկեղեցական ու ազգային կեանքի պատկերը, իբրև անկազմակերպ ու անկարգ և միւս կողմից՝ մոլորեցնող յարձակում է եկեղեցական մի ներքին կանոնադրութեան մշակման զաղափարի վրայ, որի հիմնական նպատակն է հէնց կարգ ու կանոն և ներդաշնակ մթնոլորտ ստեղծել սփիւռքում, դէթ եկեղեցական կեանքի մակարդակի վրայ։

Ահա մի մէջբերում «Հայրենիք» օրաթերթից (22 Նոյեմբեր 1986 թ.)։

«Բառին նոյնիսկ սահմանափակ իմաստով հանգային կարծիք գոյութիւն չունի սփիւռքեան ժողովուրդի լայն խաւերուն մէջ, ինչ որ դուռ կը բանայ և ճամբայ կը հարթէ անհակակշիռ կեանքի, կամայական զործունէութեանց, սանձարձակ անիշխանութեան, կարգ-կանոնի եւ պատասխանատուութեան զգացումի չգոյութեան, լճացումի, հետևաբար նաև ... ճահճացումի, բարբերու և սովորութեանց՝ որոնք կ'ամլացնեն ժողովուրդի կենսունակութիւնը և զայն կը վերածեն փակ ականջներով և կոյր աչքերով օրուան հոսանքին յանձնուած հաւաքականութեան»։

«Ախտանշելի իրողութիւններէն մէկն է ազգային-եկեղեցական ճակատի վրայ երեսուն տարիէ ի վեր գոյութիւն ունեցող հիւանդագիւն կացութիւնը»։

2. Խմբագրի սոյն ախտորոշումը թէև խիստ չափազանցուած է, բայց որոշ չափով ճշմարտութիւն պարունակում է։ Ծշմարտութիւն կայ յատկապէս եկեղեցական կեանքի տեսակետից, որովհետև ազգային-հասարակական կեանքի մակարդակի վրայ բնական պէտք է նկատուի կարգ ու կանոնի չգոյութիւնը։ Սփիւռք նշանակում է ցրուածութիւն, հետևաբար բազմազանութեան խառնաբաշխ, հետևաբար անհամբաշխութիւն։ Սակայն այդ խառնաբաշխ մէջ եթէ կայ մի կազմակերպութիւն, որ կարող է և անհրաժեշտ է որ միաւորող զործոն

հանդիսանալ, դա Հայ Եկեղեցին է։ Եւ պատմականօրէն էլ մեր Եկեղեցին այդ ուռաքելութիւնը ունեցել է և այն կատարել է պատուով, Գրոտ համար էլ նա կոչուում է ազգային Եկեղեցի, համազգային Եկեղեցի, Խմբագիրը ի վիճակի չէ անդրադառնալու, թէ հէնց այդ խառնակ կացութիւնը դարմանելն է, կարգ ու կանոն ստեղծելն է Մայր Աթոռիս նպատակը սփիւռքի եկեղեցական կանգնեցման համար, համեմատելի գործակցութեամբ մեր նուիրապետական Աթոռներին, յատկապէս Սուրբ Էջմիածնի Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան և Տանն Կիլիկիոյ Աթոռի մէջ։

«Հայրենիք»-ի խմբագիրը պարզապէս զոհ է գնում իր խնայարուած երևակայութեան և փորձում է պլոտորել սփիւռքահայ կանգնեցիչները, չգիտես ինչ նպատակով, յամենայն դէպս ոչ յօգուտ Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան հեղինակութեան։ Եւ անշուշտ ոչ էլ յօգուտ Հայրենիք-Սփիւռք յարաբերութիւններին։ Սակայն նման մտահոգութիւն չունի խմբագիրը, զի յայտնի չէ թէ ո՞րն է «Հայրենիք»-ի հայրենիքը։

3. «Հայրենիք»-ի խմբագիրը մեղադրելով Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռը, թեմերի և եկեղեցիների ժողովրդավարական կարգ ու կանոնի կապակցութեամբ, մի գուցէ ի նկատի ունի Հարաւային Ամերիկայի հայոց թեմական-եկեղեցական կանգնեցիչ և կամ Ծրանսիայի հայոց թեմական վերակազմակերպումի պարագաները։ Ըշմարտութիւնը այն է, որ Մայր Աթոռս տարիներից ի վեր բազմիցս պաշտօնապէս պատկան եկեղեցական մարմիններին յայտնել է այդ մասին իր մասնագութիւններն ու թելադրանքները տուեալ շրջանները օժտելու թեմական-եկեղեցական կառոյց ունեցող կանոնադրութիւններով, հիմնուած եկեղեցական կարգ ու կանոնի և ժողովրդավարական սկզբունքների վրայ։ Թէև, պէտք է տեսնել, որ վերոյիշեալ թեմական շրջաններում էլ, Եկեղեցին ղեկավարում է ժողովական դրութեամբ, առաւելապէս աշխարհական անձներով, որտեղ կղերապետութեան հետքն իսկ գոյութիւն չունի։

Մենք վստահ ենք, թէ վերոյիշեալ շրջանները ևս, տեղի եկեղեցական վարչութիւնների սրտցաւ աշակցութեամբ, մօտ ապագայում կ'օժտուեն թեմական-եկեղեցական կառոյց ունեցող կանոնադրութիւններով ժողովրդավարական սկզբունքների համաձայն։

4. Եկեղեցու ղեկավարման ժողովրդավար սկզբունքները իրականում վաղուց կանգնեցն են կոչուած Մայր Աթոռիս բոլոր թեմերում, բոլոր համայնքներում, թէ՛ սփիւռքի տարածքի վրայ և թէ՛ մեր մայր երկրում։ Ինչպէս յայտնի է, մեր հայրենի ներքին թեմերում, Եկեղեցու ղեկավար Գործադիր Մարմինները (Հոգաբարձութիւնները), թեմական Խորհուրդները և Վերստուգիչ Յանձնաժողովները ընտրուած են համայնքների հաւատացեալների կողմից, որոնց անդամակցում են թէ՛ տղամարդիկ և թէ՛ կանայք, ժողովրդավարական սկզբունքներով, Հայ Եկեղեցու աւանդական կանոնների և մեր երկրի օրէնքներով նախատեսուած կարգի համաձայն։ Միայն վանական միաւորները՝ Ս. Էջմիածնի Մայրավանքը, Վաղարշապատի չորս վանքերը, Ս. Գեղարդն ու Ս. Խոր-Վիրապը գտնուում են ուղղակի Հայրապետական իշխանութեան ներքեւ, ըստ աւանդական կարգի։ Ս. Էջմիածնի թեմերում, Հայաստանում թէ՛ սփիւռքում, չկայ ո՛չ կղերապետութիւն և ո՛չ էլ կուսակցապետութիւն։

Ծ. Ճշմարիտ է, որ Հայ Եկեղեցու պատմութեան ընթացքում, իրրև հետեանք քաղաքական դժնդակ պայմանների, միլիոն դարերում բարբ րոսների արշաւանքների ժամանակաշրջանում, սլ շուկ Պարսկական և Օսմանեան տրապետութեան ժամանակ, յաճախ տիրել է անկազմակերպ ու անկարգ վիճակ մինչև 19րդ դարի կեսերը: Եղել են, այո, կանոնական խախտումներ նուիրապետական Աթոռների միջև, ստեղծուել են հակաթոռ կաթողիկոսութիւններ, տեղի են ունենում զեպծումներ, չարաշահումներ՝ կալուածական դործարքներում, անործան հոգևորականների և ուխտարական գործիչների մեղքով: Սակայն այդ անկարգ վիճակներին վերջ են տրուել կեանքի կոշուելով եկեղեցական երկու կանոնադրութիւններ, Արևելահայաստանում՝ 1836ից, իսկ Արևմտահայաստանում՝ 1863ից սկսած:

Արևելահայաստանում 1836ին կեանքի կոշուած կանոնադրութիւնը՝ Պոլսի Տիտուս (Status) մի եկեղեցական կանոնադրութիւն էր, հաստատուած Յարական իշխանութեան կողմից, իսկ Արևմտահայաստանում՝ Ազգային Սահմանադրութիւնը (Էրմէնի պատրիկիի նիգամաւը), մի ազգային-եկեղեցական կանոնադրութիւն էր հաստատուած Օսմանեան իշխանութեանց կողմից: Այս երկու կանոնադրութիւններն էլ իրենց ժամանակին բարերար դեր են կատարել ոչ միայն զուտ կրօնական-եկեղեցական տեսակէտից, այլև բախտորոշ նպաստ են նանդիսացել անցեալ դարի՝ Հայոց ազգային, կրթական, մշակութային և քաղաքական գործունքի ճանապարհի վրայ:

Այո, Հայոց եկեղեցական ու ազգային կեանքում բարերար դեր կատարեց Պոլսի Տիտուս Արևելահայաստանում, որի հիման վրայ կազմակերպուեց Հայ Եկեղեցու վարչական, կրթական ու տնտես-ֆինանսական կեանքը: Բաւական է յիշել միայն Էլմիսանի Բիւրոյեան ճեմարանի, Թիֆլիսի Բերքէսեան վարժարանի և Մոսկուայի Էլազարեան ճեմարանի, ինչպէս նաև Երեւանի, Նոր Նախիջևանի, Աստրախանի թեմական դպրոցների պատմական դերը Հայոց ազգային-մշակութային և քաղաքական կեանքում: 19րդ դարի գրեթէ րոյոր դրական և քաղաքական ծանօթ դէմքերը, որոնք Արևելահայոց վերածնունդը կերտեցին, եղել են շրջանաւարտները վերոյիշեալ կրթական մեծ հաստատութիւնների, որոնք զոյութիւն էին առել և գործել Յարական Ռուսաստանի օրոք, Պոլսի Տիտուսի եկեղեցական կանոնադրութեան օրինական հիմքերի վրայ: Պատահական չէ, որ Հայ ազատագրական շարժումը կազմակերպուած ձև է ստացել առաւելապէս Արևելահայոց ղեկավարութեամբ:

Ե. Տարբեր պայմաններում, նոյն դերն է վիճակուել Արևմտահայութեան կեանքում Ազգային Սահմանադրութեան, որ հաստատուել էր Օսմանեան իշխանութեան կողմից 1863ին, և արդիւնքն էր հայ եկեղեցական և մտաւորական լուսամիտ գործիչների երազանքների ու երկարամեայ պայքարի: Իր ժամանակին, 1863ի Ազգային Սահմանադրութիւնը հանդիսացել է Թրքահայոց ազատամիտ առաջադէմ սերունդների յայթանսելը Հայ եկեղեցական ու ազգային-հասարակական կեանքում, թէև, աւա՛ղ, այն տեսալէս չի գործադրուել, վերածուել է ճշգրտաւոր անխափ (Թրքիւն Հայրիկի ծանօթ բանաձևումով), և երբեմն նոյնիսկ կախակայուել է, իսկ Սահի Յիլիկեան Աթոռ ճանաչում իսկ չի տուել Ազգային Սահմանադրութեան ու մերժել է գործադրութեան դնել այն:

Բնական է, թէ՛ «Պոլոժենիա»-ն և թէ՛ «Ազգային Սահմանադրութիւն»-ը պատկանում են հեռաւոր անցեալին, լինելով դրսևորութիւնները անցեալ դարի Հայոց կեանքի պայմաններին, որոնք մեր օրերին զոյւթեան ո՛չ իրաւական հիմք ունեն և ոչ էլ համապատասխանում են մեր ժողովրդի եկեղեցական ու ազգային կեանքի պայմաններին, մայր երկրում թէ՛ արտասահմանում:

7. Այս բոլոր պատմական տուեալներից և «Հայրենիք»-ի օղակարարութիւնից՝ յստակ մի բան է պարզւում, այն, որ Հայ Եկեղեցին մի ներքին կազմական կանոնադրութեամբ օժտելը անհրաժեշտ և օգտակար է, վերջ դնելու համար վերջին տաճարականներում մեր Եկեղեցու ծրցում յստաճացած անկարգ արարքներին, կանոնազանցութիւններին, ներքին տաճարայիններին, կամայականութիւններին և չարաշահութիւններին, որոնցից զանգատւում է հենց ինքը խմբագիրը:

Այո, ի սէր կարգ ու կանոնի անհրաժեշտ է կեանքի կոչել մի կազմական կանոնադրութիւն մեր Եկեղեցու կեանքում, իրեւ վերկարար լաստ:

Մեր կործիքով, նման մի կանոնադրութեամբ կարող են իրականանալ հետեւեալ ցանկալի առաջադրանքները՝

ա) Հռչակել միութիւնը և մէկութիւնը Հայ Առաքելական Եկեղեցու և միասնութիւնը Հայ հաւատացեալ ժողովրդի որ ի Հայաստան և որ ի սփիւռս աշխարհի, զուտ կրօնական կեանքի մակարդակի վրայ, առանց քաղաքական կուսակցական միջամտութիւնների ոչ մի կողմից: Եկեղեցին ու նրա ծառայողները, հոգևորականներ թէ՛ աշխարհականներ, պէտք է վեր մնան ու անկախ՝ կուսակցութիւններից և քաղաքական զաղսփարախօսական հոսանքներից: Այո, հարկւոր է հանդիստ թողնել Եկեղեցուն, որպէսզի նա կարողանայ վերագտնել իր ներքին միութիւնը և կարող ու կանոն հաստատել իր տան մէջ:

Եւ անբնական ու անկարգ երևոյթ չէ՞ միթէ, որ առաւելապէս Եկեղեցուն վերաբերող կենսական հարցերի մասին՝ մի կուսակցութեան պաշտօնաթերթ մղվում է հրապարակը անվերջանալի խմբագրականներով, իբր թէ ի պաշտպանութիւն Տանն Կիլիկիոյ Աթոռի, ինչ ինքը Կիլիկեան Աթոռը լուռ է մնում և հաւանաբար տրտում:

բ) Հռչակել կանոնական միութիւնը Հայ Եկեղեցու նուիրապետական Աթոռների և յատկապէս հոգևոր գործակցութիւնը և միասնութիւնը Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի և Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Աթոռի միջև, իրաւասութեանց սահմանների ճշտումով:

գ) Նուիրագործել ներդաշնակ գործակցութիւնը հոգևորականաց դասի և աշխարհական հաւատացեալների միջև հաւասար իրաւասութիւններով՝ եկեղեցական, վարչական և ֆինանսական կազմակերպութեան մակարդակի վրայ, առանց գերակշիռ գեր վերապահելու մէկին կամ միւսին:

դ) Յստակօրէն հաստատել ժողովրդավարական և ժողովական դեկավարման դրութիւնը Եկեղեցու կեանքում, համայնքային և թեմական կազմակերպութեանց մակարդակների վրայ:

ե) Դաւանական, եկեղեցա-կանոնական, հոգևորականաց կարգապահութեան, կրօնական, ծիսական բարեկարգութեանց հարցերի քննարկումը և լու-

Ս. Էջմիածին, Ս. Չասիկ 1987

Ամեն. Տ. եղիւ է Արեւա. Տէրսէրեան,
Պատրիարք Հայոց,
Երուսաղէմ

«Քրիստոս Յարեալ ի մեռելոց»

Ձերդ Ամենապատուութիւն,

Մեր Փրկչի Սուրբ Յարութեան անսխալ բոլորիս վրայ վերստին իջնում է «առաւօտը լուսոյ» եւ պայծառանում յոյսը մեր կեանքի վերանորոգման, յոյսը մեղքի ու չարիքի խափանման, յոյսը բարու յաղթութեան, յոյսը մեր հոգիների խաղաղութեան:

Չասկական շնորհաբաւ այս օրերին, մեր Մայր Եկեղեցու կամարների ներքոյ եւ մեր ժողովրդի կեանքում՝ թող առասպաւն լինի «առաւօտ լուսոյ» եւ հաուսգայթի մեհապաւն ողին համերաւ եղբայրութեան, թող բացուի անբաւար ծաղիկը սիրոյ եւ խաղաղութեան:

Ամենայն Հայոց աստուածակառոյց Սուրբ Էջմիածնից՝ Ձերդ Ամենապատուութեան եւ Սուրբ Աթոռիդ ուխտապահ սպասաւորներին ու հաւասարեալ ժողովրդեան՝ ողջոյն եւ սէր եւ օրհնութիւն հայրապետական:

«Սրբեցէ՛ք ի բաց զնին խմորն՝ զի եղիջիք նոր զանգում, որպէս է՛գ անխմորք. քանզի զասիկ մեր զենաւ Քրիստոս» (Ս. Կորնթ., Ե. 7): Ամէն:

Եղբայրական սիրոյ ողջունի՛ւ՝

Վ. Ա. Զ. Գ. Է. Ն. Ա.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

լուծուի՛ր վստահել եպիսկոպոսաց իրաւասութեան եւ կաթողիկոսական կանոնական հաստատման:

Տ. Նոր Տարուայ սեմին, այս խոհերով եւ սպասումներով, խմբադրութիւն մաղթում է իր ընթերցողներին արեւշատ խաղաղ օրեր, բարի գործերի յաջողութեամբ, համայն աշխարհի խաղաղ գոյակցութեան պայմաններում:

Թող մեր Վեհափառ Հայրապետի աղօթքը խնկի նման ուղիղ դէպի երկինք բարձրանայ՝ «Թող բարին Աստուած քաղցրութեամբ ընդունի մեր եւ ձեր աղօթքները, եւ Սուրբ Ծննդեան շնորհները թող առատապէս իջնեն մեր Մայր Եկեղեցու, մեր հաւատաւոր ազգի բոլոր զաւակների վրայ, այլեւ համայն մարդկութեան վրայ» . Ամէն:

Շնորհաւոր Նոր Տարի եւ Ս. Ծնունդ:

ՓՈԽԱԿՆԵ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆԻ

ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԵԱՆ ՈՒՂԻՈՎ

Ոչ մէկ ատեն մեր Եկեղեցին ունեցած է այն տիւրու վիճակը որ այժմ ունի: Քրիստոնէութիւնը յայտնութիւնն է նոր կեանքի մը, շննայու, զարգանայու, բարգաւաճելու և կատարելագործելու ինքզինքը: Իր զօրութիւնն ու յաղթանակները ան կը պարտի իր այս ընդունակութեանը: Գիտցած է միշտ հաշտ կենալ իրմէ առաջ գոյութիւն ունեցող լաւիմաց դիտութեան և իրմէ յետոյ սկսած մտաւոր շարժումներուն, իւրացնելով անոնց էական, ճիշդ և առողջ գիծերը, աւելորդ դարձնելով, այս կերպ, նոր ուղղութիւնները, ասպարէզին վրայ մնալով միակ յաղթականը: Այս տեսակէտով Հայ Եկեղեցին զուցէ մինակն է Քրիստոնեայ Եկեղեցիներէն, որ հակառակ իր վրայ խաւժած ազէտներուն, ոչ միայն բաժնած է ժամանակէն պատճառուած դառնութիւնները, այլ եղած է լուսաւորտ և ճկուն տնտեսը, յարմարիլ կարենալու ժամանակի բերումներուն:

Միւս կողմէն ճիշդ է նոյնպէս որ ընդհանուր Քրիստոնեայ Եկեղեցին ալ, աւելի քան դար մըն է, կ'ապրի իր կրօնական ճղնաժամը: Այս կացութեան պատճառներէն զլիաւորը այն է, որ ժամանակի տըւեալներով մնացած է յաւճախ կապուած պատմական որոշ շրջաններու: Դար մը առաջ կեանքին ներքին էութիւնը մարդուն և ընկերութեան փոխադարձ յարաբերութեան մէջն էր: Արդի մարդը ընդհակառակն կը ջանայ ամենամօտիկ յարաբերութիւններ ստեղծել տիեզերական կեանքին հետ: Անա թէ ինչէն յառաջ կու գայ այն բուն և տարերային ձգտումը արդի ընկերութեան, խորտակելու հինը, փոխարինելով զայն նորագոյն և ազատ մտածողութեան հետ: Քրիստոնէութեան առաջին օրերն սկսեալ, դարերով Եկեղեցին իր դէմ ունեցաւ յոյնք և իր կարողութիւններուն այլևս կասկած ունեցող ընկերութիւն մը, որուն ասփաքն էր կեանքի հաստատուն նեցուկ մը ունենալ, քան ազատ շարժման ասպարէզ, անդորրութիւն և խաղաղութիւն, բայց ոչ պայքար, ապահովութիւն և թեթեւացում, առանց սեփական պատասխանատուութեան:

Հակառակ արդի ընկերութեան այս հակամէտ ձգտումներուն, սոխախտ կը մնայ նորէն զանգուածներու հողիէն ներս քրիստոնէական զգացումը, անգամ մը ևս ապացուցանելու թէ կեանքի բոլոր դրութիւններուն մէջ Եկեղեցին է նորէն ամենէն ուժեղը, Վասնզի առանց բարիի ձգտումին, յառաջդիմութեան և արդարութեան նպատակին, ճշմարտութեան յազմանակին և նախախնամութեան զապաւորին, ոչ մէկ մեծ և իրական բան կրնայ գոյաւորուիլ: Կասկած չկայ թէ գիտութենէն աւելի հաւատքն է եղած լեռներ տեղափոխողը և մարդկային կեանքի հրաշագործութիւնները զեկավարողը: Հաւատքն է նորէն, ինչպէս երէկ այնպէս ալ այսօր, մարդկային ճակատագիրը կողմնացուցոյն ու լուսաւորողը, Երանաշնորհ մեր նախնիք գիտցած են վճարել անհրաժեշտ տուրքը իրենց ժամանակին: Անոնք ըրած են իրենց կարելին, ճշմարտութիւնն ու ժամանակը իրարու հետ հաշտ պահելու:

Միևս կոպմէ իրողութիւն է նոյնպէս, որ մեր Եկեղեցին իր դերին մէջ չեղաւ այս վերջի դարուն: Այս իրողութեան անդրադարձողներէն շատեր իրենց յատուկ պատճառներ կը մատնանշեն: Ոմանք զայն կը վերագրեն իր դերին անատակ Եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան, ուրիշներ՝ հաւատքէ պարպուած ըլլալու իրողութեան և տակաւին ոմանք, Եկեղեցւոյ պաշտօնէութեան ժամանակին հետ չընթանալու հակամտութեան: Սակայն վերոյիշեալ հաստատումներուն մէջ չէ իրական, բայց յաճախ աննկատ պատճառը մեր ոյրերգութեան: Մեզի երբեք չին պակսած ժամանակավրէպ երազողներ, պատեհապաշտներ և ժամանակի կռնակէն նայող ծանծաղամիտներ: Մեզի պակսած է կամենալու կորովը, իրականացնելու այն կարելիութիւնները որոնք կան մեր մէջ: Մեր պապերուն անծանօթ չէր կեանքը ըմբռնելու այս կերպը և մեր Եկեղեցին այս դրութեան կը պարտի իր մտաւոր և հոգեկան յաղթանակները:

Այս մտածումները մեզի կը բերեն տարիներէ ի վեր օրակարգի նիւթ եղած, սակայն տակուին եզրակացութեան մը չյանգած Եկեղեցւոյ քարեկարգութեամբ, որ պահանջուած կարողականոնէն տարբեր բան մը պէտք է նշանակէ անշուշտ: Վասնզի երբ արդի ժամանակներու պէտքերը կը շեշտուին, լուսաւորեալ և յառաջադէմ դարափառներու պահանջները մատնանիշ կ'ըլլան, հին ըմբռնումները այլևս անըստարար կը նկատուին, քարեկարգութիւնը այս բոլորին համազօր նշանակութիւն մը պէտք է արտայայտէ, որպէսզի համապատասխանէ մեր Եկեղեցւոյ մէջ զգալի կարծուած իրողութեան:

Քարեկարգութիւնը իբրև կրօնական և ընկերային շարժում, մեր մէջ քանիցս ընթացք առած է արդէն, Ե., Ժ.Ա. և Ժ.Բ. դարերուն և որոշ իրագործումներ եղած են այս ուղղութեամբ: Իսկ այն ինչ որ առհասարակ կը պահանջեն կարգ մը ազատամիտ նկատուած, բայց պատուելի խելք ունեցողները, ներքին և էական ըլլալէ աւելի արտաքին է, չըսելու համար արուեստական: Վասնզի իրական բարեփոխութիւնը յեղափոխութիւն մը ըլլալէ առաջ եղափոխութիւն մը պարտի ըլլալ: Հետևաբար դաւանաբանական նոր լուսաբանութիւններ, ծիսական կրճատումներ, կուսակրօն հոգեկրթականութեան նկատմամբ եղած կարգադրութիւններ, պահքի վերացման, աստուածապաշտութեան լեզուի հարցեր կը մնան իրենց իրենց անարգասիք և ժամանակաւոր, եթէ չբերեն այն տևական յեղաշրջումը որ աւանդութիւն ունեցող և դիտակից հասարակութիւններուն է, ժամանակի հոսանքին հետ:

Հայ Եկեղեցին ճիշդ է թէ ժամանակի ընթացքին իրեն յատուկ օրէնսդրութիւն մը չէ ունեցած, սակայն աւանդութիւններ և գործադրութեամբ նուիրականացած սովորութիւններ, դարերով կատարած են վարչական օրէնքի մը դերը, առաւել կամ նուազ չափերով: Հայ Եկեղեցւոյ վարիշները այդ պակասին համար օգտուած են փոքրեական երեք ժողովներու կարգ մը վճիռներէն, առաքեալներու վերագրուած կանոններէն և ազգային եկեղեցական ժողովներու մէջ նկատի առնուած որոշ հարցերու առնչութեամբ տրուած որոշումներէն: Սակայն սյուսօր պահանք իրարու քով բերելով կարելի չէ ամբողջապէս օրէնսդրութիւն մը կազմել:

Հայ ժողովուրդը այսօր կը գտնուի իրենց յատուկ վարչաձևեր ընդգրկած պետութիւններու սահմաններուն մէջ, և չի կրնար ունենալ կանոնադիր մը որ Սփիւռքի մէջ ցրուած հայ համայնքներուն համար կիրարկելի ըլլայ: Հետեաբար լաւագոյն է օգտագործել Օրթոտոքս Եկեղեցիին մէջ ընդգրկուած ուղղութիւնը, իւրաքանչիւր պետութեան սահմաններուն մէջ գտնուող Հայոց համար տեղական պայմաններու յարմարող կանոնադրերու խմբագրութիւնը իւրացնել, պայմանով որ անոնք չհակասեն Հայ Եկեղեցւոյ աւանդութիւններուն և սկզբունքներուն:

Ոչ մէկ գիտակից Հայու համար զաղտնիք է թէ Հայ ժողովուրդի ինքնութիւնն ու ճշմարտութիւնը իր Եկեղեցիին մէջ կը մնայ բիրեղացած: Այն Հաստատութեան՝ զոր մեր պապերը քար առ քար կառուցին անցաւորին և յաւիտենականին ընդմէջէն: Մեր կրօնական հաստատութիւնները թերացած են յաճախ դայն ճանչնալու, որպէսզի լքուէր, քանդուէր այն նմանութիւնը որ իւրաքանչիւր Հայուն է իր Եկեղեցիով: Ըշմարտութիւնն ու աւանդութիւնը և մեր ապրած ժամանակը պարտին հաշտեցուիլ իրարու հետ, ընելու համար մեր կեանքը ամբողջ և իւրայայտուկ, չկադալու «յերկուս հետ», ժամանակի և ճշմարտութեան նկատմամբ:

Քրիստոնէութիւնը բոլոր ժամանակներու կրօնն է, և Եկեղեցին տնտեսը ճշմարտութեան և ժամանակին, բաւ է որ ան լրջամիտ կերպով կենայ անոնց նկատմամբ, տալու համար զգիտյսերն կայսեր և զԱստուծոյն Աստուծոյ: Կրօնական և ընկերային բարեկարգութիւնները զործն են տեսանողներու և հաւատքի մարդոց, ոչ թէ դժգոհներու և իմաստակներու, որոնք բան մը ընելու, նորութիւն մը բերելու սիրոյն, նոր օրէնքներ հաստատելու կը նկրտին, առանց լըրջօրէն անդրադառնալու թէ ինչ բաներու պիտի կիրարկուին անոնք:

Հայ Եկեղեցին իր գոյութեան առաջին օրերէն, եղաւ մին այն արմատներէն, որուն վրայ յետոյ պիտի բարձրանար քրիստոնէութեան հսկայ ծառը: Ան Աւետարանի ակէն առաւ իր կեանքին յոյզը, բոլոր միւս հին և մեծ Եկեղեցիներու կողքին: Անոնց հետ որդեգրեց և մշակեց քրիստոնէութեան հաւատքին հրամանակարգ սկզբունքները և եղաւ մին անոնցմէ, որոնք յաւիտէականացին քրիստոնէական աստուածաբանութեան հնագոյն այն վարդապետութիւններուն, զորս ընդհանուր Եկեղեցին մտածած ու բանաձևած էր, երբ դեռ քիչ մը շատ մարդկօրէն մտածուեցին չէին պղտորած իր ներքին կեանքը:

Ներկան անցեալին հետ կապող ամենէն ուժեղ զօդերէն մին եղած է մեր մէջ աւանդութիւնը, տեսակ մը համայնական յիշողութիւն, որ խառնուած, համաձուլուած ցեղային մտայնութեան, ազգային ողջմտութիւնն է եղած այլևս մեզի համար և չուկէտը ապագայի մասին որոճացուած հայեցողութեան: «Որպէս աւանդեցին մեզ հարքն մեր»: Այս խօսքը անմաշ կապապարն է եղած, որով կնքուած են մեր հաւատքին և ըմբռնուեցներուն վկայութիւնները բերող բոլոր վաւերագրերը:

Եկեղեցին իբրև Ս. Հոգիի ներգործութեան ներքև ընթացող Հաստատութիւն մը, անվթար պահպանել պարտի առաքելական և հայրապետահաստատ աւանդութիւնները, որպէսզի չդրժէ իր ինքնութեան և էութեան: Աւանդական

այս իրողութիւններու համաձայն, Հայ Եկեղեցին դարերով, ոգի ի բռին, ջանացած է պահել իր միութիւնը Քրիստոսի հետ, իրեն նշան կատարելութեան հ ներդաշնակութեան: Հայ Եկեղեցւոյ բարեկարգութիւնը երկար տարիներու հարց է, երբ մեր օրերուն դարձեալ կ'արծարծուի: Անհրաժեշտ է որ այս պտժ րազային նկատի առնուին հետեւեալ հիմնական սկզբունքներն ու իրողութիւնն ները, իբրեւ քննարկման մեկնակէտ և ուղի:

Նախ բարեկարգութեան ճիշդ հասկացողութիւնը: Եկեղեցին շարունակական բարեկարգութեան ընթացքին մէջ է, ինքզինքը Քրիստոսի հաւատարմ և ժողովուրդի կարիքներուն կենսունակ և օգտաշատ ընծայելու տեսակէտէն: Վկայ՝ դարերու վրայ տարածուած ժողովներ, հայրապետական տնօրինութիւններ և ուրիշ բազմաթիւ ջանքեր: Հետեւաբար պէտք է խուսափիլ այն զտափառէն, թէ մէկ անգամ փոփոխութիւն մտցնելով այս կամ այն ծիրին մէջ, Եկեղեցին բարեկարգուած կ'ըլլայ:

Երկրորդ, պէտք է առաջնորդուիլ Հայ Եկեղեցւոյ իւրայատուկ նկարագիրը անվթար պահելու սկզբունքին և ոչ թէ ներկայ ժամանակներու յարափոփոխ զոյավիճակներէն, ըմբռնումներէն, հայեցակէտերէն և անմիջական կարիքներէն: Այլապէս Եկեղեցւոյ հիմնական կառոյցը, որ կուռան է անոր հաւատաքին, կը կորսուի, ինքն ալ իր կարգին դառնալով փոփոխութիւններու, յեղաշրջումներու առարկայ, այն աստիճան՝ որ ֆիւս բերէ իր յաւիտենական ճշմարտութեան, աստուածադիր ընոյթին և նկարագրին, զոր դրունք դժուր մի յալթահարեցնա: Ժողովուրդի ներկայ կեանքի կարիքներու նկատառումը կաբերու է, բայց ոչ ինքնին բաւարար, մանաւանդ արդիական միջոցներու վտանգաւոր միտումներով: Ոչ մէկ ատեն, աւելի քան այսօր, Հայ ժողովուրդը կարիքն ունի ամուր պահելու իր դարաւոր աւանդութիւնները: Ուրիշ ազգերու հետ բաղադատութեան եզրեր պէտք չէ փնտռել, որովհետեւ մեր ներկայ զոյավիճակը տարապայմանօրէն դժուարին և վտանգալից դրութիւն մըն է, որուն պէտք չէ տապար գարնել մեր իսկ ձեռքերովը:

Երրորդ, հարկ է ուժաւորել մեր Եկեղեցւոյ սպասարկութիւնը, արդիական եղանակներով, զորս այժմու աշխարհը իր տնտեսական և թէքնիք կարելիութիւններով կ'ընծայէ մեզի, առանց խախտելու սակայն հիմերը մեր հոգեկան կառոյցին: Այս է եղած Քրիստոսի աւետարանական ուսուցման ուղին, որուն հետեւած են մեր նախնիքը: Մեր Եկեղեցին ատով կրցած է տուել ներքին և արտաքին բոլոր տեսակի հարուածներուն, մուր ուղղութիւններուն և քանդիչ սպառնալիքներուն:

Այս նախադրեալներէն մեկնելով, անհրաժեշտ է Հայ Եկեղեցւոյ բարեկարգութիւնը ըմբռնել և քննարկել համատեսական հայեցակէտով և ոչ թէ բազմաթիւ հարցերէն վեր առնել մէկը կամ միւսը միայն և անոր լուսարձակին տակ դնել ամբողջ բարեկարգութիւնը, որուն զոյութեան իրաւունքը մեր ժողովուրդի գերազոյն շահերուն պէտք է նայի, Հետեւաբար նախ նկատի պէտք է առնել Լուսահողի Խորէն Ա. Մուրառեկեան Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի կողմէն յատուկ կոնդակով և անոր ընկերացող Ձեկուցումով պատրաստուածը, ուր յատակօրէն կը տեսնուի թէ շատ մը հարցեր առաջադրուած են

քննարկութեան համար, որոնցմէ մէկն է Հայ Եկեղեցւոյ հոգևորականութեան բարեկարգումի հարցը, կուսակրօնութեան ջերմեռանդ անդրադարձումով: Հետեաբար սխալ պիտի ըլլար Հայ Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան հարցին մէջ շեշտակի և այլամերժօրէն կարևորութիւն ընծայել միայն կուսակրօնութեան: Այս պիտի մօտեցում մը նեղմիտ և անհատական տրամադրութիւններու և սահմանափակ նկատումներու արդիւնք է, ուրիշ բան չըսելու համար:

Հարցը, հետեաբար, պէտք է դրուի առողջ հիմերու վրայ և հետեւել շրջագծին մէջ — ի՞նչ ընել, ինչպէ՞ս ծրարել որ հայ հոգևորականութիւնը քսաներորդ դարու այս պայմաններու տակ կարենայ արժեւորել իր առաքելութիւնը, կրօնական, կրթական, հովուական, ծիսական, վարչական, ազգային և ընկերային բնագաւառներուն մէջ: Անհրաժեշտ է մանաւանդ մատնանշել այն պարագաները, որոնց մէջ կը նկատուին այսօրուան իսկական տկարութիւններն ու թերութիւնները: Ինչո՞ւ հայ հոգևորականը ներկայիս չի գտնուիր այն բարձր և գործօն դերակատարութեան մէջ, որուն կանչուած է իր կոչումով և հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ դարաւոր աւանդութիւն և այժմէական կենսականութիւն ունեցող իր դերով:

Ներկայիս, զանազան պատճառներով, որոնցմէ ոմանք արուեստական են և ուռուցուած, ամբողջ շեշտը կը դրուի դրութեան (system) վրայ: Այս դրութիւնը ինչպէ՞ս տուկաց դարերով և կը տուկայ այսօր ալ միւս Եկեղեցիներու, յատկապէս Արեւելեան Ուղղափառ Եկեղեցիներու մօտ, որոնց հաւատացեալներու թիւը միլիոններու կը հասնի: Ինչպէ՞ս իր գոյատևման իրաւունքին մէջ կը մնայ Կաթողիկ մեծ Եկեղեցին, Կաթողիկ աշխարհին մէջ: Երբ նայինք մեր շուրջը, մեր Եկեղեցւոյ աւանդութեան մօտիկ Եկեղեցիներուն, սնունդ մէջ ցարդ ոչ մէկ փոփոխութիւն, բայց մանաւանդ տրամադրութիւն կայ փոփոխութեան: Միայն Անկիլքան, Բողոքական Եկեղեցիներն են որ խախտած են այս դրութիւնը: Եւ պէտք է հարցնել զիտական և առարկայական մօտեցումով, թէ ի՞նչ շահած է Բողոքականութիւնը իր այդ փոփոխութենէն:

Կուսակրօն կեանքի գծաւորութիւնները շատ լայն տարողութիւններու հասած են ներկայիս, կ'ըսուի: Ճիշդ է որոշ չափով: Մտայնութիւններ, ապրելու կերպերը, թոյլատու տրամադրութիւնները, վերաբերումներ են ստեղծած մարդոց կեանքին մէջ: Բայց այս բոլորը պատճառ պէտք է դառնան հիմնովին փոխելու դրութիւն մը, որ դարերու փորձը ունի իրեն իբրեւ կուտան: Այժմու կեանքի կերպերը չեն կրնար պատճառը ըլլալ սիւստմի փոփոխութեան, որովհետեւ սիստեմը ինք արդէն լայնօրէն բացած է դուռները ամուսնացեալ քահանայութեան առջև: Անհեթեթ է բացատրութիւնը թէ այս հարցին քննարկումը չի միտիր կուսակրօնութիւնը շնչելու զապափարին, այլ պարզապէս արտօնելու որ կուսակրօն վարդապետներն ալ իրաւունք ունենան ամուսնանալու և շարունակելու իրենց քահանայութիւնը...: Այսպէս պարզ կերպով դրուած հարցը ունի աակայն իր բնական և վտանգալից հետեանքները: Եթէ նոյն տրամաբանութեամբ առաջնորդուինք և նոյն սկզբունքին հաւատարիմ մնանք, ի՞նչ իրաւունքով պիտի կրնանք արդեւ հանդիսանալ որ արտօնուի բարձրագոյն դասի եկեղեցականներուն ևս որ ամուսնանան և շարունակեն իրենց պաշտօնը, յան-

գեղու համար Բողոքական եկեղեցիներու դրուժեան։ Ասիկա բնական հետևութիւնն է վերև որդեգրուած սկզբունքին և տրամաբանութեան։ Տակւին եթէ ուզուի նոյն անխտրութեան սկզբունքը դործադրել Աւետարանական հասկացողութեամբ, ինչ արդելք կրնանք ունենալ իզական սեռին քահանայացւան, եպիսկոպոսացւան համար։ Պանի որ ըստ առաքելալին ճշիք խորի ոչ Հրէի և ոչ հեթանոսի, ոչ արուի և ոչ իգի՝ ինչո՞ւ այս պարագային ևս չյարգուի առաքելական անխտրական կանոնը, երբ մանաւանդ ներկայիս կանանց ձեռնադրութեան հարցը, կարգ մը երկիրներու մէջ, օրակարգի վրայ է։ Եւ տակաւին ինչե՞ր կրնան պատահիլ, երբ այսպէս կոչուած տրամաբանութիւնն ու տրամադրութիւնը դառնան մղիչ շարժակներ մեր մտածողութեան և կեանքին, թուլցնելով աւանդութեան հասկացողութիւնը, որ տոկուն արմատն է մեր կայնիական եկեղեցիին։ Աշխարհի մէջ, Վատիկանէն սկսեալ մինչև Արեւելեան Օրթոտոքս եկեղեցիները, վերանորոգման լուրջ շարժումի մէջ են, բայց ծրագրուած աշխատանքով, պատասխանատուութեան ամենաբարձր աստիճանով։

Պատմութեան մէջ բնական է, որ ամէն շրջան ունեցած է իր գաղափարները, զգացումները, կանխակալ կարծիքները և իր մեծութիւններու կարգին՝ իր տկարութիւնները։ Ի վերջոյ, եկեղեցին քարացած աւանդութիւններու անհասկնալի և անիմաստ հաւատոյ կանոնի մը կեղևը չէ, այլ կենդանի դործարանաւորութիւն մը, որ կը զործէ, կը սնանի և իր կարգին կը սնուցանէ ժողովուրդը, առեալ պայմաններու մէջ։ Միւս կողմէն սակայն ժամանակին տրուելիք տուրքը պէտք չէ այնքան շատ ըլլայ, նուազեցնելու չափ ճշմարտութեան լոյսն ու նկարագիրը։ Ժամանակ և ճշմարտութիւն, մէկին կամ միւսին զերազանցութիւնը մէկ կողմէն կը ստեղծէ ծանծաղամտութիւն և միւս կողմէն վերացականութիւն։ Ի. դարու մեր կղերը ծանծաղամտօրէն մտածեց թէ զիտութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը հակառակ են կրօնքին, թէ զանոնք հաշտեցնելու համար անհրաժեշտ է կատարել պահանջուած զիջումը, առանց մտածել կարենալու թէ ինչ որ սուրբ է և նուիրական, ինչ որ բանաւոր է և աստուածային, անիկա տեական է միշտ, ոչ զիտութիւնը կը մաքառի անոր դէմ, ոչ ալ քաղաքակրթութիւնը կրնայ զայն ընդունել։

Անկերէ և այսօր այն իրողութիւնը, թէ հայ ժողովուրդը ներկայիս կազմակերպուելէ աւելի կազմալուծման կ'երթայ, վասնզի եկեղեցին, որ երկար դարեր պահապան հրեշտակն ու զօդակապը հանդիսացաւ իրեն, այլևս կենդանութեան քիչ նշաններ ցոյց կու տայ և տակաւ կը թերանայ ստանձնելու իր պատմական դերին պատասխանատուութիւնը։ Մեր եկեղեցին աւելի քան կէս դար է նստած է իր Պոպալսիլիէի եղին՝ անդամալուծուած ինքն իր մէջ։ Այժմ չունինք մէկը, նոյնիսկ մեր բարձրագոյն իշխանաւորներէն, որ զգայ թէ ան կրօնական և ուղղային նուիրական է և անյետաձգելի պարտաւորութիւններ ունի։ Վերջապէս ո՞վ պիտի ձերբազատէ մեզի այն արտաւոր անտարբերութենէն որ կ'ամլացնէ մեր հոգին, կը չլստէ մեր արդէն սառած ու ժերը սուրբ և նուիրական գործերու և ձեռնարկներու ի ինդիբ։

Հայ գաղթաշխարհը իր ընկերային և ազգային տարանջատումին հետ ունի նաև կրօնական ներքին անհաշտութիւններ։ Մեզի չեն պակսիր անտեսա-

կան զոհացուցիչ պայմաններ, ոչ ալ իբր ազգ ապրելու զիտակցութիւնը, բայց մեզի, երկու պատերազմներու միջև ապրող Սփիւռքի սերունդին, կը պակսի կրօնական աշխարհայեացքը: Այդ է պատճառ որ Սփիւռքի մեր ժողովուրդը տակաւ կորսնցնէ հայ հոգիին յատկանիշերը, զինք շրջապատող ազդութիւններու և մշակոյթներու մաշումին ենթակայ: Ան դադրած է կարծես դարաւոր մշակոյթի տէր ժողովուրդի մը համբաւին հաւատարիմ ըլլալէ: Այս հանգամանքին արդիւնքն է որ այսօր դէպքերը կը վարեն մեր ճակատագիրը, բայց էր երբեմն երբ մենք մեր կեանքը կը շինէինք դէպքերու ազդեցութենէն վեր իմաստութեամբ և մկռններով:

Այսօր մեր կեանքը Սփիւռքի մէջ գաղթային է և շատ տարբեր չէ անցեալէն: Այսօր նորէն մեր ժողովուրդը կ'ապրի իր անապահով օրերը և միայն Եկեղեցւոյ զաղափարին մէջ և հովանիին տակ կրնայ կռուանուիլ: Կղերապետութեան մասին չէ խօսքը, մեր ժողովուրդը բարեբախտաբար թոյլատու սղի մը չէ սնուցած նման ձգտումներու հանդէպ: Կ'ակնարկենք հոգեկան այն հանգիստութեան, ուր իրար կը դռնեն հայութեան բազմասեռակ արժէքները, զնահատման լայն չափանիշերով, անկախաբար իրենց իմացական մակարդակի խոշոր տարբերութիւններէն: Մէկ դարէ ի վեր, յանուն նոր բայց օտար հանգանակներու խօսող մարդքէնքը սարսեցին, քանդելու աստիճան, մեր գոյութեան մէջ այն դարաւոր հանգիստութիւնը, միութիւնը, առանց կարենալ ստեղծելու ուրիշ միութիւն մը, որ կռուան կարենար հանդիսանալ մեր ժողովուրդի ինքնութեան: Հայ Եկեղեցիին գործն է, ինչպէս անդեալի՝ նոյնպէս և այս օրերուն, ստեղծելու այս միութիւնը, այսինքն վերահաստատելու ինքզինքը իր երբեմնի առաքելութեան և դերին մէջ: Ընտանիք, լեզու, դպրոց, մամուլ, ասոնք անշուշտ ազգապահպանման միջոցներ են, բայց անոնցմէ վեր է Եկեղեցին: Կ'ըսենք ասիկա ոչ յանուն նախընտրութեան մը, այլ այն խորունկ հաւատքով թէ թուումէ անցնող վերոյիշեալ ազդակները աւելի կամ նուազ չափերով կը մնան ենթակայ աղաւաղման և նուազումի: Մեր ընտանիքը, հակառակ իր տոհմիկ և սրբազան աւանդութիւններուն և առաքելութեանց, միջավայրի բերումներով սկսած է ենթակայ ըլլալ լուրջ քայքայման և չունի իր երբեմնի նուիրական և անխորտակելի միութիւնը: Օտար կրթութիւն, օտար ամուսնութիւններ, օտար բարքեր, ընտանիքը կազմալուծող ազդակներ են և մեզի կը պակսին բաւարար միջոցներ կրճդ արուել այս աւերին:

Լեզուն մեր գոյութեան ոգեւէն անօթներէն մին էր դեռ երէկ, այսօր աւելի քան տփռոյն ազդակ մըն է: Մեր դպրոցը կը բաժնէ նոյն ճակատագիրը: Երբեմնի այս պաշտպան սուրբերը զժբախտ բերումներու հարկադրանքին տակ անգոր կը մնան: Ազգային յղացք և մեր հոգեկան և իմացական արժէքներու գուրգուրանքը աւելի քան երբեք պէտք է տուական մտասեռեւումը ըլլայ մեզի, գաղթաշխարհի մէջ, ատով արծարծելու մեր ներսը ցեղային այն ոգին, որ այսօրուան բոլոր մեծ ու փոքր ժողովուրդները այրող տենդն է: Այս յղացքը որ զժբախտաբար սկսած է աղօտիլ, կը պայծառանայ միայն Հայ Եկեղեցիով, որ մեր ազգային արժէքներու բիրենդասումն է, զանոնք հոգիացնող և լուսաւորող աննիւթական կրակը: Փառաւոր այդ աւանդարանը, ժամանակի ամբողջ ճնշու-

մին տակ մնաց անաղարտ, և այս անոր համար մանաւանդ, որ իբրև պահապան մեր կրօնա-ազգային իտէալին, ամենէն անխոցելի մասն է մեր ժողովուրդի հոգեկան և բարոյական գօրոյթին, դարերու ճնշումով և արիւնով շինուած աղամանդը, որ դիւրին չի փշրուիր: Իր պահպանողական ոգին, շինուած դարձեալ մեր պատմութեան մեծ ռազմավայրին մէջ, դիւրութեամբ ենթակայ չի կրնար ըլլալ ժամանակի ազդեցութիւններուն: Մաքառման դաշտին մէջ կռանուած այս ինքնուրոյնութիւնը պէտք չէ որ այլայլի նոր զաղափարներու և ազդեցութիւններու փշուամերէն: Մեր օտարութիւններու մէջ ինչ որ հայեցի է և համու իմաստ ունի, կու գայ դարձեալ մեր Եկեղեցիէն: Առտնց մեր պապերու հրաջք հոգիին և անոնց մեզի աւանդ թողած ժառանգութեան, մենք անբաւական պիտի ըլլայինք ինքզինքնիս ըլլալու: Որպէսզի մեր հոգին չհազնի օտար շապիկ, պէտք չէ որ խղիւի շղթան որ մեր ներկան կը կապէ մեր անցեալին:

Իսկ ցեղային խտրութիւններու մեր օրերու կրկէսին մէջ ինքզինքնուհետ կարենալ մնալու միակ ապաւէնը Հայ Եկեղեցին է դարձեալ, որուն կրօնական հանգստանքը առաւելութիւն մը, անցազիր մըն է այս տեսակէտով, ոչ թէ անարձագանգ անցեալ մը, ինչպէս կը մտածեն շատեր դժբախտաբար: Մեր հայրերը մեռած չեն մեռած ըլլալու համար, անոնք մեռած իրազործել կարենալու զաղափարը կատարելութեան և ազատութեան: Ահա թէ ինչու մեր բոլոր պարտութիւնները առաքինութիւններու վերածուած են, կազմելու խորհուրդը մեր յալթանակին: Պատմութիւնը մարդերու կեանքին յիշատակաբանը ըլլալէ աւելի, երազներու և զաղափարներու հանդէսն է: Ճիշդ զոր ազգերը կ'ընեն, շինելու իրենց հոգիին պատկերը: Քանի՞ ժողովուրդներ, երբեմն հզօր և տիրական, այսօր չունին իրենց հոգիին այդ պատկերը ազգերու պատմութեան պատկերասրահէն ներս, հակառակ իրենց թիւին և նիւթական յալթանակներուն:

Մեծ երազի մը իրագործումն է Հայ Եկեղեցին, Լուսաւորչի առաքելական հոգիին կոթողը: Մեր միտքին աչքերով դիտենք կարաւանը մեր սուրբերուն և հերոսներուն, որոնք տարագեղ ծաղիկներու նման մեր պատմութիւնը շուշանեցին, առասպելական կրկէսի մը վերածելով այն հողը, զոր մեր ճակատադիրը ծփացող դրօշակը ըրաւ մեր պատմութեան մահասփիւռ խորշակներուն: Հայ Եկեղեցին ցեղին խղճատանքն է, ինչպէս կ'ըսուի այնքան զեղեցիկ կերպով, այն սրբարանը՝ որուն մէջ հայ կեանքը ամենէն աւելի մարդուեցաւ դէպի բարին և կատարեալը, այն զանձարանը՝ ուր պահուեցան ու կը պահուին մեր հոգիին ու միտքին զանձերը, բայց մանաւանդ փրկութեան տապանը՝ մեր պատմութեան արիւնոտ ծփանքներուն դիմաց:

Հայութիւնը հարուստ ժառանգութիւն մըն է իր Եկեղեցիով: Գուրգուրանք ունենանք իր նկատմամբ, մեր մէկ հատիկ զաւակի նման: Հայու հոգին ժանգ չի բռներ որքան ատեն Հայ Եկեղեցւոյ պատեանին մէջ կը մնայ պահուած: Ան պէտք չէ ժանգոտի նաև այսօր, մեզի պարտադրուած այս օտարութիւններու մէջ: Հակառակ այդ մեծ ու քաղցր իրականութեան, մենք տակաւին չունինք մեր հասարակաց դրօշը, որուն ներքև անխտիր բոլորս կարենայինք կենալ: Չունինք նոյնիսկ մեր հասարակաց երգը, որ բոլորս նոյն երազով և

ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՑ. ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

Ժ.

Ս Ք Ե Մ Ի Հ Ա Ր Ց

Շատ չենք զարմանալ որ այսքան չնչին խնդիր մը, սքեմի հարցը, կրցեր է իր պատուոյ անկիւնը ունենալ եկեղեցական բարեկարգութեան ծրագրին մէջ. որովհետեւ կը ճանչնանք մարդիկ որոնք բարեկարգութիւն ըսելով արդէն ուրիշ ոչինչ կը հասկնան բայց միայն հոգևոր երաժշտութեան արուած համերգային շողողանք, ամուրիութեան շնչում և քահանաներու աշխարհականօրէն հագոււիլը: Չենք զարմանալ. բայց կը ցաւինք անկեղծօրէն, տեսնելով որ այդ ճղճիմ մտայնութիւնը կրցեր է այնքան վերերը ելնել, մինչև Գերագոյն Հոգևոր Խորհուրդի մէջ տեղ գտնելով. ու ոչ միայն հարցը նկատի առնելու և զայն օրակարգի անցընելու համար իբրև խորհրդածութեան արժանի դործ մը, այլ մինչև իսկ այդ ռամիկ տեսութեան ինպատկարժիք բանաձևելու համար:

«Զգեստը չէ անշուշտ որ կը շինէ հոգևորականը», ինչպէս կ'ըսէ Պրանսական առածը. բայց բացատրութեան անկարօտ ըլլալու աստիճան պարզ է նաև թէ կեանքի ամէն կոպտակերպեալ վիճակ և դրութիւն, որ սկզբունք մը կը ներկայացնէ և սահմանուած է որոշ ուղղութեան մը վրայ արդիւնաւորելու իր արժէքները, սովորութիւն է և պէտք նոյնիսկ որ իրենները, այսինքն իր

խանդավառութեամբ կարհնայինք երդել: Հայ եկեղեցին մեր դրօշն է, որուն գլուխին ներքև մեր բոլոր հատուածները զինադուլի կրնան կանչուիլ: Մեր երգն է, մեր միայն ու հոգիին բխումը, պուտ պուտ քաղուած մեր հազարամեայ վիշտէն, որ մեզ իրարու կը կապէ և իր շղարշին մէջ կը փաթթէ մեր վերքերը և իր սլիքներուն վրայ առած կը տանի վերնականի անճառութեան:

Հայաստանեայց եկեղեցին անցեալին մէջ մեր մայրը՝ այսօր կրկին ի վիճակի է մեր հոգեղէն և մշակութային արժէքները վերստին պատասպարելու իր ծոցին մէջ, եթէ անոր սպառը ընող մեր օրերու եկեղեցականութիւնը հաւատայ իր դերին: Հայ եկեղեցականութիւնը պիտի կրնա՞յ մէկդի նետել իր անտարբերութեան և անինքնադիտակցութեան մաշկեակը, բանալով ինքզինքը մեր անցեալի հրաշագործ ոգիին: Հայ եկեղեցականութիւնը պիտի զոնէ՞ ինքզինքը աւօրեայ մտահոգութիւններէն վեր գզացումով դիմաւորելու իր պարտականութիւնը: Պիտի զխնայ՞ զոհել ինքզինքը, ոչ թէ յանուն սրբազրուած կամ նորաշէն հանգանակներու, այլ յանուն այն ոգիին, որ ընդհանուր է և հայեցի և անով գերազանցօրէն Քրիստոնեայ: Այս իրողութեան մէջ միայն կրնայ ծաղկիլ և շնչել Լուսաւորիչներու և Սահակ-Մեսրոպներու հոգին, որպէսզի այս ոգիով ներշնչուէին վերստին Հայ եկեղեցւոյ զաւակները ի սփիւռս աշխարհի:

Ե.

հետևողները ընկերություն մէջ և հանրային ուշադրութեան առջև առանձնաւորող նշաններ ունենան։ Վարդապետական ոչ մէկ տեսակէտ կայ անշուշտ այս բանին մէջ, բայց կայ այն նուիրական դարձած վարժութեան իրականություն մը և զործնական ողջմտութեան պահանջ մը, զորս անկարելի է անտեսել։

Ինչ պիտի ըսէինք՝ եթէ վաղը մէկը յանուն բանակի բարեկարգութեան յանկարծ առաջարկէր որ զինուորները հասարակ քաղաքացիներուն պէս հազուէին... ու չմոռնանք որ «հոգևոր զինուորութեան» այն դրութեան մէջ որ մերինն է՝ պարագան շատ աւելի յատկանշական է։ Զինուորը իր կեանքին մէջ որոշ ատեն մը կամ ատեններ միայն զինուոր է, և այդ որոշ ժամանակներուն մէջ ալ, արտօնուած բացակայութեանց միջոցին զոր օրինակ, կրնայ չկրել իր համագործակցող և զերծ նկատուիլ անոր պարտադրած պատշաճութիւններէն, բայց այդպէս չէ կարելի մտածել եկեղեցականին համար։ Ան իր կարգին սեմէն ներս կոխած առաջին օրէն մինչև իր վերջին շունչը անընդհատօրէն եկեղեցական է և պէտք է կրէ ոչ միայն եկեղեցւոյ մէջ այն՝ զոր իրրեւ հանդերձ հոգևորականն օրհնութեամբ կ'ընդունի ձեռնադրութեան պահուն, այլ նաև այն՝ զոր իրրեւ հազուստ կ'երթական ձեռնադրուելէ առաջ կը սկսի ընդունիլ եկեղեցիէն դուրս ևս։ Այսպէս է այս, որովհետև մինչ զինուորութիւնը կամ կեանքի ուրիշ վիճակներ և դրութիւններ կենցաղի կերպեր են միայն, ժամանակաւոր կամ պատահական կամ պայմանադրական հանգամանքներով մասնաւորուած, եկեղեցականութիւնը խորհրդական օրհնութեամբ և տըւելութեամբ ստացուած նորոգուած կեանքի կացութիւն մըն է իսկապէս, որուն հարկադրած կանոններէն, պատշաճութիւններէն և զգուշութիւններէն ենթական ո'չ մէկ վայրկեան և ո'չ մէկ տեղ չի կրնար ազատ զգալ ինքզինքը։ Զինուորը՝ բանակէն և ուսանողը՝ դըպրոցէն դուրս, և ուրիշներ իրենց ասպարէզի պաշտօնավարի շրջափակէն արտաքոյ եղած ատենին արգելք չունին յաճախելու հանրային զբօսական վայրեր և խաղարաններ, եկեղեցականները ըստ օրինի չունին այդ արտօնութիւնը։

Հանդուցեալ Ուշագետն Պատրիարք, տարիներ առաջ, իր «Կենցաղ եկեղեցականաց» զրքին մէջ երբ կը դիտէր թէ կուսակրօն եկեղեցականներուն փակեղը կանոնադրուած է որ մանիշակազոյն լինի, որպէսզի չհամարձակին կանամբի եկեղեցականներուն չափ ազատօրէն ելումուտ ընել ընտանեկան յարկերէ ներս, թէև ոմանք քմծիծաղով կարդացին այդ տողերը, բայց ոչ ոք իրեն իրաւունք համարեց ընդդիմաբանել այդ հայեացքին։ Ինչ որ կը նշանակէր թէ կ'երթական հազուստը հոգևորականին վրայ զատորոշող և նոյն ատեն հակակշիռ նշան մըն էր իր անձին և կեանքին համար։

Ստոյգ է սակայն թէ այդպէս չէր ի հնունդն. այսինքն դուրսի կեանքին մէջ եկեղեցականներու և աշխարհականներու միջև հազուստի այս զանազանութիւնը չկար վաղնջական դարերուն, այդպիսի զանազանութիւն մը այն ատեն յատուկ լինելով արական և իգական սեռերուն միջև միայն։ Այդ բարի օրերուն այրերը, աշխարհական կամ հոգևորական, ամէնքն ալ կը կրէին, իբրի արտաքին զգեստ, երկար կապոյ կամ պարեգօտը միայն և ի հարկին վերաբերու մը, ինչ որ ցարք հազուստն է ժամանակի շարժումին անհաղորդ արեւելեան ժողովուրդին։

վուրդներու մէջ այրերու դասին։ Այդ, կը կրկնենք, երջանիկ ժամանակամիջոցներուն, երբ դեռ կրօնական զգացումն էր բարոյականի միակ կամ զլիաւոր վարիչ ոյժը հասարակական կեանքին մէջ, երբ երկրական բարքերուն պարզութենէն ներս դեռ չէին սպրդած կենցաղի, սովորոյթի, ճաշակի նրբութիւններ՝ նորոյթի ճամբով, երբ դեռ մարդիկ չէին ճանչնար հանրային վայելքի և զօռական ժամանցի ճնշող բարդութիւնները, որոնք քաղաքակրթութեան պիտակին տակ հետզհետէ ոչ միայն ընկերային հաւաքականութիւններէ, այլ նոյնիսկ բնական պեղեցկութիւններ՝ անոնց փոխարէն տալով դիւրամառ ու փխրուն ազուրուկներ միայն, երբ, վերջապէս, հոգին իր պահանջներուն և միաժամ եւ սիրտը իրենց ձգտումներուն զոհացումը կրնային գտնել կրօնական մթնոլորտի մէջ զլիաւորաբար, շատ ալ բնական էր որ մարդիկ ընթացիկ կեանքի մէջ և իրենց արտաքին յարաբերութեանց միջոցին պէտք չզգային, ինչպէս կարգ մը ուրիշ արտաքին կողմերու վրայ՝ նոյնպէս և զգեստի տեսակէտով զանազանութիւն դնելու հոգեւորականին և աշխարհականին միջև։

Բայց երկար չտեսնեց բնաւ այդ շրջանը։ Գուրսէն ու ներսէն անդիմադրելի ազդեցութեանց առջև քանդուեցան ընդհուպ աւանդական սովորոյթներու թումերը, ու հազուադէպ նորոյթը սարսափեցաւ որքան շուտ այնքան շատ, բայց, նշանակելի պարագայ, աշխարհականներու՝ զգեստներուն համար միայն։ Վերարկուն հետզհետէ փոխարկուեցաւ կարճ ու կոճկէն վերնագգեպտին, ու կապան կամ պարեգօտը տաքատի լայն ու նեղ տարազներուն։ Բայց հոգևորականներուն համար երկուքն ալ մնացին միշտ նոյնը, իրենք իրենց մէջ կերպաձեւումներու համար երկուքն ալ մնացին միշտ նոյնը, իրենք իրենց մէջ կերպաձեւումներու եղանակաւորմամբ հետզհետէ աւելի վայելչացած։ Հանրային զգացումը, որ այնքան թոյլատու էր եղած ժողովրդական զգեստին համար, խիստ մնաց կղերական հապուստին նկատմամբ, և ինչ որ կը կրկնէր այսօր իբր այն՝ իր իսկութեան մէջ հնադարեանն է նոյն ինքն, տեղ տեղ քղանցքի և թեզանիքի լայնումով և օձիքի յարդարմամբ աւելի վայելչացած և հուսկ ուրեմն համազգեստի ձև առած։

Եկեղեցականաց արտաքին հազուադէպ ծագումը և յընթաց դարուց անոր նկատմամբ հանրային կարծիքին կեցութեամբ բացատրող այս հակիրճ ծանօթութիւնը դնելով այստեղ մեր նպատակն է ըսել պարզապէս թէ կղերին հազուատին որոշ ձևը, ու ձևէն աւելի թերեւ զաղափօրը, մեր ազգային և կրօնական բարքերուն մէջ արմատացած ըմբռնումի մը գործն է այլևս, որուն հետ խաղաղապէս կ'ազդեցէ ոչ միայն ողջմտութեան, այլ նաև բարեպաշտական զգացմանց։ Այսպէս եղած է աշխարհի վրայ միշտ և ամէն տեղ։ Ամէն ազգի, պիտի ըսէի նոյնիսկ ամէն կրօնքի մէջ, կրօնաւորը զինքը առանձնաւորող զգեստը ունի անհրաժեշտ։

Խօսելով միայն ֆրիստոնէական եկեղեցիներուն մասին, անոնցմէ և ոչ մին տարբեր կը մտածէ և կը գործէ այս տեսակէտով։ Լատինը աշխարհի ոչ մէկ ծայրը կ'արտօնէ անսքեմ կլեր, ու կլիմայական պատճառներով եթէ արտօնած է տեղ տեղ ճերմակ գոյնը, բայց չէ ներքեւ բնաւ առանց պարեգօտի

ըլլալ։ Նոյնը պէտք է ըսել Յոյնին համար, արտասահմանի մէջ իրենց հոգևորականներէն ոմանց, գուցէ և շատերուն, տարբեր ընթացքը նկատելով պարզապէս, ինչպէս է արգարև, ապօրէն վարմունք։ Ռուս կէրը, ինչպէս կը գրէր վերջերս մեզի բարեկամ մը, իր բնիկ երկրին մէջ, ներկայ հակակրօն սարսափներու ամենախիստ օրերուն իսկ օր մը չէ երկցած անսքեմ։ Անկիրքանը, նմանապէս, առանց սքեմի չէ։ Եթէ երկար պարեգօտը յաճախ պաշտօնական առիթներու համար կը գործածէ, ի փոխարէն սակայն, իր եկեղեցապետներէն սկսեալ մինչև խոնարհագոյն աստիճանի հոգևորականը՝ արտաքին կեանքին մէջ ունին հազուածքի որոշ ձև մը, որով չեն կրնար բնաւ չփոթուիլ աշխարհական տարրին հետ։ Արևելեան հին փոքր Եկեղեցիներուն պարագան բացորոշ է։ Միշտ սքեմաւոր։ Խօսքը չեմ ընէր Ռոդոքականներուն, քանի որ կլիրի զաղափարին սկզբամբ անհաղորդ՝ հետեղականօրէն պիտի չլինային հարկեցուցիչ զօւլ կղերական հազուստը, թէև իրենց մէջ ալ ընդհանրապէս հոգևոր պաշտօնէից մօտ ջանք մը կը տեսնուի կտրծես միշտ հոգևորական շուք մը կամ հով մը երկցընելու իրենց արտաքինին վրայ։

Համաշխարհական այս ընդհանուր վիճակին մէջ ինչպէ՞ս մեկնել ուրեմն մերիններուն վերաբերմունքը այս մասին։ Մերիններուն՝ Սփիւռքի Եւրոպական և Ամերիկեան դադութներու հայ հոգևորականներուն նախ, որոնք սրտաթուռ հաճութեամբ կը վազեն դէպի գուտ աշխարհական տարազը, և ժողովուրդին յետոյ՝ որոնք ոչ միայն տհաճութիւն չեն զգար իրենց եկեղեցականներուն այս ընթացքէն, այլ ընդհակառակն իրենց չէզոք կեցուածքովը նոյնիսկ քաջալերութիւն ցուցած կ'ըլլան այդ բանին։ Գիտեմ և տեսած եմ եմ հայ եկեղեցականներ, ներուի և ինձ ըսել՝ բարձրաստիճաններ, որոնք Եւրոպական ափունք մը հասած ատենին՝ երազն ունին, պայուսակին մէջ փակել, բացի եպիսկոպոսական մատանիէն, կղերական սքեմը և բոլորովին աշխարհական հազուածքով գուրս զօլ շոգենաւէն։ Իբր թէ՛ որովհետև չեն ուզեր եղեր որ մեր եկեղեցական տարազը նշաւակ ըլլայ օտարներուն քմիծաղկին։ Թոյլ կու տամ ինձի այդպիսիներուն մատնանիշ ընել Եւրոպայի ամենէն նրբաճաշակ ոստանին՝ Փարիզի ծերունի հայ արքեպիսկոպոսը, որ մերձ քառասուն տարիներէ ի վեր օր մը չէ թողած իր Եկեղեցիին սքեմը, ու միշտ օտարներուն ալ սէրն ու յարգանքը առիւթած։ Անձնական վկայութիւն մըն ալ աւելցնելու համար այս ծանօթութեան վրայ, կրնայի ըսել տակաւին թէ, տարիներ առաջ, երբ իբրև Մայր Աթոռ Սուրբ Եղեղեմ կը ճամբորդէինք նախ Հնդկաստան՝ միշտ վեղար ի զուլ և ամբողջական սքեմով, և յետոյ Եւրոպայի զրեթէ բոլոր երկիրները, եկեղեցականի բեղոյրի մը տակ միայն՝ միշտ պարեգօտով և վերարկուով, ոչ մէկ տեղ ու ոչ մէկ ատեն հանդիպեցանք ծուռ զգացումներէ պատրուած ակնարկներու։ Զգեստը չէ անշուշտ որ յարգելի կ'ընէ կրօնաւորը, բայց զգեստը չէ նաև որ զինքը հոգւով կրող կրօնաւորին վերաբերմամբ կրնայ պատճառել անհամակրութիւն կամ այպանք։ Կրօնաւորը պէտք է կրօնաւոր ըլլայ ինչպէս իր հոգւոյն և կեանքին մէջ, նոյնպէս և իր բոլոր արտայայտութիւններուն, իր կենցաղին, իր վարքին ու բարքին, իր խօսքին, իր նիստուկացին և նոյնիսկ իր հազուածքին մէջ։ Զարգացած երկիրներու հայ կղերները, իրենց նոր միջավայրին մէջ փո-

խանակ ամենէն առաջ զգեստի հարցով մտահոգուելու, իրենց լաւագոյնը պիտի ըրած ըլլային, եթէ աւելի փոյթ ունենային օգտուելու տեղւոյն մտաւորական առաւելութիւններէն, և իրենց անձին վրայ իրականացած ու իրենց պաշտօնին կիրարկութեան մէջ արդիւնադրօժուած դարգացումի բարիքներով մասնաւոր հմայիչ դարձնէին Հայ Եկեղեցին օտարներուն:

Իսկ ինչպէ՞ս մեկնել Գերագոյն Հոգևոր Խորհուրդի այն նկատողութիւնը, որով, տեսնելով հանդերձ որ արտաքոյ եկեղեցւոյ աշխարհիկ զգեստ կրելու համար այլևայլ տեղերէ հանգուցեալ (Գէորգ Ե.) Կաթողիկոսի եղած խնդրանքներու և միջնորդութիւններու ճակատակ կայ և մի այլ հոսանք, որ կարևոր է համարում պահել հոգևորական սքեմը՝ նկատի առնելով որ դարերի ընթացքում հայ ժողովուրդը սովորում է իր հոգևոր հօրը հոգևոր սքեմով տեսնել և յարգանք ու արժէք տալ այդ սքեմին», այո՛, տեսնելով հանդերձ այս ամէնը, կշիռքին թեթև նժարին է որ դարձեալ կու տայ արժէք, և կը կարծէ թէ յարմար կը լինի պարտադրել հոգևորականութեան հոգևոր սքեմ կրել եկեղեցւում, օրինակատարութիւնների, պաշտօնական հանդէսների և հանգամանքների ժամանակ, որից դուրս՝ արտօնել նոցա աշխարհիկ սքեմ կրել... կ'ուզեմ որ թանաքը ցամբի պահ մը զրչիս ծայրը, և չկարենամ զրել այս մասին: Կ'աղօթեմ միայն որ Տէրը ինքն հովանաւորէ մեր Ս. Եկեղեցին և առաջնորդէ զայն ի գործս բարիս:

Գրութեանս սկիզբը «չնչին» կոչեր էի սքեմի այս հարցը: Մեզի համար աննշան է ան իսկապէս՝ իբրև բարեկարգութեան ծրագրի տարր: Այդպիսի ծրագրի մը մէջ պէտք է մտնեն ա'յնպիսի խնդիրներ միայն որոնք, իբրև սկզբունքային հարցեր, կրնան տանիլ զմեզ ստուգապէս շինիչ և վերանորոգիչ աշխատանքի: Ու այս հարցին, որ ոչինչ կ'արժէ այս տեսակէտով, այս հարցին շուրջ ձեռք բերուած յաջողութիւն մը ունայնամիտ զոհունակութիւն մը միայն կրնայ պատճառել լոկ կարճատեսներու, կարծել տալով իրենց՝ բան մը ըրած ըլլալ, մինչ ըլլալիքը եղծումի գործ միայն պիտի լինէր քան ստեղծումի գործունէութիւն:

Զարժեալ բնաւ դիւրագիտութիւններ վերաւորել տուոր համար և տալարակարծութեանց տեղի տալ: Լաւ է որ, բացի այն երկիրներէն անշուշտ, ինչպէս Թուրքիա, ուր պետական ստիպիչ արգելք կայ, իրաց վիճակը պահուի, Մերձաւոր Արևելքի հարազատ վայրերուն մէջ փակեղով, պարեզօտով և վերարկուով միասին, իսկ Սփիւռքի Եւրոպական և այլ հեռաւոր վայրերուն մէջ՝ փոխանակ փակեղի՝ պատշաճ բեղոյր մը միայն ընտրելով, և առ նուազն պարեզօտ մը ունենալով անհրաժեշտ, կլիմային համեմատ թանձր կամ թեթև վերնագզգեստի մը հետ: Իսկ բոլորովին աշխարհիկ զգեստը անպատշաճ է ի սպառ հայ հոգևորականին համար:

(«Սիւոն», 1938 Սեպտեմբեր)

ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԿ

(Շարունակելի՝ 11)

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԱՒԵՏՈՒՄՆԵՐ

Յոգնակի՞ով արտայայտուած սա բառը թող խորթ կամ անտեղի չթուի ընթերցողին, քանզի զոյգ են նոյն հրեշտակին բերնով եղած աւետու՜մները քրիստոնէութեան արշալոյսին, Ղուկասու Աւետարանի առաջին էջերէն մեզի աւանդուած:

Երկու պորագաներուն ալ մանկան մը ծնունդն է որ կ'աւետուէր: Աշխարհ զալիք երկու երախաներուն ալ ծնունդը պիտի կատարուէր անբնական ու ապշեցուցիչ պայմաններու մէջ և երկու ծնելիքներն ալ պիտի ըլլային սովորականէն վեր ու տարբեր՝ այսինքն գերբնական էակներ:

Զոյգ այս Աւետու՜մները կատարուած են սակայն հակոտնեայ պայմաններու և պարագաներու ներքեւ: Առաջինը կը կատարուէր Երուսաղէմի նման քաղաքին և ունոր սրբազնագոյն վայրին (այդ օրերուն)՝ Սողոմոնի տաճարին մէջ, իսկ երկրորդը՝ Նազարէթի նման անտեսուած ու արհամարհուած գիւղակի մը և ունոր անշուք մէկ յարկին ներքեւ: Առաջինը արուած էր կրօնական ազդեցիկ գէմքի մը՝ Զաքարիա քահանայապետին, իսկ երկրորդը՝ համեստ ու աննշան պորամուսէրի մը: Առաջինն աւետարտ ստացողը պատժուեր էր իր թերահաւատութեանը համար, իսկ երկրորդը «Օրհնեալ ես դու ի կանայս» կոչուելու գերազանց պատիւին արժանացաւ:

Խոստացուած երկու մասնակիներն ալ պիտի ծնէին անբնական պայմաններու տակ: Առաջինը պիտի ծնէր համուռ ու տարիքաւոր կնոջ մը, իսկ երկրորդը՝ այր չճանչցած — «զայր ոչ գիտեմ» — գեռատի կոյսէ մը:

Նազարէթի համեստ պորամուսէին, որ մայրը պիտի ըլլար Փրկչին և անով՝ Եկեղեցւոյ և բովանդակ Քրիստոնէութեան, արժանացաւ, ըստ իր նախատեսութեան. անհամար սերունդներու երկեղախառն պաշտելութեան. «Այսուհետեւ երանեացն ինձ ամենայն ազգք»: Խօսք չունիմ ոչ — ուղղափառ նորելուկ աղանդաւորական հոսանքներու մասին, Սուրբ կոյսէն դատ օրրոց բարեխօսութիւնն ալ մերժող և ուրացող:

Մեր Եկեղեցին իր «Մեծացուցէ՛ք դուք» շարականներով, Հատին Եկեղեցին իր վարդաբանով ու Մայրսեան աղօթքներով և Օրթոտոք Եկեղեցին Մեծ Պահոց Ուրբաթ երկնկաներուն առղերգած իր սքանչելի «Գովասանք»ներով, յընթաց դարուց արժանաւորապէս պանծացուցած են ու կը շարունակեն պանծացնել Մայրը Քրիստոնէական Եկեղեցին ու գերագոյն բարեխօսը քրիստոնեայ մարդկութեան: Խալաներ իսկ յարգանք կը տածեն անոր նկատմամբ, Ղուրանէն հատուած մը նուիրելով անոր:

Երկու տարիներ առաջ, կաթողիկէ Եկեղեցին մեծաշուք հանդիսաւորութեամբ նշեց երկնազարածեակը Տիրամօր ծննդեան: Միեզի կը մնայ հանդերձել մեր հոգիները, արժանաւորապէս նշելու համար ծննդեան երկնազարածեակը իրմէ ծնած մարդկային ցեղի փրկչին:

ԳԷՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻԶԵԱՆ

ՃԳՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹԻՒՆ

Քրիստոնէութեան առաջին դարերուն յայտնուող տուրքերը դիւրաւ կարելի է բաժնել զոյգ խմբաւորումներու: Անոնք որոնք քաջուած են անապատի մը կամ մենաստանի մը — պարապ տեղը չէ որ մենաստանին ալ անուպատ անունն ենք տուած — խորը, ներայեցողութեամբ, ապաշաւով ու հոգեւոր խոհումներով անցընելու իրենց օրերը ու գոյլման արտասուքով լուալու իրենց դարձած ու չգործած մեղքերը, և անոնք որոնք եղած են հետը զանգուածներուն, անոնց բերելու լոյսն ու բարիքը Աւետարանին: Առաջինները անարիւն նահատակներ կարելի է կոչել, միւսները յաճախ իրենց ճակատին նահատակութեան կտրմիր պատկը ընդունելով մեկնած են յաւերժին:

Այս երկու վիճակները, այսինքն առաքելութիւնն ու ճգնութիւնը, սակայն զիրար ժխտող, հակասող դրութիւններ ըլլալէ աւելի պէտք է որ ըլլան զիրար լրացնող, ամբողջացնող վիճակներ: Աւելի պարզ խօսելով, առաքելաշառիք քարոզիչը հարկ է որ ունենայ մեկուսացման, խոհումի և ինքնամփոփումի պահեր, իսկ միայն իր հոգիին փրկութեամբը մտադրուած ճգնուորը տանն առնն իջնելու է մարդկային խմբաւորումներու մէջ, անոնց ալ հոգիներու աղնուացմանն ու փրկութեանը ջանադիր:

Մեր Փրկիչն ու իր նախակարապետ՝ Յովնանէս Մկրտիչ գերազանց օրինակները տուին զոյգ վիճակներու հրաշալի համադրումին: Քրիստոս, հակառակ իր քարոզչական ծառայուն գործունէութեան,

ունեցաւ յաճախակի առանձնական աղօթքի և ներամփոփումի պահեր: Երբեմն ամբողջ գիշերը կ'անցնէր աղօթքով: Յովնանէս ալ, հակառակ Յորդանանու անապատը քաջուած ըլլալուն, կը քարոզէր յաճախակի, Աստուծոյ թողաւորութեան մերձաւորութիւնը աւետելով զանգուածներուն:

Քրիստոնեային կեանքը իսկական առաքելութիւն մը պէտք է ըլլայ արդէն իր բարձրագոյն իմացումին մէջ: Սուրբ Աւագանէն իր մկրտութեամբ Քրիստոսի Եկեղեցիին անգամագրուած տնտաւը ջահակիւնն ու տարած իչը պարտի ըլլալ նոյն այդ աւագանէն աստցած լոյսին և ոչ թէ զայն զգրուանի տակն թաքցնող անմիւս մը: Մենք կանչուած ենք զոյգ կատարելութեան խօսքէն ու գործէն անդին մեր աւագանի կեանքին կենդանի օրինակով:

Յաջողութեամբ մեր այդ առաքելութեան մէջ սակայն պէտք է դիմել հոգեւոր կրթանքի: Այսինքն պէտք է որ ունենանք յաճախակիօրէն հոգեւոր խոհումի և ինքնաքննութեան պահեր, տեսնելու համար մեր հոգեպատկերը աւելի յստակ ու ամբողջական: Ինչպէս որ մեր մարմինները կը զօրացնենք մարմնակերթանքով, նոյնպէս ալ պէտք է որ հոգեկրթանքով զօրացնենք մեր հոգիները:

Քրիստոնեան նմանցնել ջանացած են ջանի մը՝ իր չրջապատի խաւարը լուսաւորելու կոչուած, կամ վարդի մը, իր չրջավայրի ապականութիւնը բուրսմանաւետելու աստմանուած: Երանի՜ անոր, որ ոչ ոք ու բարիք բաշխելով կ'անցնի այս զգիշերանու հովիտէն, անմիջապէս հասնելու համար Սիրոյ Արքիւրդին ու Գերագանց Բարիին:

ԳԵՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻՋԵԱՆ

Ա Ն Դ Ո Հ Ա Ն Ք

Հիւանդ ես, Սփիւնֆ,
 Հիւանդ՝ քու ամբարժ կեցութեամբդ հեղգ,
 Հիւանդ՝ քու վազմովդ ասուպէ ասուպ,
 Հիւանդ՝ հասածէդ տալով հուսկ փախուտս,
 Հիւանդ՝ չգոյէ՛ն իսկ զարհուրելովդ,
 Պատուհաս իբրեւ ուղարկուած վերուս:

Հիւանդ ես, հիւանդ,
 Արեւով օծուն հագսութեանդ հետ խառն
 Քու ժահրաբաթաւ յխերովդ անգուսպ,
 Լափիլզող կիրքի հրդեհիդ բոցէն
 Իր կրակն սռած կառուցման տենդով,
 Սէրովդ անձնուրաց՝ վատութեանդ քով:

Օ՛, հիւանդ ես դուն,
 Հաւասքի հերձուած քու արմատներովդ
 Ու տարակոյսի բերովդ ախտածէս,
 Քու պաշտումներովդ՝ կրօնէ՛ն ալ վեր,
 Եւ ուրացումի մեղքով ոճրապատր,
 Փայփայանքիդ հետ՝ խայթով մահաբեր:

Ա՛յ իմ ազգդ հիւանդ ...
 Հիւանդ՝ ջուրի չափ քու շուղութեամբդ
 Ու ժլատութեա՛մբդ առիւի քան քար,
 Ամո՛ւլ՝ աղտաղտ իբրեւ առտապար,
 Ու խոփ երազող հողի պէս բերրի,
 Արհամարհանքովդ չափի, կեփռի:

Ձեռ եթէ հիւանդ,
 Ինչո՞ւ պինդ դնդեր ու թռիչքի թափ,
 Եւ անկում իսկոյն՝ մինչեւ վիհն անհուն,
 Թէ՛ խոհ իմաստուն, թէ բարբաջ խելառ,
 Գրքո՛ն կրժաբաց, նահանջ գլխիկոր,
 Եսի սակարան, տեսիլքի տանար ...

Ա՛զգդ առեղծուած,
 Ինչո՞ւ է գրուեր որ ըլլայիր դուն
 Արծիւ բարձրաթիւ, եւ աղուր՝ սողուն,
 Պահ մը՝ լարթափ մետ, եւ հրթիռ յանկարծ,
 Նիւթի, հաշիւի գետնամած գերին,
 Ու հանապարհորդ ոլորքի վերին:

Հիւանդ՝ հոգեւին ...

Մինչ կը կտրատես մասները լոյսէ՝
Վէրերդ կապող ձեռքին հարազատ,
Օդ, արեւ բաւխող փութերուդ կուրծքին
Կ'իջնեն կրունկիդ մուրհերն անխնայ,
Կը լիզես նենգին դունչն արիւնլուայ:

Հիւանդ ես, հոգի՛ս ...

Նահատակեցիր քանի քանիներ
Երբ նակսիդ պսակ իրենց տեսիլքին
Կը մագլցէին ապառաժն ի վեր,
Ու պանծացումի սարեցիր ծէսեր,
Երբ վաղուց էին դարձեր ա՛լ ստուեր:

Հիւանդ ես, հիւանդ,
Քերես ու լուծերուդ առատութիւն,
Մահանալ մերժող քու մահացումէն,
Զխորաշափուած անհունէն միտքիդ
Եւ անպարագիծ ծանծաղութենէդ —
Մէկիդ մէջ հազա՛ր տարեդ տարածէ:

Վերծանել ինչպէ՛ս

Գիրը նակաթի՞դ՝ անկայք նամբորդի,
Ժամանակին մէջ անսկիզբ, անվերջ,
Ուսիդ՝ հոգեկան զանձեր ծանրատ,
Հայեացքի՞դ՝ աստղերուն, փայլերդ՝ յամառ,
Բայց եւ երեսիդ՝ հսկիսի ժպիտ:

Հիւանդ եմ եւ ե՛ս,
Հիւանդ՝ քու հիւանդ ըլլալուդ համար,
Հիւանդ՝ բուժումիդ յոյսէս կամակոր,
Դարման որոնող վազքի խոնչէնէս,
Ու նաեւ, գուցէ, զի որդի՞դ եմ ես,
Արիւնէդ՝ արիւն, ոսկորէդ՝ ոսկոր:

Այլ՝ չեմ կրնար, չե՛մ,
Կրէլ հիւանդի շապիկս յարածամ ...
Քոներս եմ բացեր Սեանի շունչին,
Վէրս՝ Արագածի արեւին հուրծամ,
Զի այդ հրաւէ՛ն վերաստեղծ հոյզի
Կը սպասեմ դարման քեզի եւ ինծի:

15.2.1981, Պէյրութ ՎԱՀԷ-ՎԱՀԵԱՆ

Ք Ա Ռ Ե Ա Կ Ն Ե Ր

(Ճ Ռ Ա Ք Ա Ղ)

Կ'ուզէի երբեմն արթննալ, ելլել իմ դամբարանէն,
Անուշ կարօտով Երջիլ վայրերը իմ պատանութեան,
Անհաս երազի մ'սանող սա շաւղէն բարձրանալ այսպէս,
Իրիկնամուտին, թախիծըս գրկած ես դառնալ դամբան:

Որքան կարօտ ու թախիծ
Պիտի յանձնեմ քու հողին ...
Երկիր, օրրան եղիր ինձ,
Եղիր փափուկ անկողին:

Բնութիւն, քեզ՝ պիտի՝ ձուլուիմ նորէն ...
Հովերուդ հետ պիտի՝ թեւածեմ,
Ջրերուդ մէջ պիտի պարեմ,
Ծաղիկներէդ՝ բոյր սարածեմ:

Ի՞նչ լաւ էր հին կեանքը եւ անմեղ,
Երկինքն ու երկիր՝ մօտ իրարու,
Ու մարդիկ, հրեշտակներ միասեղ
Կ'երգէին մերթ աղօթք, ալելու:

Թէ աղօթող ու խոկացող պիտի չըլլայ ճանաչին մէջ
Տիեզերքին, իմաստն ի՞նչ է իր գոյութեան.
Լոկ անըզգայ նիւթ պիտի՝ Երջի պարապին մէջ անհունութեան,
Ունայնութիւնն պիտի վայել անվերջ, անվերջ:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Ե Ր Գ Ե Ր

Երգերն բոլոր զոր գիտեմ թեւեր ունին մոզական,
Որոնց վրայ ես կ'երթամ բախղներն խո՛ր անցեալին.
Ոմանի ինձ ես կը բերեմ պահեր օծուն ֆաղցրութեամբ,
Բանալով գործ օրերուս վրայ երկինք մը անամպ:

Մին անոնցմէ զիս նորէն մանկապարտէզ կը ճանի,
Ու կը բերէ ձայնն աղու՝ վարժունիին գեղանի.
Ուրիշ մը զիս կը ճանի պարտէզը ճան իմ մեծ հօր,
Որ գոյութեան իրաւունքն իր կորուսած է այսօր:

Կը փոխադրէ ուրիշ մ'զիս վարժարանը մեր տոմարի,
Ընթացաւորս սաներս ուր կը խմբուէինք մերք ընդ մերք.
Ուրիշ մը ես կը բերէ պահերն յդի, երջանիկ,
Ծովափին վրայ հիւսեցի երբ երազներ գեղակեց:

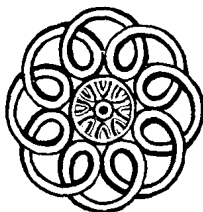
Մին անոնցմէ մանաւանդ, գերող «Աւէ Մարիա»ն,
Զիս կը լեցնէ Պետրոսեան երանութեամբն Թաբոթին.
Ուրիշ մ'եկած շատ հինէն, յուզաթաթաւ, դիւրեկան,
Կը փոխադրէ զիս ուղիղ գիրկն սիրասուն իմ մօրկան:

Երգեր ալ կան որ, աւա՛ղ, կը բերեն թոյն ու թախիծ.
Մէկն անոնցմէ զիս կ'սանի զլուխը մօրս դազադին:
Ուրիշ մը ես կը բերէ խոհեր հիւանդ ու դեղին,
Ու երազներս թաղուած գիշերին մէջ սեւագիծ:

Երգեր ուրախ ու տխուր, սեւ ու հերմակ, հին ու նոր,
Եկե՛ք դուք միշտ, թառեցե՛ք շուրթիս շուրջով մը հզօր.
Գանձ մըն է՛ք դուք անկապուտ, դիզուած խորը իմ մտքին,
Ձեզ միշտ կրնամ զուրս բերել, մասչիլ ձեր հոծ բարիքին:

1987

Գ. ՀԱՐՏԱՐ

ՀԸՅ ՆԿԱՐԱՂՆԵՐ

ԽԱԶԱՏՈՒՐ ԽԻԶԱՆՑԻ

(1400 ? — 1460 ?)

Տաղանդաւոր նկարիչ մը՝ ինքնուրոյն եւ տպաւորիչ ոճով։ Մնած է ԺԵ. Դարու սկիզբը հաւանարար։ Իր առաջին գործը կը կրէ 1434 թուականը, իսկ վերջինը՝ 1455. երկուքին միջեւ կայ 20 տարիներու բացուածիւն մը, որու ընթացքին ենթադրելի է որ պարապ նստած չէր այս բարձրարուեստ նկարիչը։ Իր կ'անքը մինչեւ ո՛ր թուականը երկարեցաւ ծանօթ չէ։ Ուստի որքանայի յայտնի երկու գործերն են հետեւեալները։

1. — Աւետարան, 1454ին գազափարուած, Գամաղիէի Վանքին մէջ, Վարդանայ ուղի գրիչ Յոհանէս վարդապետի ձեռքով։ Մաղկող՝ Ուստուր։ Ստացող՝ Կարապետ քահանայ՝ որդի Քաճոյի։ Կը պարունակէ ստացողին եւ ծաղկողին նկարները. — Ձեռ. Ս. Ե., թիւ 27ճ4։

2. — Աւետարան, 1455ին գրուած Գամաղիէի վանքին մէջ, նոյն Յոհանէս վարդապետի ձեռքով, եւ ծաղկուած Ուստուր քահանայի կողմէ։ Ստացող՝ Փիլիպպոս քահանայ՝ որդի Ղազարի։ Կը պարունակէ ստացողին նկարը. — Ձեռ. Walter's Art Galleryի, թիւ 543։

Նկարի մասին բարձր գնահատանք ունի Լ. Ս. Խաչիկեան. «Ուստուրի մանրանկարները բացառիկ արժէք են ներկայացնում հայ միջնադարեան մանրանկարչութեան պատմութեան համար, որպէս Վասպուրականի դպրոցի զարգացման ամենաբարձր աստիճանը ներկայացնող ստեղծագործութիւններ» (Յիշտ ԺԵ. Դարի, Գ. Մասի, էջ 379, ձեթ. 3)։

Մաղկողը իր յեշտասկարանին մէջ արձանագրած է. «Ես անպիտանս եւ աւամարս յամենեսին, մեղուցեալ եւ տառապեալ ծաղկողս Ուստուր քահանայ, ծաղկեցի գտուր Աւետարանս բազում պանդրեւութեամբ, ոչ վասն ընչից եւ ճանաչոյ, այլ վասն սիրոյ եւ վասն միոյ Տէր ողորմայի գոր ասէք ինձ յայսմ ատենին»։

Այս Աւետարանի նկարչութիւնը կը ջուցնէ Ուրբանի դպրոցին բարձրակէտը։

ԳՐԻԳՈՐ ԱՂԹԱՄԱՐԹԻ

(1400 ? — 1465 ?)

Գրիգոր քահանայ ծնած է ԺԵ. Դարու սկիզբը հաւանարար։ Հայրը կը կոչուէր Խաչիկ, մայրը՝ Ազիզ-Մելիք։ Կենակցին աւուան էր Քրիման-Ուստուր, որ մնած է 1444ին։ Գրչութեան արուեստը սորված է իր եղբոր՝ հռչակաւոր քարտուղար Թումայ կրօնաւորի մօտ։ Ունէր զաւակներ, որոնցմէ Թումայի սորվեցուցած է զրչութեան արուեստը։ Ապրած եւ գործած է Աղթամարի մէջ։

Հրապարդ Յակոբեան կը գրէ 'Գրիգորի մասին. «Թիւեւ ոչ մի նկարիչի՝ տարբեր ձեռագրերում գտնուող աշխատանքներն այնքան միանման չեն, որքան Գրիգորինը» (Վասպուրականի Մանրանկարչութիւնը, Ա. Գիրք, 1976, էջ 109)։

Գրիգոր քահանայի երկու տասնեակ տարիներ (1444 — 1463) տեւող զրչական եւ նկարչական աշխատանքն ծանօթ են 11 ձեռագրիւնը։ Կը ներկայացնենք ժամանակագրական կարգով։

1. — Աւետարան, 1444։ Գրիչ՝ Վարդան։ Մաղկող եւ կազմող՝ Գրիգոր քահանայ։ Ստացող՝ Մկրտիչ կրօնաւոր. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 2671։

2. — Յայսմաւուրք, 1444։ Գրիչ՝ Գրիգոր քահանայ։ Ստացող՝ Ստեփանոս քահանայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 3Ճ66։

3. — Մաշտոց, 1444։ Գրիչ՝ Գրիգոր քահանայ։ Ստացող՝ Գարիմ, որդի Վարդանայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4ճ46։

4. — Աւետարան, 1449։ Գրիչ՝ Գրիգոր քահանայ։ Ստացող՝ Յովհաննէս ոսկերիչ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4928։

5. — Աւետարան, 1452. Գրիչ՝ Գրիգոր քահանայ։ Ստացող՝ Սուրթան-Մելիք. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4ճ30։

6. — Աւետարան, 1453։ Գրիչ՝ Ստեփանոս։ Նկարիչ՝ Գրիգոր քահանայ։ Ստացող՝ Ուստուր տանուտէր. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 5513։

7. — Աւետարան, 2. 1455 ? Գրիչ՝ Գրիգոր քահանայ։ Ստացող՝ Կարապետ քահանայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4Ճ48։

8. — Ճառքնտիր, 1461։ Գրիչ՝ Գրիգոր քահանայ. Ստացող՝ Առոմ կրօնաւոր Շահ-

մելիքենց. — Նոտարք, էջ 199: Յիշտ. ԺԵ.
Դարի, Բ. Մասն, Թիւ 204:

9. — Մաշտոց, 1461: Գրիգոր Գրիգոր
քահանայ եւ որդին՝ Թումայ քահանայ:
Ստացող՝ Խաչատուր Շատուանցի. — 26ռ.
Երեւանի, Թիւ 7648:

10. — Աւետարան, 1462: Գրիգոր Գրի-
գոր քահանայ եւ որդին՝ Թումայ քահա-
նայ: Ստացողք՝ Սարգիս եւ Խաչատուր. —
26ռ. Երեւանի, Թիւ 7632:

11. — Մայր Մաշտոց, 1463: Գրիգոր
Գրիգոր քահանայ եւ որդին՝ Թումայ քա-
հանայ: Ստացող՝ Մարտիրոս. — 26ռ. Ե-
րեւանի, Թիւ 2766:

ՄԱՆՈՒՆԷԼ ՆԱՂԱՇ

(1400? — 1468?)

Մանուէլ քահանայ ծնած է ԺԵ. Դա-
րու սկիզբը հաւանաբար: Ընդհանրապէս
ապրած եւ գործած է Տփիսի մէջ: Իր
մանրակարգական գործունէութեան ծա-
նօթ շրջանը մեծ չէ, 1452 — 1463: Այդ
թուականներու արդիւնքն ծանօթ են հինգ
ծեռագիրներ:

1. — Աւետարան, 1452, Տփիսի: Գրիգ-
Յովանէս, գաղափարած է «ի լաւ եւ յըն-
տիր արինակէ Սրցի», բարեպաշտութի
Ջիանի խնդրանքով: Նկարող՝ Մանուէլ. —
26ռ. Երեւանի, Թիւ 6606: Յիշատակա-
րանք ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, Թիւ 21:

2. — Աւետարան, 1455, Տփիսի. Դրած
է Յովանէս քահանայ «ի լաւ եւ յընտիր
Սրցի արինակէ», Մխիթարայ դուստր
Մարիամի փափաքով: Նկարող՝ Մանուէլ
հանճարեղ եւ ձեռնահմուտ քահանայ. —
26ռ. Ս. Յ. Թիւ 3431: Յիշտ. ԺԵ. Դարի,
Գ. Մասն, Թիւ 573:

3. — Ճաշոց, 1458, Հախրատ: Գրիգ-
Յովանէս, որ յիշատակարանին մէջ կ'ըսէ.
«զի ձեր եմ եւ ծանրացեալ, աչքս ի լուսոյ
է պակասել եւ դողդոջ մատունս ի գրելոյ»:
Նկարող՝ Մանուէլ: Ստացող՝ Խանազիզ
վարդապետ. — 26ռ. Երեւանի, Թիւ 6260:
Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, Թիւ 132:

4. — Աւետարան, 1459, Կիկէթ. Գրիգ-
իւ ստացող՝ Գրիգոր Անգեղակոթեցի: Նկա-
րող՝ Նաղաշ Մանուէլ: Կազմող՝ Բոնհաւշ.
26ռ. Երեւանի, Թիւ 7986: Յիշտ. ԺԵ.
Դարի, Բ. Մասն, Թիւ 156:

5. — Աւետարան, 1463, Տփիսի: Գրիգ-
Մկրտիչ քահանայ: Նկարող՝ Մանուէլ Նա-
ղաշ: Ստացող՝ Ամիր, որդի Հասանի. —
Յուցակ 26ռագրաց Նոր Զուղայի, Բ. Հա-
տոր, էջ 222:

ՄԿՐՏԻՉ ՆԱՂԱՇ

(1400? — 1469?)

Մկրտիչ եպիսկոպոս ծնած է Բաղէշ
նահանգի Պոռ գիւղը, ԺԵ. Դարու սկիզբը
հաւանաբար: Հայրը քահանայ էր՝ Սաքիւ
անունով. մայրը կը կոչուէր Հոլիս խա-
թուն: Մկրտիչ շատ ուշիմ պատանի մըն
էր, եւ արագօրէն յառաջացաւ ուսման
ասպարէզին մէջ: Սժտուած էր գրելու եւ
նկարելու ծիրքերով: Վահկացի Կոստանդին
Կաթողիկոս զինքը եպիսկոպոս կը ձեռնա-
դրէ 1430ին, եւ կը կարգուի Ամիրի առաջ-
նորդ: Մկրտիչ կը սիրուի թէ՛ հայերէն եւ
թէ՛ օտարներէն:

Մկրտիչ Նաղաշի նկարագրաւորած ձեռա-
գիրներէն յայտնի են մէկ Աստուածաշունչ
եւ մէկ Ժամագիրք, որոնք կ'արդարացնեն
իր մակդիրը՝ նկարող:

1. — Աստուածաշունչ, օրինակուած
Կարապետ զրի ձեռքով, 1418 — 1422 թուա-
կաններուն, Խաթի մէջ, Սահմադինի որդի
Յովհաննէս Վարդապետի խնդրանքով:
Մկրտիչ եպիսկոպոս ծաղկած է Ամիրի
առաջնորդ դառնալէն (1430) ետքը: Յիշա-
տակարանին մէջ կ'ըսէ. «զի խոնջաբիրտն
աշխատանաւք վաստակեցայ ի նկարել
տառքս». — 26ռ. Վենետիկի, Թիւ 10:

2. — Ժամագիրք, 1452ին օրինակուած
Մեծոփայ Վանքին մէջ, Թովմա վարդա-
պետի աշակերտներէն Մկրտիչ վարդապե-
տի, Յովհաննէսի եւ Զաքարիայի կողմէ:
Նկարագրաւորած է Մկրտիչ Արեւիկեպոս
Ամիր: Ստացող՝ Ներսէս կրօնաւոր, որդի
Սարգսի. — 26ռ. Միւնխէնի, Թիւ 6:

Ահաւասիկ բարձր գիտատական մը
Նաղաշի մասին է. խոնդկարեանէ. «Մկրտիչ
Նաղաշ մանրանկարները, զարդաքանդակ-
ներն ու որմնանկարները աչքի են ընկնում
գոյներին նրդաշնակութեամբ, նրբութեամբ,
պատկերների կենդանութեամբ ու յուզա-
կանութեամբ եւ, առանձնապէս, արուես-
տագէտի բարձր ու գերող ճաշակով» (Հայ
Մշակոյթի Նշանաւոր Գործիչները, 1976,
Երեւան, էջ 426):

ԹԱԴԵՈՍ ԱՎՐԱՄԵՆԵՑ

(1400? - 1470?)

Թագէտս արեղայ ծնած է ԺԵ. Դարու սկիզբը հաւանաբար: Հօրը անունն էր Ավրամ: Աշակերտած է Կաֆայի մօտ գտնուող Ս. Անտոնի վանքին առաջնորդ Սարգիս վարդապետին: Տեղեակ էր յունաց լեզուին, եւ Ալէքսանտրի վարքը համեմատած է յունարէն օրինակներու հետ:

Իր կեանքին շատ փոքր մէկ շրջանը (1428 - 1433) միայն ծանօթ է, մինչ կ'ուսանէր Ս. Անտոնի վանքին մէջ, եւ կը պարտադէր գրչութեամբ եւ մանրանկարչութեամբ: Իր գործերէն կրնանք յիշել երկու ցատ:

1. — 1428 - 1433 թուականներուն օրինակած է իմաստասիրական գրութեան համար Ժողովածու մը, իր դասաւանդութեանց առիթով. — Ձեռ. Ս. Թ. Թիւ 1631:

2. — 1430ին գրած եւ հոխ կերպով նկարագրող շարանց վարք մը, իր վայելումին համար. — Ձեռ. Ս. Թ. Թիւ 265:

Յիշատակարանէն կ'առնենք երկու հատուած:

«Այլ յոյժ տառապանօք եւ աշխատութեամբ. քանզի զօրինակաց զլաւագոյնն ընտրելով եւ զճշմարտագոյնսն խուզելով. եւ զհամառօտսն թողնալ՝ զկատարեալ պատմութեանն հետեւելով, ժողովեցի բարդեցի օրինակք ոչ սակաւ, որչափ ձեռնհաս եղէ գտանել: Եւ եթէ ի մինն սխալ գտանիր ի գրեաց կամ օրինակաց, եւ կամ համառօտեալ զնայ իմանայի, նա՛ զիրարանչիւր օրինակքն առննթեր ընտրելով գտանէի զնոյն բան՝ ոչ վկայելով միմեանց: Այլ ի նոցանէ խնդրեալ զընտրելագոյնս եւ զհաճելին, ի նոցունց առեալ գրէի, յարմարեալ եւ կատարեալ բան. զճշգրտագոյնս շարադրելով» (Ցուցակ Ձեռ. Ս. Յակոբեանց, Բ. Հատոր, 1967, էջ 109):

«Իսկ ծանծրացկոտացն լսել զսա, առիթ կամելով լինել՝ եւ նոցա հաղորդիլ ընդ երջանկացն դասուց, կարդալով եւ ի միտ առնելով, զարդարեցի կենդանագիր պատկերօք եւ ծաղկօք ոսկով, զի զոնէ ի սիրոյ պայծառութեան ծաղկանց եւ պատկերաց՝ կարդալ ձեռնարկեսցեն» (նոյն, էջ 110):

Ավրամնցի զծած նկարները կը ցուցնեն հետեւեւորութիւն մանրանկարչութեան դասական ոճին: Ան կը ներկայանայ իրեն տաղանդաւոր եւ ստեղծագործ նկարող մը:

Ս. Յակոբեանց Ձեռագրատան մէջ կը գտնուին Ավրամնցի շարանց վարքէն օրինակուած նկարագրող երեք ձեռագիրներ եւս. Թիւ 23 (Թկ. 1623), Թիւ 971 (Թկ. 1623) եւ Թիւ 228 (Թկ. 1651): Այս վերջինին գրիչը ընդօրինակած է Ավրամնցի զխաւոր յիշատակարանին առաջին հինգ պարբերութիւնները, առաջին պարբերութեան մէջ անճաճօրէն ներմուծելով իր եւ ստացողին անունները:

ՄԿՐՑԻՎ ԾԱՂԿՈՂ

(1410? - 1470?)

Մկրտիչ քահանայ ծնած է ԺԵ. Դարու սկիզբները: Հօրը անունն էր Ջաքարիա: Իր որդին Յովհաննէսը եղած է իրեն աշակերտ, եւ նմանապէս դարձած գրիչ եւ քահանայ: Մկրտիչի մանրանկարչական գործունէութիւնը տեսած է երեք տասնամեակ (1439 - 1466): Իր գործերէն կրնանք յիշել հետեւեւանները. առաջին երկուքին մէջ կա՞ծաղկողին անունը, իսկ վերջին երկուքը իրեն կը վերագրուին Հ. Յակոբեանի կողմէ:

1. — Աւետարան, 1439ին օրինակուած Բաստայ վանքին մէջ, խաչատուր արեղայի ձեռքով: Նկարագրողող՝ Մկրտիչ քահանայ: Ստացող՝ Թագէտս Երէջ, որդի Մարտիրոսի. — Ձեռ. Ձեստեր Բիւտի, Թիւ 565:

2. — Աւետարան, 1452ին օրինակուած Մոկաց Սերի վանքը, Սամուէլի որդի վարդան գրիչ ձեռքով. Նկարիչ՝ Մկրտիչ: Ստացող՝ Թումայ. — Ձեռ. Երեւանի, Թ. 9841:

Հ. Յակոբեան կը գրէ. «Ուշադրութիւն են գրաւում կենդանակերպերն ու թռչնա՝ մոտիվները, որտեղ նկարիչը զրուսելով է իր ողջ հմտութիւնը» (Վասպուրականի Մանրանկարչութիւնը, Բ., էջ 106):

3. — Աւետարան, 1460ին օրինակուած Խիզանի մէջ, Մկրտիչ քահանայի որդի Յովհաննէս քահանայի ձեռքով: Նկարագրողող՝ Մկրտիչ քահանայ: Ստացող՝ վարդան քահանայի եւ իր որդիին՝ Ամիրբէկ սարկաւազի նկարները. — Ձեռ. Երեւանի, Թ. 7566: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, Թ. 187

4. — Աւետարան, 1468ին օրինակուած Գաւաղիէլի Վանքը, Ղազար կրօնաւորի ձեռքով: Մաղկող՝ Մկրտիչ: Ստացողը՝ Յովհաննէս եւ Սարգիս. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 4967:

2. Յովորեանի համաձայն, «Մկրտիչը կարող է դասուել Վասպուրականի մանրանկարչութեան լուսագոյն ներկայացուցիչների շարքը» (նոյն, էջ 108):

Ս Տ Ն Փ Ա Ն Ո Ս Ա Բ Ե Ղ Ա Յ

(14107 - 14717)

Գրիչ, նկարող եւ կազմող Ստեփանոս Արեղայ ծնած է ԺԵ. Դարու առաջին քառորդին սկիզբները ենթադրաբար: Մօրը անունն էր Էմին: Եղած է աշակերտակից Դանիէլ Վարդապետին, ինչպէս կը գրէ իր յիշատակարանին մէջ. «Եւ մի վարպետի աշակերտանալ էինք ի տղայութենէ հասակից եւ ի պնակիտս» (Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, էջ 214):

Ստեփանոսի գրչական եւ մանրանկարչական աշխատանքը տեւած է երեք տասնամեակ (1443-1471): Այդ շրջանի արդիւնքէն կրնանք յիշել հետեւեալները:

1. — Աւետարան, 1443, Աղբոց Վանք: Գրիչ՝ Գալուստ կրօնաւոր: Նկարիչ՝ Ստեփանոս. գծած է նաեւ Կիրակոս Կաթողիկոսի պատկերը: Կազմող՝ Մխիթար Արեղայ: Ստացող՝ Մկրտիչ Արեղայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6342: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Ա. Մասն, թիւ 626:

2. — Աւետարան, 1452, Աղբոց Վանք: Գրիչ՝ Գալուստ արեղայ: Նկարող եւ կազմող՝ Ստեփանոս արեղայ: Ստացող՝ Դաւիթ միայնակեաց. — Ձեռ. Փարիզի Նուպար-

եան Մատենադարանի, թիւ 2: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 23:

3. — Շարական, 1458, Հաւուց Քառ: Գրիչ՝ Ստեփանոս կրօնաւոր: Մաղկողը՝ Գրիչը եւ Գրիգոր արեղայ: Ստացող՝ Յովհաննէս արեղայ. — Ձեռ. Ս. Յ. թիւ 1635: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 134:

4. — Ճաշոց, 1459, Այրիվանք: Գրիչ՝ Մատթէոս: Նկարող ծաղկող եւ կազմող՝ Ստեփանոս: Ստացող՝ Աստուածատուր քահանայ. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 6272: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 157:

Ըստ Դարեգին Սրբեպս. Յովսէփեանի «Ստեփանոս ծաղկողի արուեստը չի կարող Մատթէոսի հետ չափուել, բայց անարժէք է, յատկապէս լուսանցքի թռչունների, կինդանիների եւ սրբերի պատկերազրու-թեամբ եւ զարդերով» (Խաղբակեանք, Բ. Մասն, էջ 127):

5. — Աւետարան, 1460, Աղբոց Վանք: Գրիչ՝ Գալուստ արեղայ: Նկարող՝ Ստեփանոս արեղայ: Կազմող՝ Յովհաննէս: Ստացող՝ տէր Մանուէլ. — Ձեռ. Վիեննայի, թիւ 767: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Դ. Մասն, թիւ 569:

6. — Ճաշոց, 1464, Հայոց Քառ: Գրիչ եւ նկարիչ՝ Ստեփանոս արեղայ, մայրը՝ Էմին. հայրը «որ բազում աշխատութեամբ կռկած է թուղթը՝ վախճանած է: Ստեփանոս գրած է «տկար անձամբ»: Կազմող՝ տէր Յովաննէս: Ստացող՝ Դանիէլ Վարդապետ, որից Կարապետ քահանայի եւ աշակերտակից գրչին. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 3759: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, թ. 258:

7. — Աւետարան, 1471, Հայոց Քառ: Գրիչ եւ նկարող՝ Ստեփանոս: Կազմող՝ Յովհաննէս. — Ձեռ. Երեւանի, թիւ 215: Յիշտ. ԺԵ. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 356:

Ն. ԱՐԲ. ԾՈՎԱԿԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՍՐԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ «ՎԱՐՔ ՄԱՇՏՈՑԻ» ԳՐՔԻՆ ՍԷՋ

Մեր մատենագրութեան հնագոյն շրջանին պատկանող երկերու կարգին կորին Վարդապետի Վարք Մաշտոցիան ալ կրած է ժամանակի ազդեցութիւնը և մեզի հասած է որոշ չափով խաթարուած վիճակի մէջ, Բազում բանասէրներ փորձած են սրբագրութիւններ կատարել ասա և անդ, Այս յօդուածով մենք ալ կը ներկայացնենք սրբագրութիւններու շարք մը, քաղելով մեր մատենին լուսանցքներէն: Սրբագրութիւններուն մէկ մասը կը պատկանի այլոց, միւս մասը մեզի:

Մեր գործածած օրինակներն են բուն կորիւնի համար Երուսաղէմի 1930ի ապագրութիւնը. փոքր կորիւնի համար Վենետիկի 1894ի հրատարակութիւնը. իսկ Ագաթանգեղոսի համար R. W. Thomsonի 1976ի ապագրութիւնը:

1. — տող 45-46. — Բազմօք և այլ նոյնպիսիք — բազումք:

2. — տող 79. — Բայց զի՞նչ ասիցեմք զգուգանացն — զգուգականացն:

3. — տող 100. — այլ զկնի եկելոցն — այլ և զկնի եկելոցն:

4. — տող 204. — և հաճեալ հրամանացն — և հաճեալ զհրամանացն պայման. — Հմմտ. փոքր կորիւն, էջ 14: Ագաթանգեղոս, հատուած 864:

5. — տող 208. — միաւորութեան — միայնաւորութեան. — Հմմտ. տող 847:

6. — տող 313. — զնրբագոյնն՝ ըզկարճն — զնրբագոյնն և զլայնագոյնն, զկարճն:

7. — տող 477. — և առնոյր կարգել — և առնոյր հրաման կարգել. — Հմմտ. տող 368:

8. — տող 500. — յորոց և իմ անարժանիս ելեալ — յորոց և ոմանց արժանիս եղեալ:

9. — տող 505. — դառնայր յերկիրն Հայոց, պատմէր նմա — դառնայր յեր-

կիրն Հայոց, և պատահեալ Սահակայ Կաթողիկոսի Հայոց, պատմէր նմա:

10. — տող 521. — Անտիոխ — Անատոլիոս:

11. — տող 620. — յունայնավար — յունայնավար:

12. — տող 709. — զարթուցանել — զուարթացուցանել. — Համաձայն փոքր կորիւնի (էջ 35) և Ագաթանգեղոսի (Հատ. 886):

13. — տող 720. — ահաւոր զօրու թեամբն Գրիստոսի — ահաւոր զօրու թեամբ փառացն Գրիստոսի:

14. — տող 721. — և բազում մուրհակս անիրաւութեան պատառեաց — Եւ բազում մուրհակս անիրաւագիրս անիրաւութեան պատառեաց:

15. — տող 723. — զակնկալ յուսոյն — զակնկալութիւն յուսոյն:

16. — տող 724. — Աստուծոյ փրկչին — Աստուծոյ և փրկչին:

17. — տող 725. — նօթճեաց — նըւանճեաց. — ըստ վկայութեան ֆ. կորիւնի և Ագաթանգեղոսի:

18. — տող 727. — Եւ անհամար գունդս վանականաց — Եւ անհամար գունդս գունդս վանականաց:

19. — տող 744. — պսակահաս — պսակահամբար:

20. — տող 745-6. — Անդ աղօթք աղբսալիք և խնդրուածք հաշտեցուցիչք — Անդ աղօթք աղբսալիք, և պաշտառք փարիլիք, և խնդրուածք հաշտեցուցիչք:

21. — տող 784. — զի ընդ միմեանց բարեխօսելն գիտելի է — զի ընդ միմեանց բարեխօսիցեմք, և ոչ եթէ առ բարձրագոյն սք Միածնին կամ Հոգւոյն Սրբոյ բարեխօսելն գիտելի է. — Հմմտ. Ագաթանգեղոս, յօդուած 862:

22. — տող 872. — զամէն մնացեալսն — զամենայն մնացեալսն:

ԳՐԻԳՈՐ ՍՈՒՔԻՍՍԱՆՑ

(1300? - 1360?)

Ծնած է ԺԴ. Դարու սկիզբը հաւանաբար: Ապրած և գործած է Ղրիմի Սուրխաթ քաղաքը: Իր գրչական գործունէութիւնը կ'ընդգրկէ քառորդ դարու շրջան մը (1332 - 1356): Ծանօթ երկերուն թիւը կը հասնի վեցի:

1. — Աւետարան, 1332, Սուրխաթ (Ղրիմ): Գրիչ՝ Գրիգոր Սուքիասանց, Ստացող՝ Աւետիք բարունի. — Ձեռ. երեւանի, թիւ 7664: Յիշատ. ԺԴ. Դարի, թիւ 313:

2. — Ժողովածու, 1339, Սուրխաթ Գ: Գրիչ և ստացող՝ Գրիգոր Սուքիասանց. — Ձեռ. երեւանի, թիւ 10337:

3. — Աւետարան, Սուրխաթ Գ: Գրիչ՝ Գրիգոր Սուքիասանց, Ստացող՝ Վարդան

կրօնաւոր. — Ձեռ. երեւանի, թիւ 7605:

4. — Աւետարան, 1344, Սուրխաթ: Գրիչ և ստացող՝ Գրիգոր Սուքիասանց. — Ձեռ. երեւանի, թիւ 7048: Յիշատ. ԺԴ. Դարի, թիւ 424:

5. — Մանրուածունք, 1352, Սուրխաթ: Գրիչ՝ Գրիգոր Սուքիասանց. օրինակած է ճի վայելումն շնորհազարդ քահանային. — Ձեռ. երեւանի, թիւ 591: Յիշատ. ԺԴ. Դարի, թիւ 483:

6. — Պատարագամատոյց, 1356, Ղրիմ: Գրիչ՝ Գրիգոր Սուքիասանց. օրինակած է ճի վայելումն Տիրացու քահանային. — Ձեռ. երեւանի, թիւ 3046: Յիշատ. ԺԴ. Դարի, թիւ 506:

Ն. ԱՐԲ. ՄՈՎԱԿԱՆ

23. — տող 883. — չողաւորձեւ — չողաձեւ:

24. — տող 915. — մենամարտիկ — մենակուիկ մենամարտիկ:

25. — տող 920-21. — յանկարծանաս կենտց ամենեցուն լինէր որ աշխարհածնին՝ հայրենեացն — յանկարծանաս կենտց ասպնջական ցանկալի ամենեցուն լինէր, որ աշխարհածնունդ հայրենեացն:

26. — տող [924]. — դարձեան — դարձան:

27. — տող 937. — մանրակիտ — մանրակրիտ. — Ըստ Ագաթանգեղոսի (յօդ. 898) և Փոքր Կորինթի (էջ 48):

28. — տող 939 — օրրոցն Աստուծոյ — ընտրելոցն Աստուծոյ:

29. — տող 946-8. — Եւ Յազկերտի ամա քսան և մի, և յառաջնումն ամի երկրորդ Յազկերտի որդւոյ վաճառ — Եւ Յազկերտի ամա քսան և մի, և վաճառյ ամա քսան և մի, և յառաջնումն ամի երկրորդ Յազկերտի որդւոյ վաճառյ. — Տես Սիոն, 1962, էջ 39-40:

30. — տող 949-50. — Ի չորրորդում ամէն կրման արքայի մինչև յառաջին ամն — Ի չորրորդում ամէն կրման արքայի մինչև ցառալին ամն:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ՄԱՍՆԱԻՈՐ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՆՇԱՆԻ ՎԱՆՈՒՑ ՍԵՐԱՍՏԻՈՅ

ԳԼՈՒԽ ԺԵ.

Յաղագս փոխանորդութեան կարգապետ եւ Յովհաննէս Բաբուկեանի եւ Տեախոբեանի թաղեացի Արեւիկայ-ի, եւ անցիցն ուր յաւուրս նոցա:

Յետ յայտորիկ (ՌՄՄԶ = 1807), միաբանեալ գլխաւորաց քաղաքիս, արարին բազմակնիք գիր խնդրանաց եւ առաքեցին ի Կ. Պոլիս առ Յովհաննէս Պատրիարքն, զի ինք լիցի առժամանակ մի Տեսուչ Վիճակիս եւ ի կողմանէ իւրմէ կացուցէ Տեղապարս զՅովհաննէս եւ զկարապետ Վարդապետս, որք էին յայակերտաց անտի Առաջնորդ Տակոբ Արքեպս-ի, հանգուցելոյ ի Բրիտտոս եւ նա զիջեալ ի խնդիր նոցին շնորհեաց Տեղապարսութիւն կարապետ եւ Յովհաննէս Վարդապետացն գրեալ ի 16 Սեպտեմբերի, եւ չ'եւ եւ հասեալ Կոնդակն ի քաղաքս, ժողովեալ նոցա զամենայն զկահն եւ զկարասիս Սրբոյ Մենաստանիս թագուցին զի մի աւարեացի ի փոխառու աշխատեացն եւ ինքեանք եկին ի քաղաքս յեկեղեցի Ս. Աճաճնի յաւուր շարաթու յինն Նոյեմբերի եւ յաւուր կիւրակէի երեւեալ յԱտենի, ընթերցան զՏաւմարս եւ առաջնայ իւրեմոցի Սրբոյ Վանուցս եւ յայտ արարին եթէ կալարուք զմեզ հրաժարեալ եւ ի միւսում կիւրակէի կրկին անգամ ելեալ յԱտենան քաղուժ բանս յորդորանաց խօսեցան եւ չ'եղև ինչ յօգուտ, զի տաղկացեալ էր ժողովուրդն ի տալոյ նպաստս, եւ ապա ի ձեռն քահանայից ժողով մեծ արարեալ ի բազում աւուրս, հազիւ հազ հաւանեցուցին զնոսա միւս անգամ եւս հոտանել տրօք յօգնութիւն Սրբոյ տաճարացն եւ վարդապետքն բնաւին ոչ ընկալան ի ձեռն իւրեանց գրամ մի, այլ ասացին տալ փոխառութիւն, եւ առնուլ զմուրհակն, որ եւ արարին

իսկ եւ եղև գումար պատառեալ մուրհակացն 22 քաակ դրամոց, ի սմին ժամանակի եւս Կոնդակ Տեղապարսութեան աշխատեցին, զի մի բացցի դուռն ծախուց, զոր մեծամեծք աշխատեացն պահանջէին, եւ ապա դարձան ի Ս. Վանս ի 17 Յուլի վարի (ՌՄՄԶ = 1808): Եւ աւուրս յայտուիկ վերադարձեալ ի պատերազմէ Ռուսաց եկն մերձ ի քաղաքս իշխանութեամբ Ջափան օղլու Մուհամմէտ Բեգէշիս եւ քաղաքացւոցն ընդդիմացեալ ա'չ թողին ժողովն ի քաղաքս եւ յօրինեալ զմարտկոցս եւ եղև զթիւղանթա շուրջ զքաղաքաւն եւ զինեալ Հոյք եւ աշխատեցին պատրաստեցան ի պատերազմ. եւ յետ աւուրց ինչ յեթն փնարուարի եկն մի ոմն ի զօրապետաց Բեգէշիսն եւ իրեւ կամէր ժողովն ի ներքս ի քաղաքս, արձակեցին ի ներքուստ առ նոսա զհրացանս եւ նորս յետ դարձեալ յառաջոյ Ս. Մենաստանիս անցեալ գնացին ի գիւղն Բոգնիք եւ ի պատճառէ աստի յայտմանէ, յղեաց Բաղապետն ի Ս. Վանս իբր 50 զօրս ի պաշտպանել զնա ի թշնամեաց, որք եկեալ բազում փնարս հաւուցին Սրբոյ Մենաստանիս եւ յուրով նեղութիւնս ետուն, առ որ Մուհամմէտ Բեգէշիս ի ցառունն շարժեալ ժողովեաց առ ինքն քան հազար զօրս եւ զետեղեաց ի շրջակայ գիւղերէս՝ պաշարեալ զքաղաքս իբրեւ ամրոս երիս, եւ մինչ բացաւ դուռն գարնան արտաքս ելին եւ զօրքս ամենայն որք շրջեալ յեզր քաղաքին՝ զորս եւ գտանէին կալեալ տանէին առ զօրապետն իւրեանց եւ տուալեալ խոշտանգէին եւ բազում տուգանս առեալ ի բաց թողէին: Եւ յաւուր Մարդկազարդի կիւրակէին յերեսուն Մարտի, զօրապետք երկու անհամար զօրք եկին ի դուռն Սրբոյ Մենաստանիս եւ զի առաջին զօրք եղև ի Ս. Վանս փոխառեալ էին, վասն որոյ պաշարեցին

գնաւ Տեղապահն Յովհաննէս Վարդապետ
 էլ առ նոսա եւ բազումս խօսեցաւ ընդ
 պարիսպն եւ զիջոյց զնոսա 'ի խաղաղու-
 թիւն եւ ապա երոց զգուռն եւ մօտաւ
 զօրապետացն 'ի ներքե հարց եւ փորձ ա-
 բարին զբազում իրաց եւ եղին 200 զօրս
 'ի պահպանութիւն իբրեւ զղեկի եւ ինք-
 եանք զբուհեցան 'ի Դաւրայ եւ 'ի Ռգէնիք,
 եւ յետ առկաւ առուարց խօսեցան հաշտու-
 թիւն ընդ քաղաքին եւ դարձ արարեալ
 զնացին 'ի տեղիս իւրեանց, թէպէտ բազ-
 մովիշտ առաւապանս եւ անձկութիւնս կրե-
 ցին քաղաքացիք եւ շինակոնք եւ մօնա-
 ւանդ Ս. Մենաստանս, այլ շնորհիւ Տեառն
 անմնաս զերծան 'ի մեծագոյն երեւելի
 շարեաց, Յեա յայտարիկ (ՌՄԾԷ = 1808,
 Ապրիլ 5) տեսեալ կարապետ եւ Յովհան-
 նէս Վարդապետաց՝ եթէ առաւապին 'ի
 փոխատուացն՝ միջնորդութեամբ Գրիգոր
 Արքեպս. Ի Դաւառացւոյ գրեալ 'ի Ս. Ա-
 թառն էլմիածին առ Դանիէլ կաթողի-
 կոսն՝ ընկալան զկանգակ շրջարեթական
 վասն նպաստից, զոր առեալ Յովհաննէս
 Վարդապետի գնաց 'ի Կեսարիա եւ ընկալ-
 եալ եղև մեծաւ սիրով յԱռաջնորդ Ստե-
 փանոս Արքեպս. էւ, եւ մինչդեռ անպի-
 կայր 'ի հաւաքել զգրամս, առա Ջօրիսն
 օղլու Մուհամմէտ Բէգէյնս կալեալ զկա-
 րապետ Վարդապետն եղ 'ի շղթայս բանտի
 եւ առեալ տասն քօակ գրամս արձակեաց:
 Եւ յետ առուարց ինչ (ՌՄԾԷ = 1809) էլ
 համբաւ եթէ Թաղէոս Եղա. Եղգոկիացի՝
 Ժողովարար Ս. Կարապետի վանուց Մշոյ,
 ընկալեալ էլ զԱռաջնորդութիւն Սեբաս-
 թիոյ եւ եկեալ հասեալ յԵղգոկիոս Յայն-
 Ժամ ժողովեալ իշխանաց արարին զիբ-
 բաղմակնիք եւ յղեցին առ նա, յորում
 յոտ բազում բանիցն, զեկուցին նմա եւ
 դայս թէ Սուրբ Մենաստանս 'ի ներքոյ
 յողով պարտուց զողով եւ 'ի դաշն քա պի-
 տոյ է քեզ ծախսել 'ի գրուսնս այլողգեաց
 մինչեւ ցջասն քսակ գրամս, եթէ ունի-
 ցիս արդ հրամայեալ՝ եկ. եթէ ո'չ, կամք
 քո եղիցի. Ընկալեալ Թաղէոս Եղգո. ի
 զգիր իշխանացն եւ իմացեալ զմիտս նոցա
 մնաց անդ յԵղգոկիա եւ գրեալ ծանոց
 զամենայն հանգամանս զայսօտիկ առ Յով-
 հաննէս Պատրիարք: Ընդ առուարն ընդ
 այնօտիկ եկն 'ի Սեբաստիա միականի Եղա-

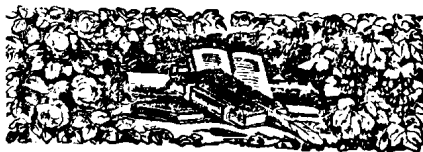
սուֆ Բէգէյնս եւ անցեալ գնաց 'ի Մեծն
 Պոլիս առ 'ի լինել փոխարքայ: Եկն ընդ
 նմա եւ հառաւմտեալ նորին Մ. Դասպար
 Ամիրայ Մաշկերացի որ 'ի վաղուց ծանօթ
 լինելով Կարապետ եւ Յովհաննէս Վար-
 դապետաց խնդրեաց 'ի քաղաքացւոցն՝ զի
 հանութեամբ իւրեանց որոշեսցին զմին
 յերկոցուցն՝ առ 'ի տալ կարգել գնա Ա-
 ռաջնորդ իւրեանց. եւ ժողովեալ իշխա-
 նացն կոչեցին զկարապետ Վարդապետն եւ
 յորդորեցին զնա յանձն առնուլ զպաշտօն
 Առաջնորդութեան, այլ նա հրաժարեցաւ
 եւ ո'չ էտա բնաւ յանձն. վասն որոյ աղա-
 շեցին զնա գրել հոիտակ յԱնուսն Յով-
 հաննէս Վարդապետին, եւ նա գրեալ
 կնքեաց նախ ինքն եւ ապա քահանայք եւ
 իշխանք, զոր յղեցին 'ի Կ. Պոլիս առ Մ.
 Դասպար Ամիրայն: Յետ իբրեւ միոյն տմ-
 ասոյ նուիրակն Ս. Երուսաղիմայ Սարգիս
 Վարդապետ Կիպրոսցի, որ ունէր անհաշտ
 առեւութիւն ընդդէմ Կարապետ եւ Յով-
 հաննէս Վարդապետացն՝ յորդորեալ յո-
 մանց, կամեցաւ յղել զԱրքայ իւր զԱն-
 բաստացի Դաւիթ Վարդապետն՝ որ էր
 աշակերտակից նոցա եւ բարութիւնս բա-
 զումս տեսեալ 'ի նոցանէ, իսկ յայնժամ
 յարեալ էր Սարգիս Վարդապետն, վասն
 որոյ առաքեաց զսա՝ ընդ Դարբին Փանիկ
 կոչեցեալ քաղաքացւոյ՝ յԵղգոկիա առ
 Թաղէոս Եղա. եւ հրաւիրեաց զնա 'ի վի-
 ճակն իւր 'ի Սեբաստիա: Ընկալեալ Թա-
 ղէոս Եղգոկիայոսի զգրեալսն եւ տեսեալ
 զհրաւիրակնս յօժարեցաւ եւ եկեալ յԵղ-
 գոկիոյ եկն 'ի քաղաքս Սեբաստիա 'ի
 չքնաղ վանս Սրբոյ Նշանի (ՌՄԾԷ = 1809,
 Ապր. 16): 'ի նմին առուր՝ յաղագրարու-
 թնէ ծանց՝ էլ Կարապետ Վարդապետն
 'ի Ս. Վանիցս, եւ գնաց 'ի տուն Մ. Գրի-
 գորի Առաւարդան, որ էր յայնժամ երե-
 ւելի 'ի մէջ ազգիս եւ 'ի դրուսն այլողգ-
 եաց եւ Թաղէոս անդ իբրեւ զառուար քա-
 ռասուսն: Եւ Թաղէոս Եղա. 'ի թիւղգրու-
 թնէ ծանց զկնքեալ գիր իշխանացն
 եւ Բէգէյնին եւ նա կալեալ զիշխանս եղ
 'ի բանտի ասելով եթէ դուք գինեալ էք
 ընդդէմ հրամանաց Արքային եւ առեալ
 եօթն եւ տասն քօակ գրամս՝ 'ի բոց ար-
 ձակեաց զնոսա, եւ զգեցոյց Թաղէոս
 Եղա. ի զլօգիկ արկանելիս պատուոյ եւ

տուեալ 'ի ձեռս նորա զհրամանագիրն՝ առաքեալ 'ի Սբ. Մենաստանս, և ապա սկսաւ պահանջիլ 'ի նմանէ զվոխարէն լօգկին, և իբրեւ յայտ որոտր նմա զոչ-ինչ ունեին, ասաց Բզէշխն ցնա՝ եթէ ոչ էր քա զինչս, վասն է՞ր եկիր յայտ, և ասաց վարդապետն. «Եւ ինքնին ոչ եկի տալ Նուիրակն Ո. ևրուսաղէմի ետ բերել զիս»։ և նա իսկոյն կալեալ զՍարգիս վարդապետն եղ 'ի բանտի և տեսալ եթին քսակ դրամս 'ի բաց եթող։ Եւ համբաւ գալտեան Թաղէոս եպս. 'ի Սեբաստիա հասեալ յունկն Մ. Գաապար Ամիրայի 'ի Կ Պոլիս, լուռ եկաց և ոչինչ խօսեցաւ մինչև ժամանեաց կրկին Գիր բաղմակինք իշխանացն առ ինքն. զոր ընկալեալ ծանեաւ եթէ ոչ էր կամօք քաղաքացւոցն զգալուստ Թաղէոսի եպս. 'ի, վասն որոյ իսկոյն հասեալ զհրամանագիր Արքունական և զկոնդակ Պատրիարքական գրեալ 'ի 19 Յունիսի՝ յԱնուն Յովնաննէս վարդապետի Սեբաստացւոյ և ետ 'ի ձեռս Սեբաստացւոցն յղել 'ի քաղաքս առ իշխանն։ Եւ զի ընդ այն ժամանակս զեռ ևս Յովնաննէս վարդապետն էր 'ի Կեսարիա և մնացեալ էր անդ ընդ Կարապետ վարդապետի 'ի վանս Ս. Կարապետին իբրեւ ամիսս երկուս, մինչև եկն Առաջնորդական կոնդակ յԱնուն իւր։ Եւ ապա յառաջեաց Կարապետ վարդապետն և ելեալ 'ի Ս. Վանուցն Կեսարիոյ և յուղի անկեալ եկն նրա 'ի Սեբաստիա, 'ի տուն քեռն իւրոյ լուիւկայն, և յաջորդ գիշերին եկեալ 'ի Դուռն Սրբոյ Նշանի Վանուցս, պատուիրեաց սմանց ազգ առնել Թաղէոս եպս. 'ի, գնալ անտի ուր ինքն կամիցի և հաճեցի, իսկ ինքն անցեալ գնաց 'ի վանս Ս. Հրեշտակապետի, և եկաց անդ մինչև 'ի գալն Յովնաննէս վարդապետի։ Կարապետ վարդապետս այս՝ Տեղապահ՝ յուղ վիշտս և տառապանս

(Շարունակելի՝ 13)

կրեաց 'ի ձեռաց ոմանց՝ յոյսմ ազգալիք և բաղմալորով ժամանակիս, վասն որոյ գիշերապնոց եկունակաւ ել 'ի Ս Մենաստանէս 'ի քաղաքս և աստի 'ի գիւղս և անտի հուսկ ուրեմն հասեալ 'ի Կեսարիա հանդարտեցաւ։ Ենտ մինչև 'ի վասնգ ժանու իսկ այն յամենայնէ անջնատ զերծեալ ապրեցաւ շնորհիւ և զօրութեամբ սրբոյ ամենազօր նշանի Տեռնոն, Կեցեալ Թաղէոս եպիսկոպոսի 'ի վանս Ս. Նշանի իբրեւ ամիսս երկս, և յետ երկց ամսոցն լուեալ եթէ Յովնաննէս վարդապետ Սեբաստացի ընկալեալ է զԱռաջնորդական քաղաքիս Արքայական հրամանաւ և Պատրիարքական կոնդակիս և գալ 'ի Սեբաստիա ել ինքն 'ի Ս. Մենաստանէս յերկրորդում առաւ Օգոստոսի (ՌՄԴԸ = 1809) և յուղի անկեալ գնաց յԵղոկիս։ Յայսմ ամի հնչեաց համբաւ Կարապետ վարդապետի Սեբաստացւոյ որ կոչիւր նաեւ Ենիէջցի, վասն լինելոյն 'ի նոյն զեղջէն։ Սա էր միտրան Ս. Վանուցս, և սարկաւագ՝ Առաջնորդ Կարապետ Արքեպոս։ Ակնեցւոյ և յիս վաղճանի նորին գնացեալ 'ի Կուտինտ քաղաք, եկաց անդ ժամանակս ինչ և ձեռնադրեցաւ Աբեղայ, և եղև իբրեւ դարձաւ 'ի Ս. Վանս՝ Տեսուչն Ս. Ուխտիս Յակոբ Արքեպոս. ընկալաւ զնա միժաւ սիրով և պատուով, և ետ նմա զծայրագոյն աստիճան վարդապետական իշխանութեան, և յետ ամաց ինչ գնացեալ 'ի Կ. Պոլիս՝ առաքեաց զնա Զաքարիա Պատրիարք տեղապահութեամբ 'ի Մուշ 'ի վանս Ո. Կարապետի, և զկնի սակաւ ժամանակաց չազաւ անտի և գնաց յերկիրն Ռուսաց և եղև Առաջնորդ Ղզլուր կոչեցեալ քաղաքի, և յետ երկց ամաց հանգեաւ 'ի Քրիստոս։ Սա էր յոյժ բանիբուն և ներուն գիտնական և երևելի վարդապետ 'ի մէջ ազգիս։

ՏԻԴՐԱՆ Ս. ՔԻՐԻՇԵԱՆ

ԺԱՄՐԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ

ՍԱՂԵՄԱԿԱՆ ԱՆՑՈՒԴԱՐՁԵՐ

(1857 - 1906)

1857 ին Յովհաննէս Գար. Մովսէսեան չինեւ կու տայ շեմարանի փառաւոր շէնքը. — Սուրիանյայ Տարեցոյց, 1925, էջ 237:

1857 ին Կարապետ Ընկուզեան Ս. Թափեանց վանքին մէջ կ'ընդօրինակէ Կոփեցի Զաքարիա Գառիբաբէ Գառազագիրքը. — Նորայր Արքեպս. Պողոտեան, Մայր Յուլյակ Զեռագրաց Ս. Թափեանց, Բ. Հատար, 1979, էջ 71:

1858 ին Գարն Թակոր, երկու տէրութիւններու մեծագոյն Գոնջօլը, Ս. Երուսաղէմի Թանգարանին կը նուիրէ մէկ Վատմութիւն Ժողովոյն Բաղկեցուցիչ. — Ն. Եպս. Պողոտեան, Մ. Յուլյակ Զեռ. Ս. Թափեանց, Ա. Հատար, 1966, էջ 368:

1859 ին, յունիսի սկիզբը Մկրտիչ Վրդ. Արծրունեան կը յորինէ Ժողովածոյ մը. — Նոյն, էջ 607:

1860 Կոկտեմբեր 28/9 նոյեմբերին Պոլսոյ (= Մաղաբիւ) Օրմանեան կը սկսի դասախօսել Անտոնեանց վանքը. — Մաղաբիւ Արքեպս. Օրմանեան, Խոնք և Խօսք, 1929, Երուսաղէմ, էջ 414:

1861 փետրուարին Կ. Պոլսոյ Ազգային Ընդհանուր Ժողովը կը հաստատէ Հիմնական Կանոններ Ս. Երուսաղէմի Միտրոսեան համար. — Տիգրան Զ. Բ. Սաւալանեանց, Վատմութիւն Երուսաղէմի, Աշխարհաբարի վերածող Մեսրոպ Եպս. Նյանեան, 1931, էջ 1107:

1862 ին Յովհաննէս Տէրոյնց կը գրէ Վատմութիւն Ս. Երուսաղէմի Գառիբաբէական Ընտրութեան. — Ն. Եպս. Պողոտեան, Մայր Յուլյակ Զեռ. Ս. Թափեանց, Գ. Հատար, 1968, էջ 283:

1863 Ապրիլին Եսայի Վրդ. Կարապետեան կ'երթայ Եւրոպա, լուսանկարչական արուեստը Կատարելագործելու և գործիքներ գնելու համար. — Արմաշ Գառերապէրք, 1986, Թիւ 1, էջ 39:

1863 ին կը բացուի աղջկանց առաջին դպրոցը Երուսաղէմի մէջ՝ Գայիանեանց

Վարժարան տնունով. — Assadour Attreassian, Jerusalem and the Armenians, 1968, Jerusalem, էջ 82:

1864 Օգոստոս 28 ին, Եսայի Վրդ. Կարապետեան կ'ընտրուի Գառիբաբէ Ս. Երուսաղէմի. — Աստուածաբան Եպիսկ. Տէր Յովհաննէսեանց, Ժամանակագրական Պատմութիւն Ս. Երուսաղէմի, Բ. Հատար, 1890, էջ 552:

1864 ին Եղիա Տնտեսեան իրր երաժշտական կը հրաւիրուի Երուսաղէմ, և իր Վիճակագրութիւն Երգոց գործը կը հրատարակէ, ինքը անձամբ ձուլելով գիրքը, շարելով էջերը և տպելով. — Ե. Մ. Տնտեսեան, Նկարագիր Երգոց Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ, Բ. Տպագրութիւն, 1933, Խաթանպօլ, Թառաջարան Բ. Տպագրութեան:

1865 Ապրիլ 5 ին, Եսայի Գառիբաբէ փառաւոր մուշք մը կ'ունենայ Երուսաղէմ. — Տ. Զ. Բ. Սաւալանեանց, Վատմութիւն Երուսաղէմի, էջ 1137:

1866 ի Յունիսի կը հաստատուի Սիօն ամսագիրը՝ խմբագրութեամբ Տ. Բ. Սաւալանեանի. — Սիօն Ամսագիր, 1927, էջ 2:

1866 ին Եսայի Գառիբաբէ փայտառանք Նորագեղով հոն կը փոխադրէ վանքին Տպարանը. — Ուղեցոյց Սրբազան Տեղեաց, Զ. Տպագրութիւն, 1910, Երուսաղէմ, էջ 148:

1866 ին Թակոր Աշըքեան կ'այցելէ Ս. Թափոր և այդ առթիւ վանքի տպարանին կը նուիրէ երկու մեծ մամուլ մը. — Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունի, Միաբանք և Այցելութեաց Հայ Երուսաղէմի, 1929, Երուսաղէմ, էջ 315:

1867 ին Տիգրանակերտէն Երուսաղէմ կը զրկեն տեղւոյն Ս. Սարգիս Եկեղեցիին Տաղարանը՝ օրինակուած 1476 թուին, — Ն. Եպս. Պողոտեան, Մ. Յուլյակ Զեռ. Ս. Թափեանց, Գ. Հատար, 1969, էջ 315:

1868 էն սկսեալ բազմիցս կը լուսաւորուին և կը հրատարակուին Զիթեանեաց լեռան վրայ գտնուած հայկական խճանկարներն ու արձանագրութիւնները. — Մ. Եպս. Աղաւնունի, Հայկական Հին վանքեր և Եկեղեցիներ Ս. Երկրին մէջ, 1931, էջ 161:

1869 ին Տիգրան Զ. Թ. Ստալյանեանց, Եսայի Պատրիարքի հրամանով կը ցուցակագրէ Երուսաղէմի ձեռագիրները թիւով աւելի քան 1700. — Michael E. Stone, The Manuscript Library of the Armenian Patriarchate in Jerusalem, 1969, Jerusalem, էջ 4:

1869 ին Գոթեգին Մուրատեան կուսակցութեան քահանայ կը ձեռնադրուի Եսայի Պատրիարքէն՝ վերակոչուելով Միլիթանի վեհ. — էջմիածին Ամսագիր, 1986, թիւ է-Ը, էջ 52:

1869 Օգոստոս 21 ին Գարրիէլ Խաչայեան, Միլիթան Թակոբեան եւ Մաքսուտ Մաքսուտեան սարկաւազ կը ձեռնադրուին եւ ուսումնական կատարելութեան համար 1869 ի վերջերը Կ. Պոլիս կը զրկուին. — Մ. Արք. Օրմանեան, Ազգապատում, Գ. Մասն, 1927, Երուսաղէմ, էջ 4410:

1870 Թուականին Լատին Պատրիարքարանը ծախու կ'առնէ հին աւերակ մը Հռովմէական Հայոց եկեղեցի շինելու համար: Երուսաղէմայ մէջ Հռովմէական Հայ ընդամէնը 6 անձ են. — Տրդատ վրդ. Պալեան, Սուրբ Երկիր, 1892, էջ 245:

1871 ին լոյս կը տեսնէ Ստփրիլեան Տիմոթէոս վարդապետի յորինած գիրքը՝ Երկամեայ Պանդխտութիւն ի Հալէլչատան:

1872 յունիս 12. — Մկրտիչ Եպս. Տիգրանեան Ս. Թակոբայ վանուց Թանգարանին կը նուիրէ Երկամեայ Աւետարան մը. — Ն. Արք. Պողոտեան, Մ. Ցուցակ 24ա, Մ. Թակոբեանց. Ը. Հատոր, 1977, էջ 245:

1873 օգոստոս 25 ին Ս. Երուսաղէմի Աթոռ Ալէքսանդրոսեան վարդապետի վարդապետի ձեռամբ նուէր կը ստանայ ԺԵ. Դարուն գրուած պատկերադարձ Աւետարան մը. — Նոյն, Ը. Հատոր, 1972, էջ 242:

1874 փետրուար 21 ին Տ. Զ. Թ. Ստալյանեանց Աղէքսանդրիոյ մէջ կը թարգմանէ Հ. Անտոն վիերայի Գործերը. — Նոյն, Ը. Հատոր, 1977, էջ 351:

1875 մարտ 20 ին Մ. վրդ. Օրմանեան ծանրօրէն կը հիւանդանայ իբրեւ հեռեւեմ օւժտուպառ աշխատութեան. — Ազգապատում, Գ. Մասն, էջ ՄԺԳ:

1876 մայիս 26 ին Միլիթանեան վրդ. Մուրատեան կը հրաժարի Միարանութեան, ե ցուած ստով կ'ընտրուի հոգեւոր կը հեռանայ Երուսաղէմէն. — Նոյն, էջ 4412:

1877 յունիս 3 ին Գարրիէլ (= Սահակ) Խաչայեան, Միլիթան (= Վահան) Թակոբեան եւ Մաքսուտ (= Ղեռնդ) Մաքսուտեան կ'ընտրուին Երուսաղէմի ձեռնադրութեան. — Նոյն, էջ 4411:

1878 Դեկտեմբեր 10 ին Միլիթան Դուրեան կը ձեռնադրուի սարկաւազ եւ այդօրէն կ'առնէ Եղիշէ անունը, ձեռնադրող Մատթէոս Եպս. Իզմիրլեանի առաջարկութեամբ. — Միարանք եւ Այսկուք, էջ 124:

1879 Նոյեմբեր 19 ին Երուսաղէմ գտնուող Երուսաղէմի վարդապետը կը մանչեղ Եղիշէ Եպս. Զիլիկիլեան. — Թիշտակեան, 1925, էջ 79:

1880 Սեպտեմբեր 10. — Առաքել Ս. Տատեան Ս. Թակոբեանց Թանգարանին կը նուիրէ Երկամեայ Աւետարան մը. — Ն. Եպս. Պողոտեան, Մ. Ցուցակ 24ա. Ս. Թակոբեանց, Ը. Հատոր, 1972, էջ 401:

1881 Օգոստոս 7 ին Ս. Թակոբեանց վանքին պարտուց բարձման համար Սահակ վրդ. Խաչայեան Ռուսաստանի նուիրակ կը կորուստի Մամրէ վրդ. Մարկոսեանի հետ. — Բարբէն Կթղ. Կիւլէնդերեան, Պատմութիւն Կաթողիկոսաց Կիլիկիոյ, 1939, Անթիլիաս, էջ 839:

1882 ին Եսայի Պատրիարք կ'ուղեւորի Կ. Պոլիս, Ս. Թակոբի վանքին պարտուց հատուցման դարման մը գտնելու համար. — Միարանք եւ Այսկուք, էջ 131:

1883 Ապրիլ 5 ին Մողաթի վրդ. Օրմանեան կարինէն կը մամանէ Կ. Պոլիս. — Ազգապատում, Գ. Մասն, էջ ՄԺԳ:

1884 ին լոյս կը տեսնէ, Երկրորդ պատգարութեամբ, Սահակ վրդ. Խաչայեանի պատրաստած ճշոր Դասագիրք Տիեզերագրութեան աշխատութիւնը. — Պատմ. Կթղ. Կիլիկիոյ, էջ 828:

1885 Մարտ 7 ին Սահակ վրդ. Խաչայեան կ'ընտրուի Լուսարարապետ. — Նոյն, էջ 840:

1885 Օգոստոս 29 ին, Հինգշաբթի առտու, արեւգիր ծագման հետ հոգին կ'աւանդէ Եսայի Պար. Կարապետեան. — Ազգապատում, Գ. Մասն, էջ 4555:

1886 յունիս 8 ին Մաղաթիա Մ. Վրդ. Օրմանեան կը ձեռնադրուի Եպիսկոպոս Ս. Էջմիածնի մէջ. — Միաբանք և Այցելութեք, էջ 243:

1887 ին Մարկոս Նաթանեան կը աւարագրուի Երուսաղէմ, ուր ժողովուրդաց Վարժարանին մէջ կ'աւանդէ Պատմութեան և Աշխարհագրութեան դասերը. — Նոյն, էջ 531:

1888 Մարտ 12, Թէոդորոսի շարաթ հրեկոյ, Ս. Երուսաղէմի Տաճարի Վերնատունը դպիր ձեռնադրուեցաւ. — Ինքնակենսագրութիւն Սերոբէ Վրդ. Սամուէլեանի, Սիոն Ամսագիր, 1985, էջ 309:

1888. — Թորոս Տ. Իսահակեան (= Թէոդորոս Քն. Տէր Սահակեան) կը պաշտօնավարէ ժողովուրդաց Վարժարանին մէջ իբրեւ ուսուցիչ կրօնքի. — Միաբանք և Այցելութեք, էջ 155-6:

1889 մայիս 20 ին Երուսաղէմ կը հասնի Երուսաղէմի Պար. Վերնակենսան, իր հետ ունենալով Պետութեան՝ Հայ Երուսաղէմի հաշուոյն դանձած տուրքերէն 20.000 ռսկի թոյս դուստր մը. — Վահրամ կէօքճեան, Հայ Երուսաղէմը Դարերու մէջէն, 1965, Երուսաղէմ, էջ 119:

1890 ին Պողոս պէլլի հոգաւորութեամբ Ս. Փրկչի Վանքին մէջ կը կառուցուի իր ծնողաց, Ալեքեան Յակոբ և Դաւիթ աւուսանոց, սպիտակ մարմարէ արուեստական մոնարխանք. — Մ. Արք. Օրմանեան, Հայկական Երուսաղէմ, 1931, էջ 142:

1891 Մայիս 1 ին Ռուբէն (= Սերոբէ Վրդ.) Սամուէլեան շրջանաւարտ կ'ըլլայ ժողովուրդաց Վարժարանէն. — Ինքնակենսագրութիւն, Սիոն, 1985, էջ 361:

1892. — Երուսաղէմայ Հայ ժողովրդեան աղքատ դասակարգին ամէն տաւա Ս. Երուսաղէմայ Վանքէն կը բացուի 170 հաց. — Տ. Վրդ. Պաւլեան, Ս. Երկիր, Կ. Պոլիս, էջ 133:

1893 Մայիս ամսուն Երուսաղէմի մէջ տեղի կ'ունենայ Հաղորդութեան մեծ ժողովը. — Սիոն, 1985, էջ 363:

1893 Օգոստոս 1, Կիրակի առաւօտ, Տ. Մկրտիչ Ա.՝ Հայրապետեան հանդիսաւոր Պատարագ կը մատուցանէ Ս. Երուսաղէմի տաճարին մէջ և շնորհակալութիւն քարոզ կը խօսի. — Նոյն, անդ:

1894 ին կը վախճանի երաժիշտ դպրուպետ Գեորգ Դրիգորեան. — Միաբանք և Այցելութեք, էջ 528:

1895 ին լոյս կը տեսնէ Հին և Նոր Կտակարանաց Համաբարբառը՝ աշխատասիրութիւն Թադէոս Վրդ. Աստուածատուրեանի:

1895 ին Երուսաղէմի Մուսարա Թաղամասին մէջ կը գտնուի հայկական արածունագրութեամբ հին ժողովիկ մը. — Kevoort Hintlian, History of the Armenians in the Holy Land, 1976, Jerusalem, էջ 15; Bezalel Narkiss, Armenian Art Treasures of Jerusalem, 1979, էջ 28:

1896 սեպտեմբեր 1 ին Երուսաղէմ կը մտնէ իբրեւ տարագիր, Կ. Պոլսոյ հրաժարեալ Պատրիարքը՝ Մաթէոս Արք. Եղմիրիկեան. — Աղագապատում, Գ. Մասն, էջ 5066:

1897 ին Ս. Երուսաղէմի Վանուց ձեռագիրներու հաւաքումը կը ղեկավարի Ս. Թէոդորոս Եկեղեցիին մէջ. — The Manuscript Library of the Arm. Patriarchate in Jerusalem, էջ 1:

1897 ին Եղիշէ Մ. Վրդ. Դուրեան կը օտանանէ Արմաշի Դպրոցին վերանախնդրութեան և փոխ-վանահայրութեան պաշտօնները. — Թորգոմ Արք. Գուշակեան, Եղիշէ Պար. Դուրեան, 1932, Երուսաղէմ, էջ 325:

1898. — Մամբրէ Եպս. Մարկսեան կը զբաղի նկարչութեամբ և կը թողու զանազան կրօնական պատկերներ. — Միաբանք և Այցելութեք, էջ 246:

1899 ին Բաբգէն Վրդ. Կիւլիսեան կը ստանանէ Մշոյ Առաջնորդութեան պաշտօնը. — Նոյն, էջ 46:

1900 փետրուար 10 ին կը վախճանի պատմագիր Աստուածատուր Եպս. Տէր Յովնանէսեանց. — Տ. Հ. Թ. Սաւաւանեանց, Պատմ. Երուսաղէմի, էջ 1288:

1901 Հոկտեմբեր 1 ին Եղիշէ Վրդ. Զիլինկիրեան, Վարժարանաց Վերանախնդր. Կանցնի իր պաշտօնին գլուխը, Առաջին գործը կ'ըլլայ ժող. Վարժարանին Ուսուցչական ժողովը ի նիստ հրաւիրել. — Եղիշէ Եպս. Զիլինկիրեան, Յուշեք և Պատճէնք, Ա. Հատոր, 1928, Պէտրոս, էջ 27:

ՀԱՄԱՌՈՑ ԵՒ ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆ ԱԿՆԱՐԿ ՄԵՐ ԵՒ ՓՈՅՐ ԵԿԵԼԵՑԻՆԵՐՈՒ ՏՕՆԱՑՈՑՑՆԵՐՈՒՆ ՎՐԱՅ ԵՒ ՍԱՂԻՄԱԿԱՆ ԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Տօն Վարդգայ Սրբոյ խաչիմ, խաչմե-
րացէն երկու շարաթներ ետք (Գ. Կիրակի
գինի խաչի) կատարուող այս տօնը կոչ-
ուած է նաեւ «Հայկական խաչի տօնը»,
յատուկ ըլլալուն միայն մեր Եկեղեցիին,
քանի որ անոր տուն տուող դէպքին հան-
դիսավայրը կը նկատուի մեր բնաշխարհը:
Տօնը հաստատուած է է. դարուն, Ներսէս
Շինող Կաթողիկոսի կողմէ, Վարդգայ
լերան մօտ կատարուած խաչի նշանի մը
հրաշալի երևումէն ետք, 660 թուականին,
որուն ակնատեսները եղան մօտակայքը

ճգնող Թոթիկ և Յովէլ վանականներ, ու-
րոնք սակայն չեն դառնում սուրբերու
շարքին: Աւանդութիւն մը կ'ըսէ թէ
հրաշավայրին վրայ կատարուած պեղու-
մին ընթացքին տրտաբերուած խաչի մօ-
տունքը մօտ կազմած էր Բրիստոսի իս-
կական խաչափայտին, հոն թաքցուած Ս.
Հռիփսիմէ կոյսին կողմէ, իր նահատա-
կութենէն քիչ առաջ: Սակայն այս բոլո-
րովին անհաւանական կը թուի, քանի որ
Հռիփսիմեանց նահատակութիւնը տեղի
ունեցած է Հայաստանի քրիստոնէութեան

1902 Մարտ 2. — Օրիորդաց Վարժա-
րանի վարժուիին փափաք կը յայտնէ ու-
սանողներինընդհանուր համար համադրեալ չի-
նել տալ. — Նոյն, էջ 110:

1902 Հոկտ. 15. — Գաղաքացի ման-
կանց վարժարանը որքան որ Ս. Աթոռոյն
խանձան հոգածութեան տարակայ դարձած
է, այնքան ալ ազայոց ծնողք անփոյթ և
անտարբեր դնուած են իրենց զաւակները
վարժարան զրկելու մասին. — Նոյն, էջ
294:

1903 Մայիս 29. — Պաղեստինու Հայ
ազգի սոյն փոքրիկ հաստուածին կրթու-
թեան աստիճան մը ևս սատար լինելու
համար խորհեցայ Զեր քարխանաճ Բ. Սըր-
բաղնութեան դիմել ներկայիւս և խնդ-
րել, որ Երուսաղէմի ուշիմ մանուկներէն
մին կարոյ՞ Սանասարեան վարժարանը
ձրիաթոշակ ուստնող զրկուելու շնորհը
լինի. — Նոյն, էջ 382:

1903 Յուլիս 9. — Ժառանգաւորաց
Վարժարանի և Մեսրոպեան և Գայիանեան
երկսեռ վարժարանաց տարեկան հարցա-
քննութիւնները պիտի սկսին ներկայ
ամսուայ 15ին. — Նոյն, էջ 404:

1903 Հոկ. 25. — Սաղիմական քրոնիկ
ժառանգաւորաց Վարժարանին չուրջ կամ

անոր կրթական վիճակը. — Նոյն, էջ
426-435:

1904 Փետրվար 11. — Ժառ. Վարժա-
րանը ունի զարդիս 25 ժառանգաւոր սա-
ներ, որոնք 3 դասարաններէ կը բաղկա-
նան. — Նոյն, էջ 451-2:

1905ին Յուլիսի մէջ կը վախճանի
Յակոբ Փասկալ, փոխ-հիւպատոս Աւս-
տրոյ-Հունգարիոյ կառավարութեան ի
Յուլիս. — Միաբանք և Այցելութ, էջ 331:

1905ին կը սկսի տպագրութիւնը Յրէ-
տէրիք Մուրատի «Յայտնութեան Յով-
հաննու Հին Հայ Թարգմանութիւն» արտ-
դասող երկին:

1906. — Մեսրոպ Վրդ. Նշանեան կը
կարգուի Տեսուչ Զեռագրաց Մատենադա-
րանին. — Արմաշ Պարբերագիրք, 1985,
թիւ 1, էջ 46:

1906 Մայիս 8. — Երուսաղէմի Պու-
սոյ Փոխանորդը, իր զարգացումով, իր
մաքուր բարոյականով, մանաւանդ Վան-
քին մէջ և Վանքէն դուրս Եկեղեցոյ
մատուցած գնահատելի ծառայութեամբը
շատեցն ստացած էր իրաւունքը կպիսկո-
պոսութեան. — Ե. Եպս. Զիրիկիբեռն,
Արձագանք Ազգ. Զանազան Անցումարձե-
րու, 1925, էջ 5:

Ն. ԱՐԲ. ԾՈՒՎԱԿԱՆ

դարձին (301) առաջ, իսկ Քրիստոսի խաչափայտը գտնուած է 326 թուականին, ձեռամբ Հեղինէ թագուհիի:

Վարադաշ Խաչի տօնով կը վերսկսին ամառային եղանակին ընդհատուած հայկական հանդիսութիւնները Ս. Յարութեան Տաճարէն ներք: Նախօրեակին Վարադափառածով ժուտք կը գործենք Տաճար, իսկ կիրակի առաւօտ Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ կը մատուցուի հանդիսաւոր Ս. Պատարագ: Սովորութիւն եղած է այդ օր կատարել Վարադափառական Մաղթանք, նշելու համար Հոկտեմբեր 2ին զուգադիպած Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Տ. Տ. Վազգէն Ա. ի Օծման տաճարէրէն: Նոյնը կը կատարուի նաև արտասահմանի մէջ այս տօնին, որ սակայն հոն կ'իյնայ 2 Հոկտեմբերէն առաջ, մինչ հոս կրնայ ուշանալ մինչև 14 Հոկտեմբեր:

Կարգ մը Օրացոյցներու մէջ Աստղին կիւրակէ եօթն շաբաթուայ բացատրութիւնը, որ կրկնուելով յաջորդ կիրակիներու, կը հասնի մինչև Յոթնօրեայ Ասոր պատճառը հաւանաբար այն է, որ մեր Տօնացոյցին մէջ այս շրջանը բացառիկ, չունենալով իր մէջ շաբաթապահ: Երկուշաբթի տօն է Սրբոյն՝ Դաւիթ Դուռնաբացի եւ վկայիցն՝ Դամբեկի եւ Դամբեկուհի: Առաջինը հայագրի է: Միւսները Յունաց մօտ կը յիշատակուին 10/23 Հոկտեմբերին:

Երեքշաբթի տօն է Սրբոյն՝ Եւստակիոսի եւ կնոջ Գորա Թեոփիլասայ եւ երկուց որդւոցն եւ սրբոց Կուսանոցն՝ Եւմոնիայ եւ Նեկեարիցիայ: Առաջինը, որ կարգ մը Օրացոյցներու մէջ կ'երևի որպէս Եւստակիոս սխումբ — մէկը Eustaceus է, իսկ միւսը Eustathiusը —, իրեն իբրեւ թուական ունի այլ Եկեղեցիներու մօտ Սիպտեմբերի 20ը: Իր կնոջն ու որդիներուն յիշատակը կը տօնուի միասին: Երմանէն չենք գիտեր թէ Erminan է թէ ոչ, Լատինաց մօտ տօնուած Երմանէն նախօրեակին: Վերջինը հայերէնի տառադարձուած ձևն է Կուսարիկին, այլ Եկեղեցիներու մօտ նշանաւոր St. Catherineը, որ ապրած ու մարտիրոսացած է Աղեքսանդրիոյ մէջ և որուն տրուած է Բիւրիստփայտէն: մակդիրը, իր ունեցած բարձր

զարգացումը նկատառուելու, Լատինք անոր անունով կոչած են Բեթղէմի Ս. Երմանիան Տաճարին կպած իրենց եկեղեցին, ուր տմէն տարի Սրբուհիի յիշատակի օրը (25 Նոյեմբեր) կամ անոր մօտաւոր կիրակիին կը կատարեն մեծ հանդիսութիւն գլխաւորութեամբ Ֆրանչիսկոնց կիւսթոսին: Բունաց մօտ ալ նոյնն է թուականը: Անոնք Սրբուհիին անունը տուած են Սինա թերակղզիի հռչակաւոր մենաստանին, ուր մեծ հանդիսութիւն կը կատարեն իւրաքանչիւր տարւոյ Դեկտեմբերի 8ին: Երուսաղէմի մէջ ալ ունին վանք և եկեղեցի անոր անունով:

Հինգշաբթի տօն է Սրբոց Իսկանուցն Սահակայ եւ Համազասպայ: Հայագրի են. որոնց տօնախմբութեան օրը կ'երգուի Վարդանանց շարական Վարդանաւոր:

Շաբաթ տօն է Սրբոց 72 առաքելացն Քրիստոսի: Այլ Եկեղեցիներու Տօնացոյցներէն զմանք 70 թիւը կու տան Քրիստոսի աշակերտներուն, ինչ որ ճիշդ չէ: Յոյներ Յունուար 4/17ին կը կատարեն անոնց տօնը, իսկ Լատիններ չունին անոնց միասնաբար յիշատակութիւնը:

Ինչպէս ըսինք, այդ օր Մայր Տաճարի ներքին դաւթին մէջ գտնուող Ս. Գեորգայ սեղանին վրայ կը մատուցուի Ս. Պատարագը, չորաթ մը առաջ զուգադիպած ուրբին տօնին առիթով, անին օրը Ղպոց համանուն եկեղեցւոյ մէջ Ս. Պատարագ մատուցուելուն պատճառաւ: Իսկ յաջորդ օր, ինչպէս ըսինք, տեղի կ'ունենայ Ինքնէի Ս. Գեորգայ վանաց տարեկան ուխտագնացութիւնը:

Երկուշաբթի տօն է Սրբոյն՝ Փովստու հայրապետին եւ Երմանի՝ հետեւողին առաքելոյ: Փովստու Յունաց մօտ կը յիշատակուի 22 Սեպտեմբեր/5 Հոկտեմբերին: Երմանի տօնին հանդիպիլ չկրցանք:

Երեքշաբթի տօն է Սրբոց Կուսանոցն՝ Թեկղայ, Վառվառեայ եւ Պելագայ: Առաջինը իբրեւ իգական սեռի նախաժամանակին — մեր մօտ այդ պատիւը կ'երթայ Սանդուխտ կոյսին — մեծ յարգ կը վայել Յունաց մօտ, որոնք անոր կու տան նաև Վառվառեայ հաւասարը տիտղոսը: Փոքր մատուռ մը ունին անոր անունով իրենց Մայրավանքէն ներս, ուր 24 Սեպ-

տեճերին — նոյնն է նաև Լատինաց ժոտ արբուհին յիշատակին նուիրուած օրը — (7 Հոկտ.) կը կատարին հանդիսութիւն: Երկրորդը ևս մեծ յարգ կը վայելէ, թէ՛ Արեւելքի և թէ Արեւմուտքի մէջ: Տօնախմբութեան օրն է Դիկտեմբերի 4րդ օրը (17րդը հոտ Յունաց համար): Արարազդի քրիստոնեաներ սովորութիւն ունին ձեւածած ջրերնով պատրաստուած «անայ» — ապուրջի տեսակ մը եփել տոյժ օրը: Երրորդը Յունաց ժոտ կը տօնուի Հոկտեմբերի 8/21ին, իսկ Լատինաց ժոտ՝ նոյն ամսոյ 26ին:

Հիւքչարթի տօն է Սբբոցն՝ Պանգալոնի բոժկին, Եմոդիայ Բանանային եւ Եւպրատեսայ կուսին, Առաջինը 27 Յուլիսին կը տօնուի այլ Եկեղեցիներու ժոտ: Նիկոսիոյ պաշտպան առերըն է ա՛ն, աւաթի աւելի Յունաց ժոտ է որ յարգ կը վայելէ: Ջոյն կը կոչեն Բանքիլյոն (ամէն ոգորժած) և խաչանիչ մը կ'երեւի իրենց Օրացոյցին մէջ անոր անուան դիմաց: Փոքր մասունք մը ունին հոս անոր անուանով, ուր 9 Օգոստոսին կը կատարեն տօնախմբութիւն: Երմոզայոսը (Hermolaus) Յունաց ժոտ կը տօնուի Բանթէլէյմօնէն օր մը առաջ: Իսկ կոյսին համար այլոց ժոտ ճիշդանուած թուականն է 24 Յուլիսը:

Շարաթ մեծ տօն է Սբոց Պարզմանչայ վարդապետացն մերոջ՝ Մեսրոպի, Եւրիեի, Մովսիսի Երբողին, Գաւրի աղայոյ փիլիսոփային, Գրիգորի Նարեկացոյն եւ Ներսիսի կալցեղոն (Շնորհալուսն): Նշանակուած է իբրեւ Տօն ազգային եւ եկեղեցական, ի յիշատակ գիւտի նշանադրաց Հայոց եւ Քարգմանութեան Սուրբ Գրոց և նկատուած է տօնը Հայ Մշակութիւն:

Մեսրոպ երկիրցս կը տօնուի միւր ժոտ (առաջինը Ս. Սահակի հետ): Ս. Աթոռոյս Գահակային անուան տօնն է: Մովսէսը ոմանք կը նոյնացնեն միւր Պատմահօր հետ, ուրիշներ անոր կու տան «Գերթողահայր» մակդիրը: Կան որ շարքին վրայ կ'աւելցընեն անունը Ներսէս Լամբրոնոսիին, որ թէև վաստակաշատ մատենագիր, չէ անցած սակայն սուրբերու շարքին: Այդ օր սովորութիւն ունինք հոգեհանգստեան պաշտօն կատարելու կիւլպէնկեան գերդաստանէն անմահանուն բարերար Գա-

լուստի, տիկնոջ՝ Նուարդի և ծնողաց՝ Սարգսի և Տիրուհւոյ հոգիներուն համար, քանի որ Գ. Կիւլպէնկեան Հիմնարկութիւնը մեծապէս սատարած է Հայ Մշակութիւն: Օրուան պատարագիչը կ'ըլլայ Տեսուչը Ս. Թարգմանչաց Երկրորդական Վարժարանին: Նախապէս տոյժ տեղի կ'ունենար ամառնային (այս տօնը սովոր են կոչել աշնանային տօնը Թարգմանչաց, զանազանելու համար միւսէն) տօնին — Սահակայ և Մեսրոպայ — սակայն յետոյ փոխուած է, որովհետև առաջինը դպրոցական արձակուրդի շրջանին զուգարկեւորուեւ, հնար չէր ըլլար որ աշակերտութիւնը մասնակցէր Ս. Պատարագին:

Երկուշաբթի տօն է Գիւթի նւարաց Սբբոց Գրիգորիսի Աղուանի կարդիկոսին եւ սբբոց հարցն՝ Քարլոյ, Վարոսի, Թումասու, Անտօնի, Կոնիդեայ եւ եօթն խոսանաւակացն՝ որք լինանկեան վանքն կաթարեցան: Մեր Եկեղեցին երկիրցս միայն սուրբերու նշխարաց գիւտի յիշատակ կը կատարէ: Մին միւր Հուստոսոյ Հօր՝ իսկ միւսը անոր Թոռան պարագային: Յունաց ժոտ բազմաթիւ են տոյժ կարգի տօները:

Երեքշաբթի տօն է Սբբոց առաքելոցն՝ Անանիայի, Մատթեայի, Բարնաբայի, Փիլիպպոսի, Յովհաննու, Շիլպայի եւ Սիղուանոսի: Առաջինը մին էր Գրիստոսի 72 աշակերտներէն, այլոց ժոտ Հոկտեմբերի առաջին օրը տօնուած: Մատթիան ալ 72էն էր, բայց յետոյ վիճակաւ ընտրուելով մաս կազմեց առաքելական խումբին, գրաւելով տեղը Յուդայի: Յոյնք զայն կը յիշատակեն 9/22 Օգոստոսին, իսկ Լատինք՝ 14 Մայիսին: Բառնարաս աշակերտն էր Պողոսի, 11 Յունիսին տօնուած այլոց ժոտ: Յոյնք զայն կը յիշատակեն Բարթողիմէոսի հետ: Փիլիպպոս, մի յերկոտասանից, Լատինաց ժոտ կը տօնուի 1 Մայիսին, իսկ Յունաց ժոտ, խաչանիչով, 14/27 Նոյեմբերին, Ս. Ծննդեան պահոց Բարեկենդանի օրը: Յովհաննէսի ինքնուրթիւնը չկրցանք որոշել, քանի որ միայն Ջերեզեան Աւետարանիչը կը ճանչնանք առաքելական խումբէն, որ անշուշտ իբրեւ կարկառուն գէմք և եղօրը հետ այլուր յիշատակուած, չի կրնար դասուիլ պարզ աշակերտներու շարքին: Վերջին

երկուքը, Ս. Պողոսի աշակերտներ, Յու-
նաց մօտ կը յիշատակուէին 30 Յուլիս/
12 Օգոստոսին:

Հինգշաբթի օտն է Մրբոցն՝ Դիոնիսիոսի
Արիսպագալոյն եւ ուռաբեղոցն՝ Յիւրքոսի
եւ Տիոսի: Դիոնիսիոս Աթենացի նշանա-
ւոր սուրբն է, Յունաց մօտ տօնուած 3/
16 Հոկտեմբերին: Միւսները աշակերտած
են Ս. Պողոսի, որոնց առանձինն Թուրք
ալ ուղղած է առաքեալը: Առաջինը Լա-
տինաց մօտ կը տօնուի 26 Յունուարին,
իսկ Յունաց մօտ՝ 22 Յուն./4 Փետր.ին,
Երկրորդը Լատինաց մօտ կը տօնուի 6
Փետր.ին, իսկ Յունաց մօտ — փոխա-
դրութիւն նշխարաց Բարթողիմէոսի եւ
Տիաոսի առաքելոց — 25 Օգոստոսին:

Շաբաթ օտն է Մրբոց Աւետարանչացն
Մարքոսի, Մարկոսի, Ղուկասու եւ Քով-
հանու: Մեր Եկեղեցին է միայն որ չորս
Աւետարանիչներու յիշատակը կը կատարէ
միախուժութիւն: Վերջինը կը տօնուի երկիցս,
(երկրորդը՝ իր եղբոր հետ) առաքելական
դասուէն մէջ իր ունեցած բացառիկ դիր-
քին համար: Առաջինը Լատինաց մօտ կը
տօնուի 21 Մեկտ.ին, իսկ Յունաց մօտ՝
16/29 Նոյեմբերին: Երկրորդը՝ երկուքին
մօտ ալ 18 Հոկտեմբերին (երբեմն նոյն
օրը մեզի հետ): իսկ վերջինը, Վաստա-
ծաբանս տիպաբանով, Յունաց մօտ՝ 8/21
Մայիսին, իսկ Լատինաց մօտ, Վսիլիոս
տիպաբանով, 27 Դեկտեմբերին: Բիւզան-
դական Եկեղեցին (այս անուան առկ իմա-
նալ նաեւ կաթողիկ Յոյները) 26 Մեկտ.ին
ուսի նաեւ անոր փոխման (Assumption)
յիշատակը, որուն մօտին պիտի խօսինք
Աւագ Տօներու բաժնին մէջ:

Ս. Պատարագը այդ օր կը մատուցուի
Ս. Յարութեան Տաճարի գաւթին արեւե-
լակողը գտնուող Ս. Յովն. Աւետարանչի
հայապատկան մատարան մէջ:

Երկուշաբթի օտն է Մրբոցն՝ Ղուկիա-
նոսի հարիւրապետին, Յովսէփայ Ասուա-
ծաճօցն, Յովսէփայ Արիմարպալոյն, եւ բա-
րեկամին Քրիստոսի՝ Ղազարու եւ Խբց ճորա
Մարայի եւ Մարիամու: Առաջինին ան-
ուան ջով կարգ մը Օրացոյցներ ունին
որո հաւատաց ի խաչչլուծիւնն Քրիստոսին
բացատրութիւնը: Անոր յիշատակը Յոյնք

կը յարգեն 16/29 Հոկտ.ին: Ունին անոր
անունով խորան մը Ս. Յարութեան Տա-
ճարէն ներս: Երկրորդը, որ մեծ յարգ
կը վայելէ Կաթողիկ Եկեղեցոյ մէջ, իսկ
մեր մօտ արժանացած է Վաստաւածաւայրս
գերադասեց կոչումին, չենք գիտեր թէ
ինչո՞ւ յիշուած է Ղուկիոսիոսէն յետոյ:
Անոր գերեզմանը. սեփականութիւն Հա-
յոց, կը գտնուի Դիթսեմանիի Ս. Աճա-
ծնայ Տաճարէն ներս: Հոն կը մատուցուի
Տեւաշական Ս. Պատարագ օտնին օրը: Լա-
տինք 19 Մարտին փոստաւարապետ անոր
յիշատակը կը յարգեն: Յոյնք նաեւ թէ
կը յիշատակեն զինք Ս. Միսուղը կոնխոզ
Վախաւարցս կիրակիին: Արիմարպային
Լատինաց մօտ կը յիշատակուի Օգոստոսի
31ին, Նիկողեմոսի հետ (զոր մենք չենք
յիշատակեր), իսկ Յունաց մօտ, երկուքը
միասին, Ս Զատիկէն երկու շաբաթ ետք,
Վախարակի Կանանց կիրակիին: Ղազարոս
եւ իր քոյրերը չեն յիշատակուի Յունաց
մօտ: Լատինաց մօտ եղբայրը կը տօնուի
22 Մայիսին, իսկ քոյրերը՝ 29 Յուլիսին:
Երկու առիթներով ալ կը պատարագեն
Երուսաղէմէն արեւելք՝ Բեթանիայի մէջ,
Ղազարոսի գերեզմանին մօտը գտնուող
իրենց եկեղեցիին մէջ:

Երեքշաբթի օտն է Մրբոցն՝ Թեոդիսոնի
Բաղնային, Զենոնի զինուորիցն, եւ Մա-
կարայ, Սելուսեայ եւ Ռոմեայ: Զենոն 23
Յունիսին կը նշուի Լատինաց մօտ: Մա-
կարները մէկէ մեկին են: Եւդոքայա (եթէ
հոյսն է) կը յիշատակուի թէ՛ Լատինաց եւ
թէ՛ Յունաց մօտ Մարտի առաջին օրը:

Հինգշաբթի օտն է Մրբոցն՝ Խարիթեանց
եւ վլայիցն՝ Արեմեայ եւ Քրիստափորի, եւ
Երկուց կանանցն՝ Կալիսթիկեայ եւ Ալիլիոն-
եայ: Խարիթեանք 5/18 Հոկտ.ին, իսկ
Արեմիոն 20 Հոկտ./2 Նոյմ ին կը յիշա-
տակուին Յունաց մօտ: Ալիլիոնէն՝ 13/
26 Յունիսին:

Շաբաթ օտն է Մրբոց Երկոսասան վար-
դապետացն՝ Ռեբեկոսի, Դիոնիսիոսի ...
Առաջին երկուքը միայն յիշեցինք յան-
ուանէ, քանի որ Մնացեալ տառը տարբեր
առիթներով տօնուելուն, անոնց մօտին
խօսած են արդէն կամ պիտի խօսինք:

«ՀԱՅԳԵՆԻ ԱՂԲԻՐԻՐԾ»

(Հայրենաստեղծի Քերթուածներ)

Առաջին հերթին՝ անունը հեղինակին։ Եթէ ան իմաստութիւնը ունէցած չըլլար իր լուսանկարը զետեղելու գրքի մօտաքին, պիտի տարուէինք մտածելու թէ ան կը պատկանի իգական սեռին։ Մեր լեզուն ունի որակէ գ անուններ, երկուսն էլ անհարկաւ ալ հաստատուած կրուած։

Հեղինակին բնակավայրն է Ն. Եոթք, ուր և լոյս է տեսած խնդրոյ առարկայ հատորը «Բարգէն» Հրատարակչատունէն, 1986 ին, խիստ մօթեք որ պայտարութեամբ և վայելչագեղ կազմով։

300 էջերու վրայ սիրուած մօտ 200 քերթուածներ, գրուած արեւելահայերէնով երեք տարիներու կարճ միջոցի մը ընթացքին կը ժպտին մեզի գրքին մէջէն։ 300 էջ, 200 քերթուած և 3 տարի։ Այս երեք տուելիները երբ քով քովի գան, թելադրական ու պերճաբան կը դառնան ինքնին։ Մեր ամենէն փայլուն տաղանդներով ծաղկած մտքերն անգամ չբռնեցան այսքան շոգեպինդ։ Ու անհնթեթ պիտի ըլլար ենթադրել որ Գրիգորեանի տաղանդը ըլլար Թէքէեանի ու Վարդուշանի տաղանդէն աւելի բարձր ու ազնիւ։

Հակառակ այս բալորին, Գրիգորեան մեր ժողովուրդի որոշ մէկ հատուածին կողմէ լորձաշաւորին փառաբանուած հեղինակներէն է։ Իր անունն ու քերթուածները հնչած են յաճախ, հանդիսաւոր առիթներով, ակունքներու բոժերէն և որոտընդոտ ծափեր խլած։

Չափ ու յանգ բացակայ են յաճախ իր տողերէն, բայց ինչ որ իր քերթուածները կ'ընէ աւելի շնչատ ու լիրարար՝ բացակայութիւնն է տողերը կենսաւորող պարզութիւն, յոյզին ու վերթեղ մտածումին, առանց տրանք քերթուած մը կը վերածուի բառակոյտի, նմանելով փայտափոյ կառուցուած պատի մը, որ զուրկ է մասնիկները իրար զօգոյ շաղախէն։

Քանի մը կտորներու մէջ կարելի է նշմարել մտածումի կայծեր ու փշրանքներ, Սակայն կը կարծենք թէ Գրիգորեան աւելիով պիտի չահէր հթէ ազատագրէր իր տոնոյ խնկրը բռնաւարձութեան պարտագրած սեղմումներէն ու կաշկանգումներէն։ Այն ատեն երեւոյն պիտի գոյնի անոնց տափակութիւնն ու տկարութիւնը, անոնցմով բանաստեղծական կառոյց մը լաստակերտելու անբաւարարութիւնը։

22րդ էջով, հեղինակը 27 տող յատկացուցած է ըսելու համար պարզ ու հաւրածանօթ ճշմարտութիւն մը. — Եթէ մենք փարած մնանք մեր լեզունն ու ողջ գոյնի արժէքներուն, թշնամին չի կրնար մեր հողը իւրացնել։ Թէև աւելի քան 70 տարիներ ի վեր Թուրքը հանդիսաւորապէս բողբոջած է մեր հոյերուն վրայ։

Կ'արտագրենք 36—37րդ էջերը գրաւոր և նահապետ Քուչակի ձօնուած կտորին վեցերորդ տունը. —

Գու գուսանոց մեր հայ գուսան

Սիրոյ ալբիւր հայրենի,

Հայրենեդ դեռ կը զնգան

Մեզն քո հայոց Աշխարհի։

Առաջին տողը իմաստազուրկ է, Գուսաններուն մեծագոյնը կը դառնան զայն արդեօք։ Տողը ստորակէտով պէտք է զատուեր յաջորդէն։ Երրորդ տողի առաջին բառը հայերէն կը հոտի բայց հայերէն չէ։ Վերջինին մէջ գերանունի հարկ չկայ, քանի որ ներկայ է գոյակոտնր։

Անհաշուելի են գրաշարական սխալները։ Գոյութիւն չունի վրիպակներու ցանկ, Ուղղագրութիւնն ալ չէ անթերի։

Գրիգորեան յիշեալ հատորէն զատ հեղինակ է երեք այլ գործերու, երկուքը դարձեալ անփափոյ խօսքի սեռին պատկանող, իսկ մէկը ունի արձակի բոժին, ի տես վերջին իր գործի խակութեան, այդ հատորներու ձեռնուած կը նկատենք ժամովաճառութիւն։ Անտրժանները պէտք է լքել իրենց ճակատագրին։

Հայրենի Աղբիւրիցքը մուտքի տոժմ մը չ'ապակողմեր ապարսխտ հեղինակին մեր գրական անդամատունէն ներս։

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

ՅԵՍՈՈՒՆ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

ԱՄՍՕՐԵԱՅ ԼՈՒՐԵՐ

Կիր. 28 փետր. — Ս. Պատրիարքը, ընկերակցութեամբ Տ. Սերովբէ Վարդ. Ի և Տ. Արթուր Արեղայի, գնաց Ռեմիէ, յայտնութիւն գրադէս Պր. Յ. Օշականի, որ քանի մը օրէ ի վեր հիւանդ կը մնար հան, տեղական հիւանդանոցին մէջ, առարկայ պատուական Տքթ. Պատասխանի և Պր. Դաւիթ Յովհաննէսեանի և Պր. Լ. Պաւլոսյանի նման ազնիւ բարեկամներու հոգածու խնամքներուն, Հիւանդանալուն լուրը Երուսաղէմ առաքուելուն պէս, Ս. Պատրիարք Հօր խնդրանքին համեմատ, գրեթէ գիշերախառն Ռեմիէ փութացած էր նաև ազնուայարգ Տքթ. Վահան Գալպիտան, Երուսաղէմի հանրածանօթ և ճարտար հայ բժիշկը:

(«Սիւն», 1937, փետր. 8-րդ, Մարտ,

թիւ 3, էջ 96):

ՀԱՆԳԻՍՏ

Տ. ԲԱՐՅՈՂԻՍԷՆՈՍ Ծ. ՎՐԴ. ՅԱԳԱՃԱՆԻ

88ամեայ ծերունի մըն էր, բայց մինչև ի վերջոյ անկողին իյնալը, այսինքն գեռ երեք ամիսներ առաջ, կայտառու կարծէ: Անխորշմ ճակատն ու վառ-վրձունն աչքերը հակադրութիւն մը կը չինէին՝ կերպարանքին վրայ՝ իր ձին ճերմակ մազերուն հետ, որոնք կը պսակէին իր դէմքը: Նոյնպէս իր խօսքը, որ պայթուցիկ հրթիռի տպաւորութիւնը կու տար, երբ մանաւանդ վէճը հաւատքի և հայրենիքի կողմը կը դառնար:

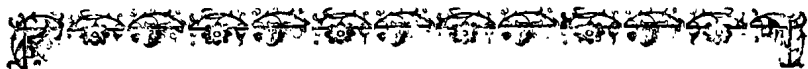
Աստուծոյ, ազգի, Եկեղեցիին և Հայրենիքին այդ հրաշալիօրէն անխորհախ պաշտօնեան, Զէյթունի այս ճվեղարաւոր հերոսը, ինչպէս սկսած էր տարիներէ ի վեր գինքը կոչել հանրային զգացումը, ծնեալ էր 1849 ին՝ Վարդանանց օրը և կը փափաքէր որ Վարդանանց օր մը մտնէր գերեզման: Ամբողջ երեք քառորդ դար և

երեքտասնամիակ մը աւելի՝ անծանօթ մնացած հիւանդութեան անկողինին, երբ երեք ամիսներ առաջ ա՛յ չկրցաւ դուրս գալ իր խցիկէն, այդ իշը եղաւ իր ամէնօրեայ յանկերգը: Երջանիկ նախազգացում՝ որ արդարև չխաբեց գինքը: Հեռեղեանց Երեքշաբթին դեռ վրան էր յուշքը: Զորեքշաբթի երեկոյ նախառօնակէն վերջ լսուեցաւ թէ սկսեր էր հոգեւորքը: Հայրենակիցներ, իրմէ բարեւարուածներ, Միաբանութիւնը, Ս. Պատրիարքը, ամէնքը իր մօտն էին, երբ անայլալ խաղաղութեան մէջ, ճշմարիտ սուրբի մը պէս աւանդեց վերջին շունչը: Մարմինը գիշերանց փոխադրուեցաւ Ս. Էջմիածնի մատուռը, Մայր Տաճարի կըշտին: Յաջորդ օրը, Վարդանանց Հինգշաբթին, մեզի հետ էր ան, երբ Շնորհաւորաշէն կը թնդային նուիրական կամարները, ու յետոյ, երբ Ս. Պատրիարքը Ճերմատոս Աստուած մերձը կ'արտասանէր օրտագին, Սթոնին հետ եկած կանգնած էր կարծես նորէն, ինչպէս ամէն տարի, Ս. Պատարագի ընթացքի Ս. Պատրիարքը Հայրը զգածուած հոգով կատարեց օծումը և խօսեցաւ դամբանականը, թէ՛ նուիրական ծէսին կատարմանը և թէ՛ իր խօսքերուն մէջ դնելով գինքը բարձրօրէն օրիորդ օրիորդի մը բովանդակ յուզումը: Ս. Պատարագէն վերջը, մեծաշուք թափօրով, զոր կը զլխաւորէր ինքը Ս. Պատրիարքը, Միաբանութիւն, աշակերտութիւն և ժողովուրդ յուզարկաւորեցին գինքը Ս. Փրկչի հասարակաց գերեզմանաւայրը, ուր Արարայի կամուրջներու յուշարձանէն քանի մը քայլ միայն ասդին, առ երկ Զէյթունի պատմագիր Մնացական Պատուելիի հողակոյտին, ինչպէս ինքը պատուիրէր էր, պատրաստուել էր իր հուսկ հանգիստը:

Երջանիկ հղաւ իր հոգին, սուրբ քաջերուն նուիրուած օրը իլնելով իր մարմնոյն ի գերեզման, ինչպէս իր իղձն էր եղած: Իր սուգովը համագործակուած, Սաղիմահայեր չկրցան այս տարի արժուաւորապէս կատարել Վարդանանց տօնը:

(«Սիւն», 1937, փետր. Ապրիլ,

թիւ 4, էջ 136):

Հ Ե Ռ Ա Գ Ի Ր Ն Ե Ր

Ս. Զատիկի հրաշափառ տօնին առիթով, Աժեն Ս. Պատրիարք Հօր կողմէ Եկեղեցւոյ Սրբազան Պետերոսն յղուած են հետեւեալ շնորհաւորական հեռագիրները.

Երուսաղէմ, 14 Ապրիլ 1987

Նորին Ս. Օծութիւն Տ. Տ. Վազգէն Ա.

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Ս. Էջմիածին

Ս. Զատիկի հրաշափառ տօնին բարեբաւարիկ առիթով, խոնարհաբար կը ներկայացնենք Ձերդ Սուրբ Օծութեան մեր և Սրբոց Յակոբեանց Միաբանութեան սրտագին շնորհաւորութիւնները, խնդրելով Բարձրեալն Աստուծոյ որ շնորհէ Ձեզ յաջողութիւններով լի երկար և առողջ կեանք, և Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին՝ անսասանութիւն և բարգաւաճում:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ
Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Երուսաղէմ, 14 Ապրիլ 1987

Նորին Սրբութիւն

Յովնանէս - Պօղոս Բ. Պապ

Վատիկան

Ս. Զատիկի հրաշափառ տօնին բարեբաւարիկ առիթով, յարգանք կը ներկայացնենք Ձերդ Սրբութեան մեր սրտագին շնորհաւորութիւնները մաղթելով Ձեզ, շարունակական առողջութիւն և Ձեր մեծ Եկեղեցիին՝ բարգաւաճում: Թող Ամենուկարողն Աստուած յաջողութեամբ պսակէ Ձեր բարի ջանքերն ու ծրագիրները:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ
Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Երուսաղէմ, 14 Ապրիլ 1987

Ն. Ամենապատուութիւն Պիմէն

Պատրիարք Համայն Ռուսին

Մոսկուա

Ս. Զատիկի հրաշափառ տօնին առիթով, կը ներկայացնենք Ձեզ մեր եղբայրական և ջերմ շնորհաւորութիւնները, սրտագին մաղթանքներով Ձերդ Սրբութեան առողջութեան և բարգաւաճ գործունէութեան համար:

ԵՂԻՇԷ ԱՐՔԵՊՍ. ՏԷՐՏԷՐԵԱՆ
Պատրիարք Հայ Երուսաղէմի

Հեծեալ Զատական շնորհաւորական գիրքը ուշ սացուելուն, չկրցանք զանոնք տեղա-
ւարել իրենց կարգին, «Սիսե-ի առաքին էջերուն մէջ»:

LAMBETH PALACE, LONDON, SE1 7JU
EASTER 1987

His Beatitude Yeghishe Derderian,
Armenian Patriarch of Jerusalem.

Your Beatitude,

As we celebrate our risen Lord's victory over death, I send you my warm
Easter greetings:

CHRIST IS RISEN: ALLELUIA!

The Easter acclamation that Christ is Risen is the foundation of our faith, and our common bond of unity. It is also a universal sign of hope, for it has changed the character of the world in which we live. No longer is human life made meaningless by death, for humankind is called to share the life of God, the Eternal One. Men and women, created in the image of God, are destined to share this life. The Church is called to embody and proclaim this hope of new life in Christ, in the liberating and renewing power of the Holy Spirit.

The Church remains the Temple of the Spirit. It was in this recognition that the Church of England in the last year has expanded the eligibility to the ordained ministry. The Church of England now admits women to the Diaconate. Many were in forms of ministry already greatly valued by those who experienced their ministry. We believe that there has been a serious debate in our Church before moving to this step, for which there are ancient precedents. The Church of England does not yet ordain women to the priesthood but is continuing to test the mind of the Church on this. It is premature to predict the results.

Our Resurrection faith is a powerful bond of unity. It is a unity based in the joy of the Easter acclamation that Christ is Risen. Our world needs this message of hope, and the Church, often through the medium of its different traditions, continues faithful to its commission.

May this Easter joy and hope be Christ's gift to his Church.

Your affectionate Brother in Christ

DR. ROBERT RUNCIE

Archbishop of Canterbury

Translated from the Russian

His Holiness Eghishe
Armenian Patriarch of Jerusalem

Your Holiness,
beloved Brother in the Lord

It is with spiritual joy and exaltation that I send you a sacred kiss of peace and love in our Saviour and a heartfelt Easter greeting:

Heavens are singing this sacred victorious song glorifying our Resurrected Lord Jesus Christ, and the earth and underearth are responding, for our Saviour trampled down death by His sufferings on the Cross, His death and Resurrection and granted us the inexhaustible source of immutable hope that He «will also raise us up by his power» (1 Cor., 6:14).

ԴՅՐԴ ՏԱՐԵՂԱՐՁ ԱՊՐԻԼԵԱՆ ԵՂԵՌՆԻ

Այս տարի եւս, Ապրիլի 24ին, Ուրբաթ օր, Հայաստանի եւ արտերկրի Հայութեան կողքին, Սաղիմահայութիւնը արժանաւոր կերպով նշեց տարեդարձը Մեծ Եղեռնին: Առաւօտուն. Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատուցուեցաւ հանգստեան հանգիստաւոր Ս. Պատարագ: Ժամարարն էր Պատր. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Կիրեղ եւ: Գարիկեան: Ս. Պատարագ մատուցուեցաւ նաեւ Հայ-Կաթողիկէ եկեղեցւոյ մէջ, Համայնքապետ Գերշ. Տ. Յովսէփ Մ. Վրդ. Ռուպանի կողմէ: Թէ՛ Գերաշնորհ Սրբազանը եւ Թէ՛ Գերշ. արքեպիսկոպոս Հայրը կրակոտ բառերով ոգեկոյնեցին յիշատակը մեր բիւրաւոր զոհերուն, անոնց անմահ կտակն ու պատգամը փոխանցելով նոր սերունդին, որ է ամօրէն փարիլ մեր ազգային արժէքներուն եւ բարձր բունել քրիստոնէական մեր հաւատքը: Զոյգ աղօթաւայրերն ալ լեցուն էին վշտակիչ հայողիներով:

Արարողութեանց ատարտին կատարուած հանգստեան պաշտամունքէն ետք, կազմուեցաւ երկարածիկ թափօր, զլսաւորութեամբ Սմնն. Ս. Պատրիարք Հօր եւ մասնակցութեամբ երկու տաճարները լեցնող բազմութեան: Թափօրի առջեւէն կը քալէին Հայ Երիտ. Միութեան եւ Հայ Մարմնակրթական Ընդհ. Միութեան Արիւնդներն ու Արեւիչները, ծաղկեպսակներով, եւ երիտասարդներ՝ զեղասպանութեան դատապարտութիւնը ընող բազմալեզու լո-

զունգներով: Ս. Փրկչի ազգային զերեզմանատան մէջ, Արարայի Նահատակաց Յուշարձանին առջեւ ալ կատարուած հոգեհանգստեան արարողութենէն ետք, խօսք առաւ Երուսաղէմացի Հայոց Բարխսիւրական Միութեան Վարչականներէն Ուրարակիր Կարապետ Յակոբեան, որ ծանրացաւ Հայ ժողովուրդի վերապրումի հիասքանչ կամքին վրայ եւ շեշտեց հարկը մեր Դատի միակամ ու միաճակատ հետապնդումին: Հ. Մ. Ը. Մ. Ի տղաքը ապա խաղաղ ցուցարշաւ մը ըրին, պարսպի հարաւ-արեւմտեան անկիւնէն յիշելով Յուպէի զոռ եւ անկէ՝ Մայրավանք, ազգայնաշունչ երգեր ի շուրթն: Հոգեսուրճը տրուեցաւ Հայ Երիտ. Միութեան սրահին մէջ:

Նոյն օրը փակ մնացին քաղաքիս բոլոր հայ խանութները, իսկ Պատրիարքարանի վրայ դրօշը ծածանեցաւ կիսածոյ: Երեկոյեան, տեղական հեռատեսիլէն տուգորուեցան սեսարաներ՝ Ս. Փրկչի ուղղուած սգակիր թափօրէն:

Աւելորդ չենք համարիր հոս յիշատակել Զորեքշարթի, 22 Ապրիլին, Բեթղեհէմի կէս ճամբուն վրայ գտնուող Թանթուրի էքիմենական Կեդրոնի մէջ Հայկական Ցեղասպանութեան մասին կայացած Symposium, ուր վեց հայ բանախօսներ, Անգլի-րէն լեզուով, հանգամանօրէն պարզեցին մեծ ու քստմնելի ոճիրին այլազան փուլերը տար ընտրանի ներկաներուն:

The bright joy of the Resurrection of Christ is combined now with the firm hope for the victory of truth and light, for the removal of anything that imperils man and all living things on the earth.

May Jesus Christ, who is «the resurrection and the life» (Jn. 11:25) bless the future ministry of Christians and all people of good will for the sake of the people of God and also their peacemaking efforts so that happiness, wellbeing, peace and justice may triumph.

While gloriously celebrating the salutary Easter of God we beseech the Son of God who was resurrected in three days to grant you joy and happiness to abide in good health and prosperity.

With invariable love in the Risen Lord,

† PIMEN, PATRIARCH OF MOSCOW AND ALL RUSSIA

Moscow, Easter 1987

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՆՈՒԻՐՈՒԱԾ ԵՐԵԿՈՑ

22 Ապրիլ, Զորքաշտաբի կէսօրէ յետոյ ժամը 4-6, Բնկղհէճի կէս ճամբուն վրայ գտնուող Թանթաբի էքսիմէնական կեդրոնին մէջ կայացաւ Հայկական Ցեղասպանութեան նախորդած հաւաքոյթ՝ Մեծ Եղեռնի 72րդ տարեգործին առթիւ։

Հայերէ է օտարներէ բաղկացած կոկիկ բաղմունքին մը գրառած էր կարևոր մաս մը ընդարձակ սրահէն։ Բանաստեղծ թիւնները եղան Անդրեան լեզուով։

Վեց հոգի մաս առին յայտագրին մէջ, որուն բացումը կատարեց Հաստատութեան Փոխ-Տնօրէն Տիար Ժիրայէս Խոսրոյի, իսկ խօսողներն էին՝ Ռոֆֆ. Մանուէլ Հասէնեան՝ դասախօս ֆիզիկէճի Համալսարանի, որ խօսեցաւ Հայկական Դատի կտրած ճամբուն վրայ, պատմական ակնարկ մը նետելով հարցին ծագման պարզաներուն, Տիկին Քարէն Պոյաճեան՝ Free Lance Writer, որ խօսեցաւ հայկական ջարդերուն ակնատես Տանիար-Քաջի ժխտոնարունի Մարիա Ժաքայանի սրտաճմիրկ նկարագրութիւններով յագեցած Օրագրի մասին, Տիկին Տօրիս Վարժապետեան՝ Թղթակից (journalist), որ խօսեցաւ Թրքական բռնակի սպայ Շիւքրի Պէյի խոտորմաններէն ետքը, Տիար Եղիտ Տիգրանեան՝ ուսուցիչ Ընծայարանի և Ս. Թարգմանչաց Երկրդ. Վարժարանի, որ խօսեցաւ կարգ մը վայրերու մէջ Հայոց մղած ինքնապաշտպանութեան քաջարի պայքարներու մասին, Տիար Ալպէրթ Աղալարեան՝ Պիր Ջէյթ Համալսարանի դասախօս, որ խօսեցաւ արդի Թուրքիոյ ցեղասպանութիւնը ուրանալու անճարակ փորձերու մասին և Ս. Աթոռոյոյ Դիւանատան Գարաուզար Տիար Դէորդ Հինդըլեան, որ խօսեցաւ վերջին տասնամակի ընթացքին Հայ Դատի օտար չլիւնականութեւ մօտ գտած արձագանքի մասին։

Իր փակման խօսքով, Տիար Խոսրոյի առաջարկեց որ յաջորդ տարի լման օր մը յատկացուի այս նպատակին, իր տարածուն հանգամանքին և ունեցած խիստ կարեւորութեանը համար։

«ՍԻՈՆ»Ի ԼՈՒՍԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Հայֆոյայն եկեղեցուտէր հայ պատանի մը կը հարցնէ. —

Բողոքականները կ'ըսեն թէ Խոստովանաբ հարկ չկայ, Ս. Հաղորդութիւն տանելէ առաջ բաւ է լոկ Աստուծմէ ներքեւ խնդրել իր մեղքերուն։

Ժիրդ է թէ մարդ յարածամ կարող է յարարիութեան մէջ մանկ իր Երկնաւոր շորը հետ ալ իր խնդրանքները մատուցանել Անոր, սակայն խիստ կարեւորութիւն ունեցող մեղքերու թողութեան պարագային պէտք է մտանք ընել Գրիստոսի խօսքը, նախ Պետրոսի և ապա երկոստասին ուղղուած. «Ջոր ինչ կապիցեալ(ցէք) յերկրի՝ եղիցի կապեալ յերկինս և զոր նա արձակիցեալ(ցէ) յերկրի՝ եղիցի արձակեալ յերկինս» (Մատթ. ԺՁ. 19 և ԺԸ. 18)։ Այս իշխանութիւնը առաքեալներէն փոխանցուեցաւ Եկեղեցւոյ պաշտօնականներուն՝ քահանաներուն։ Այս միտքով է որ խոստովանողը ճիշդորդ կը կոչէ խոստովանանայրը, Արձակումը ընդունելէն առաջ արտասանած իր աղօթքին մէջ։

Այս առթիւ խօսինք Խոստովանանքի կերպերուն և կարեւորութեան մասին, պատմական մեծ Եկեղեցիներուն մօտ։

Մեր և այլ Արեւելեան Եկեղեցիներու մօտ, Խոստովանանք կը կատարուի մեղքերու ընդունուած և ճիշտ ցուցակի մը արտասանութեամբ, մինչ կաթոլիկ Եկեղեցւոյ մէջ խոստովանողը պարտի մի առ մի թուել իր գործած մեղքերը։ Ասկէ հտա, մինչ պիտի մօտ Խոստովանանքը անհրաժեշտ պայման է մօտենալու համար Սրբութեան, կաթոլիկ Եկեղեցւոյ մօտ պայման է այդ, բացի այն պարագայէն երբ անձը Մահացու Մեղք է գործած (Կիրակի օրեր առանց բանաւոր պատճառի Ս. Պատարագէ բացակայիւն ալ մէջը ըլլալով)։ Ասիկա կ'արդարանայ մասամբ անձը որ հաւատացեալներն ալ Պատարագիչին հետ, Սուրբ Խորհուրդին օկիզը, կ'արտասանեն մեղաց քաւութեան համար եղած աղօթքը. «Խոստովանիմք առաջի Աստուծոյ... քանզի մեղայ...»։

1600 ԱՄԵԱԿ ՄԱՀՈՒԱՆ

Ս. ԿԻՐԻԵՂ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԱՑԻ ՀԱՅՐԱՊԵՏԻ

Ըստ Յուդեական աւանդութեան՝ 386 թուականին, իսկ ըստ Հատինականին՝ 387 ին կը վախճանէր Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ մեծագոյն հայրապետներէն Երուսաղէմի Ս. Աթոռի Պատրիարք Ս. Կիւրեղ Երուսաղէմացին։ Անոր մահուան 1600ամեակը պատշաճ կերպով նշանցու թէ՛ Օրթոդոքս և թէ՛ Կաթոլիկ եկեղեցու մէջ։ Առաջինները, ինչպէս յիշեցինք ատենին, անցնող աշնան, զանազան Օրթոդոքս Եկեղեցիներէ եկած պատուիրակութեանց ներկայութեան, Երուսաղէմի մէջ գումարուած «Խաղաղութեան ժողովոյ» ընթացքին նշեցին այդ դարադարձը, իսկ Հատինները, Նոթր Ծառի կեդրոնին մէջ սուրբին մասին կազմակերպած դասախոսութեանց երկար շարքէ մը ետք (որոնց մասնակցեցան համալսարանաւարտ հոգեւորականներ քանի մը լեզուներով) Մարտ 15, Կիրակի օր (այլ եկեղեցիներու մօտ 18 Մարտն է ընդունուած թուականը սուրբին մահուան), Պատրիարքական Պատարագ մատուցին Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին վրայ։ Մօտ. Պէլլորիթթի Պատրիարքը կուռ քարոզով մը վեր առաւ մեծանուն Պատրիարքին բազմադիմի արժանիքները Քրիստոնեայ եկեղեցւոյ ուղղափառ դաւանանքը պաշտպանելու տեսակէտէն։ Յայտնեց նաեւ թէ Ս. Կիւրեղ ընդհանրապէս կը քարոզէր նոյն վայրէջք մէջ, դիմացը Քրիստոսի Գերեզմանին։

Այս առթիւ, աւելորդ չենք համարիր տալ կենսագրական հակիրճ տեղեկութիւններ Սուրբին մասին, քաղելով զանոնք Շնորհք Արքեպս. Գալուստեանի «Համալքրիստոնէական Սուրբեր» հատորի 59րդ էջէն. —

«Ծնած կը նկատուի 315 ին, Երուսաղէմի Եպս. եղած է 349 ին։ Աքսորուած է 357 ին Արիոսականներու կողմէ, վերադարձաւ երկու տարի յետոյ։ Երկու անգամ ևս քսորուեցաւ, բայց վերջնակա. նօրէն վերահաստատուեցաւ իր Աթոռին վրայ 378 ին, Գրիգոր Նիւսացի՝ Անտիոքի մէջ գումարուած ժողովականներու կողմէ Երուսաղէմ զրկուեցաւ 380 ին, ատուգելու թէ որչափով ուղղափառ էին Կիւրղի տեսութիւնները։ . . . Ան Կիւրղի հաւատքը ուղղափառ գտաւ։ 381 ին մասնակցեցաւ Կ. Պոլսոյ Տիեզերական ժողովին։ Վախճանեցաւ խաղաղ մահուամբ։

Տիւրքի գլխաւոր գործը, որով կարեւոր դերք կը զուէր Եկեղեցիի աստուածաբան Հայրերուն մէջ, իր «Կոչումն Ընծալուքեան» գիրքն է, որ 18 ճառերու համադրութիւն մըն է, որոնցմով մկրտութեան կը պատրաստէ չափանաւ երախաները, որոնք սովորաբար Ս. Զատիկի ձրագալոյցին կը ստանային Ս. Մկրտութեան կնիքը (Հատինաց մօտ մինչև օրս պահուած է Ս. Զատիկի ձրագալոյցի Պատարագի ընթացքին նոր օրհնուած ջուրով փոքրիկներ մկրտելու սովորութիւնը)։ Ամէն ինչ որ անհրաժեշտ է որ գիտնայ քրիստոնեայ մը, կը սորվեցնէ Կիւրեղ Հայրապետ իր այս կարեւոր գործով, որ Հայրենի ալ թարգմանուած է Ե. դարէն։

«Ծնած է նաև Կիւրեղ Հայրապետի Թուղթը տո կոստանդինոս կայսր, Սուրբ Խաչի. Երուսաղէմի երկնակամարին վրայ (351) երեման առիթով, և որ մինչև օրս կը կարդացուի մեր (և Յուդեայ) եկեղեցիներու մէջ Երեման Խաչի տօնին օրը»։

Ս. ՅԱՍՈՐԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ-ԻՅՄԱԿԱՆՔ

- Կիր. 3 Մարտ. — Բուժ Բարեկենդան: Ժակ-եալ-Խորանի Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Թահրէ, Աւագ Սեդեանի վրայ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Բուրէն վրդ. Յովակիմեան:
- Դշ. 4 Մարտ. — Սկիզբ կարգաց Մեծի պահոց: Առաւօտուն, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցաւ Արեւագաւիթ առաջին ժամերգութիւնը իսկ Կէսորէ եռք՝ Բարազապետի առաջին ժամերգութիւնը:
- Աւր. 6 Մարտ. — Նախատեսակը պաշտուեցաւ Ս. Թորոս եկեղեցւոյ մէջ, որ Զեաւադատունն է Ս. Աթոռայ: Հանդիսարարն էր Զեաւագրաւան Տեառնէ՝ Գերշ. Տ. Նորայր Եղծ. Գողարեան:
- Եր. 7 Մարտ. — Ս. Թեղորասի զօղովարին: Առաւօտեան ժամերգութիւնը պաշտուեցաւ և Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Ս. Թորոս եկեղեցւոյ մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Արդ. Այնանեան:
- Կէսորէ եռք, Լուսարարայան Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպօ. Գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր Վերաշափառում մուտք գործեցին Ս. Թորոսի Տաճար, ուր պաշտուեցան ժամերգութիւնն ու նախատեսակը՝ մեր վերնաւանդում մէջ: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբառեկեաց այցելութեան հանդիսաւոր Թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրագետն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ վրդ. Մանկատարեան:
- Կիր. 8 Մարտ. — Արեւմտման: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան և Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Թորոսի մեր վերնամասերն մէջ: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան վրդ. Զղլանեան: Ապա կատարուեցաւ եռադարձ մեծահանդէս Թափօր Քրիստոսի Ս. Գերեզմանին և Գատանառեղւոյն շուրջ, գլխաւորութեամբ Լուսարարագետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպօ. Թափօրականք երգեցին Այլաւորութեան շաբաթները:
- Դշ. 10 Մարտ. — Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ մէջ պաշտուած Մեծ Գահնց առաջին Նսկովմի քարոզիչ Վանուց Տեառնէ՝ Հոգշ. Տ. Սեան վրդ. Դարիպեան:
- Եշ. 12 Մարտ. — Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Մեծ Գահնց առաջին Նսկովմի նախագահը Գերշ. Տ. Կիրեղ Եղծ. Գարեգինեան:
- Եր. 14 Մարտ. — Ս. Կիրիլ Նրաւաղիմալ Քայրապոյսին: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Թահրէ, Առաւօտուն Ս. Կիրիլի սեղանին վրայ, որուն ներքե ցոյց էր սրտի այն աւազանը՝ որուն մէջ Ս. Կիրեղ Վերաշափառեալ էր

կատարէր: Ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Վանիկ վրդ. Մանկատարեան:

● Կիր. 15 Մարտ. — Անառակին: Ըստ սովորութեան, Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Լամբարձում վրդ. Գեղեցեան:

● Դշ. 17 Մարտ. — Նսկովմի ի Ս. Հրեշտակապետ քարոզիչ Հոգշ. Տ. Անուշաւան վրդ.:

● Եշ. 19 Մարտ. — Նսկովմի ի Ս. Թահրէ և քարոզիչ Հոգշ. Տ. Անուշաւան վրդ.:

● Եր. 21 Մարտ. — Ս. Յովհաննէս Խրեապոյս: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաւոր ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Կոմիտաս վրդ. Երեզելեան:

— Կէսորէ եռք, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եղիսիկ. Գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշաքտեղ թարմացան Զիթնեաց լեռ, ուր Համբարձման Սրբաւայրին վրայ կատուցուած մեր վրանախորան մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն և նախատեսակը:

— Գիշերակազմին, Ս. Գատարազ մատուցուեցաւ Համբարձման մատարն մէջ: Ժամարարն էր, ըստ սովորութեան, Սրբաւայրին Տեառնէ՝ Հոգշ. Տ. Հայրիկ վրդ. Գայլանեան:

● Կիր. 22 Մարտ. — Տեառն: Առաւօտուն, դարձում Գերշ. Տ. Կիրեղ Եղիսիկ. Գլխաւորութեամբ, Միաբան Հայրեր ինքնաշաքտեղ թեկնեաց Զիթնեաց լեռ, ուր յետ Վերաշափառում հանդիսաւոր մուտքի, մեր վրանախորան մէջ եղիսիկապետան խոր ի գլուխ պատարագեց Հոգշ. Տ. Սեան վրդ.:

● Դշ. 24 Մարտ. — Նսկովմի ի Ս. Հրեշտակապետ կապետ նախագահեց Հոգշ. Տ. Հայրիկ վրդ.:

● Եշ. 26 Մարտ. — Նսկովմի ի Ս. Թահրէ նախագահեց Հոգշ. Տ. Անուշաւան վրդ.:

● Աւր. 27 Մարտ. — Վաղուան Գահնց Մանկանց տօնին առիթով, Նսկովմի կարգ կատարուեցաւ ի Ս. Հրեշտակապետ, ուր քարոզ խօսեցաւ Հոգշ. Տ. Գուսան Արդ. Այնանեան:

● Եր. 28 Մարտ. — Ս. Քառասուն Իսկիանց Ներաստի: Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխաւոր ժամարարն էր Հոգշ. Տ. Գուսան Արքեպօ: Վերաշաքտեղ կատարուեցաւ Քառասուն Մանկանց նկարին առիթ կատուցուած շարժական սեղանին վրայէն, Դիմացը, Կոթոյսի մը մէջ, Կը պլլայային քառասուն գոռանաւոր կտնիկները:

— Կէսորէ եռք, Գերշ. Տ. Կիրեղ Եղիսիկ. Գլխաւորութեամբ, Միաբանութեան Վերաշափառում մուտք գործեց Ս. Թորոսի Տաճար: Ս. Գերեզմանին և Գլխաւոր այլի առիթներէն ետք, վերջնային Կիր. Ս. Գր. Լուսարարի եկեղեցւոյ մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն և նախատեսակը: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբառեկեաց այցելութեան հանդիսաւոր Թափօր Տաճարէն ներս: Թափօրագետն էր Հոգշ. Տ. Անուշաւան վրդ. Զղլանեան:

● Կիր. 29 Մարտ. — Գոսաւորին: Գիշերային և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտու-

ւեցան ի Ս. Լուսաւորիչ, իսկ հանդիսաւոր Ս. Գատարապը մատուցուեցաւ Գրիգորի Ս. Գեղեղմի վրայ, ժամադրան էր Գատար. ֆոխ. Գերշ. Տ. Կիւրեղ Նպաս, որ ապա Նախագահեց Յորոգյալին և Գատանատեղւոյն շուրջ կատարուած եւագարած մեծահանդէս թափօրինչ

● Գշ. 31 Մարտ. — Հսկումին ի Ս. Լրեշտաւ. հապետ Նախագահեց Լոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ.:

● Եշ. 2 Ապրիլ. — Հսկումին ի Ս. Յակոբ քարոզեց Լոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ.:

● Ուր. 3 Ապրիլ. — Նախատանկին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերշ. Տ. Կիւրեղ Նպաս:

● Եր. 4 Ապրիլ. — Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին (Մուսն ի Վիրապ): Առաւօտուն, Ս. Լուսաւորչի մատուցքը թափօրով փոխադրուեցաւ Աւագ Սեղան, ձեռամբ Գերշ. Տ. Կիւրեղ Նպաս: Ս. Գատարապը մատուցուեցաւ աւանդատան Ս. Լուսաւորչի սեղանին վրայ: Ժամադրան էր Լոգշ. Տ. Սեան Վրդ. Դարիպեան:

● Կիր. 5 Ապրիլ. — Գալսեան: Ս. Գատարապը մատուցուեցաւ քաղաքիս արեւմտեան բաժնին մէջ գտնուող Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի հեղեղեցիին մէջ: Գատարապեց և քարոզեց տեղւոյն Տեսուչը՝ Լոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղշահեան:

● Գշ. 7 Ապրիլ. — Վերջին Հսկումը ի Ս. Լրեշտաւ. հապետ: Լանդիսապետ՝ Լոգշ. Տ. Հայրիկ Վրդ. Գալսեան:

● Եշ. 9 Ապրիլ. — Վերջին Հսկումը ի Ս. Յակոբ: Լանդիսապետ՝ Գերշ. Տ. Կիւրեղ Նպաս:

● Ուր. 10 Ապրիլ. — Խ. օր մեծ լպմոց: Առաւօտուն, Մայր Տաւարին մէջ պաշտուեցաւ Սերկապալի վերջին՝ իսկ երեկոյեան՝ Վաղարշապետի վերջին ժամերգութիւնը:

● Եր. 11 Ապրիլ. — Յիւստակ յարութեան լուսն: Ս. Գատարապը մատուցուեցաւ ի Ս. Գրիգորի: Ժամադրան էր Լոգշ. Տ. Վանիկ Վրդ. Մանկասարեան:

— Կէսօրէ ետք, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շարադասարանով մուտք գործեց Ս. Յարութեան Տաւար, ուր մեր վերնամատարն մէջ պաշտուեցան ժամերգութիւն և Նախատանկին: Ապա կատարուեցաւ Տնօրինական Մորատեղեաց աշխարհութեան հանդիսաւոր թափօր Տաւարին Ներսի թափօրապետն էր Լոգշ. Տ. Կոմիտաս Ս. Վրդ. Օնանեան:

● Կիր. 12 Ապրիլ. — Մաղկապարտ: Գիշերաւորին և առաւօտեան ժամերգութիւնները պաշտուեցան ի Ս. Գատարապը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութեան, մեր վերնամատարն մէջ, ժամադրան էր Լոգշ. Տ. Եանան Արք. Սարգիսեան (Անթիլիասի Միաբան): Ապա կատարուեցաւ եւագարած մեծահանդէս թափօր Գրիգորի Ս. Գերեղմանին և Գատանատեղւոյն շուրջ, գրելաւորութեամբ Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. թափօրապետն էր ձեռնին ունէին ձիթենեաց և արմաւենեաց ռոսեր, իսկ

մեր թափօրին կր հետեւէին Ղպտոց և Ասորւոց թափօրները: Վառք դարձին, Հայոց Թաղի մուտքին, Միաբանութիւնը Որ զխորհուրդ շարակաւոր երգելով յառաջացաւ և բարձրացաւ Գատարաքարան:

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաւարին մէջ պաշտուեցան Սերկապալի և հոգեղմայլ շարակաւորութիւնը: Երեւոյթուն և ժամերգութիւն: Ապա կատարուեցաւ Երեւոյթունի մեծախորհուրդ կարգը, Նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Կիւրեղ Նպաս: Վարագորքացոյնեւ ցանկը կարգաց Լոգշ. Տ. Սեան Վրդ.: Կատարուեցաւ հանդէսնակութիւն ի նպատակ Աղուռիէի Բուժարանին,

● Գշ. 14 Ապրիլ. — Աւագ Նիւեմբրի: Ս. Գատարապը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաւարի գաւթի Ս. Յովհաննէս և Նախատարնի մատարն մէջ: Ժամադրան էր Լոգշ. Տ. Գուսան Արեղայ, որ ապա Նախագահեց Տաւարին Ներսի կատարուած Ուսումնարանը թափօրին: Ս. Թ. Վարսեանի աշակերտութիւնը Ս. Հայրօրինութիւն ստացաւ: — Այս տարի փոքրաթիւ ուխտաւորներ ունեցանք, եկած մեծ մասամբ Ամերիկայէն, Ճրտնայէն, Լիբանանէն և Գալսէն:

● Եշ. 16 Ապրիլ. — Աւագ Հիւնգարի (Յիւստակ ընթաց): Առաւօտուն, Մայր Տաւարին մէջ կատարուեցաւ Վարդ Ապաշխարողաց:

— Օրուան հանդիսաւոր Ս. Գատարապը Աւագ Սեղանին վրայ մատուց Ս. Բարեղ Հայրապետի Հայրօրինութեան ձառք ընթերցաւ հիւրաբար Ս. Աթոռ ժամանած Անթիլիասի Միաբան Գերշ. Տ. Վարդան Նպաս. Տէմիրեան: Ետեան ստացաւ Ս. Հայրօրինութիւն:

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաւարին մէջ պաշտուեցաւ Սոնայալայի սրտագրաւ կարգը, որ ձայնափողուեցաւ իւրաքանչեւ ուստիկալանէն: Լանդիսապետն էր Ամեն. Ս. Գատարապը Հայրը: Ներկայ էին օտար բարձրատիւն հիւրեր, որոնց կարգին Անկիլլեան Եպիսկոպոսը, որ Անգլիերէն լեզուով Անտարանական և ստուած մը կարգաց:

— Ժամ մը ետք, փոքր թափօր մը, գլխաւորութեամբ Լոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զըղշահեանի, այցելեց Գրիգորի զոյգ բանտերը: Ս. Լրեշտաւ. հապետը պաշտուեց Գաւթի, Մար Զիթենի ծառին մօտ, ինչպէս նաև Ս. Փրկչի կիսաւոր մատարն մէջ Լոգշ. Հայրը պատմական տուած սրբավայրերուն:

— Գիշերուան ժամը 7-11, Մայր Տաւարին մէջ կատարուեցաւ Վառարման կարգը, տըխրագոյցիկ խորհրդաւորութեամբ Գերշ. Տ. Վարդան Նպաս. համատարած մօտին մէջ քարոզով մը վեր հանեց Վաղարշապետին փրկարար Նշանակութիւնը:

● Ուր. 17 Ապրիլ. — Աւագ Ուրբաթ (Յիւստակ ընթաց): Կէսօրը քիչ անց, Ս. Յարութեան Տաւարի մեր վերնամատարն մէջ կատարուեցաւ Կարգ Նաչելութեան, Նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Կիւրեղ Նպաս. Գարեգինեան:

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ Կա-
տարուեցաւ Հանդիսաւոր Թաղման Կարգը:
Հանդիսապետն էր Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

● Եր. 18 Ապրիլ. — Ասագ Շաբաթ (ձագալայոց Ս. Զափոյ): Առաւօտեան ժամը 10.15ին (ամառայնային ժամ), Լատիսիայ, Լեւաւառերայի քաղաքային թանկէն թանկ, Ս. Յարութեան ճամբի զօգուր բացուեցաւ մեր կողմէ, բանային տունը մէջ Ասագ Թարգման չափը. Տ. Սեան Վրդ. Դարբասեանի ձեռքէն:

— Ժամ մը ետք, Ամեն Ս. Գատրիարք ձոր գլխաւորութեամբ եւ Հ. Ե. Մ. Ի. առ Հ. Մ. Ը. Մ. Ի. եկեղեցական եկամուտներուն առաջնորդութեամբ, մեկնեցան Ս. Յարութեան ճամբար, ուր յաջորդաբար կատարուեցան լուսաւորեալի եւ յարա-հայ հանգիստութիւնները, սկսեալ Ս. Գերեզի կողմէն գրան կնքուեցին: Յունաց իսովոյ յե-տոյ, մեր լուսահանք՝ Հոգշ. Տ. Սկան վրդ., Ամեն Տ. Տիրաորոս Գատրիարքին հետ, մտաւ Ս. Գերեզման, ուրիշ էր նոյն վայրեան յետոյ դուրս եկաւ նախկինակէ լոյսը, որ սկիզբորմի մը մէջ լուսակիրներու կողմէ փոխանցուեցաւ մեր վերնախնայն ապաշխարքն մէջ իր տեղը դրուող Ամեն Ս. Գատրիարք ձոր, որ ստեղծ օրնեց վարի խռն բազմութիւնը: Տաճարին յաւանական եւ հաշիվական զանգերու եւ կրօնակներու ուրախ զոչանջին կը միանայ Վրդապա-շխարհաւոր, զոր իր ինքեանին թափօրեակներ, եպիսկոպոսական խօյր կրող լուսահան ձոր գլխաւորութեամբ երից դառնալով Ս. Գե-րեզմանին շուրջ: Մեր թափօրին իր հետեւին Զպտաց եւ Աստուաց թափօրները: Վանք դար-ձին, Հ. Ե. Մ. Ի. երեւոյս արինքը իրենց փոյե-րախօմբով առաջնորդեցին Միապանութիւնը: Զամբուկէտին, լուսաւորապաշտ ու լուսահանը զգեստաւ որուած՝ զարդներ Յարութեան շարա-կանները երգելով եւ զանգաւորութեամբ, թա-փօր մուտք դարձն Մայր Տաճար:

— Ժամ ըը ետք, ձրագալոյցի արարողու-
թիւն կատարուեցաւ Մայր Տաճարին մէջ, իսկ
իրիկեցուցեմի լսակուցիչ Ս. Պատարազը մա-
տակուեցաւ Աստուծոյ խոսքին վրայ: Ժամաբարն
էր Նոգչ: Տ. Կոմիաստ Ծ. Վրդ. Օ՛ւանեան:
Գեղք: Տ. Կիւրեղ Ծպոյ՝ ի նախազանութեամբ
կատարուեալ նախառնակէն ետք, Միաբան
շայրեր և գղիկներն Այնօր յաբեաւ չարա-
գանը երգելով՝ զգեցանաւորաւ բարձրացա-
նալանառանձն՝ ընկրիքի:

● Կիր. 19 Ապրիլ. — ՋՈՏԻԿ ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ, ՏՅԻՆԱՐԻ: ԳԵՂԵՐՔԻՆԵ ԺԱՄԱՆԱԿԸ ԽԱՐԵ, ՄԱՐԴԱՎԱՆՔԻ ՏՆԵ ԿԱՄԱՐԸ ԽՈՐԵՔԻ ԿՆՆԱՆ ԵՄԻԱՐԱՆԱԴՐՈՒՄԸ, ԵՐ ԺԱՄԻՆ ԽԱՐԵ, ԳԻՆԱՐԱՐՈՒՄԸ ԳՅԱՐՈՐ. ՓՈԽԱՆՔՐԳ ԳԵՐԸ. Տ. ԿԻՐԱԵԳ ԵՎՍԵ. ԳԱՐԻԿԵԱՆԻ, ՎԵԼՔԵԱՆ. Ս. ՅԱՐՈՒՆԵԱՆ ՏՈՒՆՈՐ. Ս. ԿՈՂՈՐԴԱՅԻ ՈՒՆԱՆԸ ԽԱՐԵ, ՎԵՐ ՎԵՐԱՆԱՏԱՆ ՄԱՐԿՈՐԱՆ ՄԵՂ ԿԱՆՆԱՆԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱՆ ՎԵԼ ԺԱՐՈՐ ՄԻՆԿՆ ՎՋԱՐԳ, ԵՆՈՅՈՂ ԻՂՆՈՂՈՎ Ս. ՎԵՐԱՎՈՐԱՆԻ ԶՐԴԱԿԻՆ, ԴՈՅՏԵԱՆ ԶԱՐԱՆԿՈՎ ԹՎԱՐԱՐԱՆԿԱՆ ԳՆԱՅԳՈՎ ՄԵՐ ԹՎԱՐԱՐԻՆ

զը հետեւէին Ղլպտաց և Ասորւոց Թափօրնեբլրս։ Ապա, արեւածաղիւն, մենդառնուն կատարաւ սեպցաւ և երգուեցաւ լեռայի թռ թրիտառս։ — Կարճ դարպարէ մը ետք, Գերշ. Հանդիսապետ Սրբազանը մատաղց օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատմաբանք Գրիստոսօր Ս. Գերեզմանին վրայ, որ ձայնալսութուեցաւ իւրաքանչեւան ճատիւն կայանէէն փառանակի աղօթութեան պատահառաւ։ — Լատինաց ալ Զատիկ էր — քարոզ լիքաւ սեպցաւ։ Վաշը դարձին, Միաբանութիւն և դպիրներ շայոց Թաղի մուտքէն մէյուր յարեաւ, շարականը երգելով յառաջացաւ և բարեմիացաւ Պատարիարքաբարձ, ուր Գերշ. Սրբազանը Սարաւթեան ակտիսով արձակեցքոյրօր։ — Կէսօրէ ետք, Մայրավառիկ մեծ բակին մէջ կատարուեցաւ Զատիկեան մեծ Անդառտանը, նորհրտապետութեամբ Ամենապատիւ Ս. Պատմաբան Զօր։

● ԲՀ. 20 Ապրիլ. — Բ. ԵՐ Ս. Ջալիկ (Թիբասակ մեմեթյոց) և Անիսովսկի Ս. Իստովսկովներ: Լուսարար-բաղանդ Գեղի. Տ. Գարեգին Արքեպս. մատույց օրուան հանդիպումը Ս. Գառարարացը Մայր Տոհմարի Անագ Սեղանին յիշայ Ապա, Ամեն. Ս. Գառարարացը Հայրը, ամպղնպանիի տակ և Գինեց փայտը մասունքի ձեռքի, Նախադա-հնեց մեծահանգնե թափօրի: Ի Գառարարա-բան, աբ յետոյ բալլերն եղան երգեցողա-թեման, Ն. Ամեն. Ս. Գառարարացի օրնուած յիշար բանեց մեծնուն:

● ԳԶ. 21 Ապրիլ. — Գ. օր II. Զանգի: Մայր
ճառարի Ս. Գլխադրի մատրան մէջ պատարա-
հեց շարժ. Տ. Սեպուհ Արդ. Սարգիսեանն Հ-
հանգիստեան պաշտօնակատներին նախագահեց
հիմը. Տ. Վարդան Նպա:

● ԴՆ. 22 Ապրիլ. — Ս. Կոյսի Աւետման յի-
ստոեակը այս տարի զոգադիպած ԸԼԼԱՄԻՎ
առկի երկրորդ օրուան, յետածգուեցաւ երեք
րոպէ։ Առ այդ, նախատեանկ կատարուեցաւ
վարոր Ս. Յակոբը, որուան նախագահեց Գերշ.
Վարդանան Եպսկ.

• 62. 23 Ապրիլ. — Առաւելուն, Գերշ. Տ. արգաւան եղաւ. Տեմիտիանոսի զգլխաւորութեանը, իարանը խալիքը ինքնաշարժներով իշան Պերեմանիկի ձորը ու չհրաշափառաւով մուտք գործեցին Ս. Առաւելուն-ձանի Գեղարք, ուր Տերաւոր Ս. Գերեզմանին վրայ եպիսկոպոսական գեղատաւանամբ պատարաքնն շնորհ. Տ. Կոնստանտին վրդ. Օնանեան:

● **Ուր. 24 Ապրիլ.** — Յիսուսակ Նահասակացի
Էն Եղեռնի (տեսնել առանձին, էջ 11):

• Եր. 25 Ապրիլ. — Յիսուսով Գլխաման Ս. Լճի մոտ խորանին վրա պատարագեց Հռոմէական Ս. Ռաբէն վրդ. Յովակիմեան:

● Գիրք. 26 Ապրիլի. — Նոր Կիրակի (Կրկնազգահ և Յիսաակ Նահապետի): Ըստ տոմարաբանի, այդ Տահարի Առաջ Սեպանին վրայ պատահեց Լուսնահանը՝ Զոռը. Ս. Սեան վրդ. և Հասնահանտեան պաշտամունքին նախապահեցեք: Տ. Գրեթե Եղպ. Բ.

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Բշ. 2 Մարտ. — Ըստ ասվորութեան, Մեծ Պառնոս առաջին արձանն առիթով, Սարգազադեներ և Ժառանգ. սաներ պտտոյտի դացին: Այս տարի այցելեցին Ապու Ղոչ և Պաղեստինեան Կեսարիա, քիչ մըն ալ անձրեւի բռնուելով:

● Բշ. 24 Մարտ. — Երեկոյեան, վաղուան Յունաստանի Անկախութեան 166րդ տարեդարձին առիթով, Հէլլէն Հիւպատոսին կողմէ, ինթելեքտիւնէնթըլ պանդոպին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպոս, Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպիսկոպոս, Լոգշ. Տ. Սեան Վրդ. և Տիար Գէորգ Հինգիւսան:

● Բշ. 31 Մարտ. — Պատր. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպոս. Նախագահական Ապարանքը մեկնելով, ողջերթ մաղթեց Նախագահ Հայրմ Հէրցոպի, որ յաջորդ օր պիտի մեկնէր այցելելու Զուիցերիա և Արմէն. Գերմանիա: Իսկ 10 Ապրիլ, Ուրարթ օր, Նախագահին վերադարձին առթիւ գիմնաւորութեան գնաց Պէն Կուրեան օգակայան:

● Ուր. 10 Ապրիլ. — Ս. Զատիկի տօնին առիթով, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը շնորհաւորական հեռագիր յղեց Իսրայէլի Նախագահ Վսեմ. Հայրի Հէրցոպի, Նախագետ Վսեմ. Իցնաք Տամիրի, Գնէսէթի Նախագահ Վսեմ. Շլոմօ Հիլլէլի և Երուսաղէմի Քաղաքապետ Վսեմ. Թէտի Քալէքի:

● Բշ. 13 Ապրիլ. — Հրէից Պառնոս տօնին առիթով, Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը շնորհաւորական հեռագիր յղեց Իսրայէլի Նախագահ Վսեմ. Հայրի Հէրցոպի, Նախագետ Վսեմ. Իցնաք Տամիրի, Գնէսէթի Նախագահ Վսեմ. Շլոմօ Հիլլէլի և Երուսաղէմի Քաղաքապետ Վսեմ. Թէտի Քալէքի:

● Բշ. 14 Ապրիլ. — Կէսօրէ առաջ, Բրիտանական Ընդհ. Հիւպատոսը քաղաքէս իր մեկնումին առիթով Կրածիտի այցելութեան եկաւ Պատրիարքարան:

● Բշ. 21 Ապրիլ. — Կէսօրէ առաջ, Սուրբ Զատիկի տօնին առիթով, Անկիլքան Գերշ. Եպոս. Ը, իր օգնականներով, շնորհաւորութեան եկաւ Պատրիարքարան, որմէ ետք, Ամեն. Ս. Պատրիարք Լօր գլխաւորութեամբ, Միաբանութիւնը շնորհաւորական այցելութեան գնաց Յունաց և Լատինաց Ամեն. Ս. Պատրիարքներուն և Ֆրանչիսկեանց Գերշ. Կիւրեանին: Ապա, Լուսաբարապետ Գերշ. Տ. Գարեգին և (Կիւրաբար քաղաք գտնուող) Գերշ. Տ. Վարդան Սրբազաններ շնորհաւորութեան դացին Պապական Նուիրակին և Անկիլքան Եպոսին: Իսկ այլ Հոգեւոր Պետեր, ինչպէս նաեւ օտար տէրութեանց Հիւպատոսներ և պետական անձնաւորութիւններ յաջորդ պաւստօսան շնորհաւորութեան եկան Պատրիարքարան: Հինգշաբթի օր, Գերշ. Տ. Վարդան Եպոս., քանի մը վարդապետներով, այցելեց Կաթօլիկ և Օրթոթոքս փոքր համայնքներու վանքեր:

● Բշ. 27 Ապրիլ. — Զատիկեան տօնից լրացած ըլլալով, Ժուս. Վարժարանի առաւնողութիւնը օրական պտտոյտի գնաց Եաֆա:

— Պատր. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Կիւրեղ Եպոս. մեկնեցաւ օգակայան, ողջերթ մաղթելու Ֆրանսա մեկնող Վարդապետ Խ. Տամիրի:

— Կէսօրէ առաջ, Լոգշ. Տ. Մանուշաւան Վրդ., Լոգշ. Տ. Համբարձում Վրդ. և Տիար Գ. Հինգիւսան ներկայ եղան Դամիէիկեաններու եկեղեցւոյ մէջ, Ս. Գրական Ժանօթ բանասէր Péro Bénédix յուպիւրաւորութեան և ծաղկապսակ մը ղեկավարեցին, Պատրիարքարանիս կողմէ, հանդուցեալի դադաղին վրայ:

Ե Ա Ն Ե Կ Ա Ն Դ Ա Ս Ս Ա Ն Ս Ս Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ե Ր

Կորովի ջանքերով Թայն-Կաթօլիկ Պատր. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Լուսինի Լանհամ Եպոս. անցնող փետրուար և Մարտ ամիսներու ընթացքին, իրենց եկեղեցւոյն կից գտնուող Oriental Churches Centre փոքր սրահին մէջ կայացաւ դասախօսութեանց շարք մը, ուր ութ քրիստոնեայ համայնքներ — Հայ, Թայն-Կաթօլիկ, Լատին, Ղպտի, Ասորի, Հապէն, Մարոնի և Աւշուրի կամ Քաղղէեացի (որոնք շատ քիչ կր տարբերին Ասորի-Կաթօլիկներէն և չունին հոռ համայնք կամ աղօթատուն) — Անգլիկէն, Արաբիկէն և Ֆրանսիկէն լեզուներով իրենց պատկանած եկեղեցիներու Ս. Պատրարգի Խորհուրդին և Ժոսկատարութեան մասին: Իւրեքան չիւր համայնք լսեցուց նաեւ իր Ս. Պատրարգի մեղեդիներէն ծայնագրեալ մասեր: Մեր կողմէ խօսեցան Լոգշ. Տ. Անուշաւան Վրդ. Զղլիւսան՝ Անգլիկէն և Ֆրանսիկէն, և Տիար Գէորգ Հինգիւսան՝ Արաբիկէն լեզուներով: Թայն դասախօսութեանց յիւսիս կը հասնէր մինչև Վերաբերում: Մնացեալը պիտի շարունակուի Մայիսի և Յունիսի ընթացքին:

Տարածուած վրէ Թէ այսպիսի ձեռարկներ մեծապէս կը նպաստեն Քրիստոնէական Եկեղեցիներու փոխադարձ ճանաչողութեան, որմէ սկիզբ կ'առնէ ճանապարհը դէպի համագործակցութիւն, երջանիկ օր մը երկարելու համար մինչև ցանկալի վերամիացում:

**Ս. ԱԹՈՒՌՈՅՍ ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆԸ ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ
ՍՏԱՅՁԱՄ Է ՀՅՏԵԻՆԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

Վարդապետութեան Աստիճանները Հայ եկեղեցւոյ մէջ — Բարգէն Մ. Վրդ. Կիւլէտէրահան (Աթոռակից Կաթողիկոս), Անթիլիաս, Տպ. Կաթ. Կիլիկիոյ, 1980, էջ 162, Ծաղկաքաղ Կրօնաշուշ Ընթերցողական Հայ Հին Մատենագիտերէն (Աւարտաճառ Վարդապետական) — Արտաւազդ Վրդ. Թրթուհան (Բաղեց և աշխարհաբար զբոսոճեց 1955 ին), Անթիլիաս, Տպ. Կաթ. Հայոց Կիլիկիոյ, 1986, էջ 196, Արժէքարանութիւն կամ Արժէքներու Իմաստասիրութիւն — Շահան Ռ. Պէրպէրեան (1891-1956), Անթիլիաս, Տպ. Կաթողիկոսութեան Կիլիկիոյ, 1976, էջ 159, Բնազանցութիւն — Շահան Ռ. Պէրպէրեան, Անթիլիաս, Տպ. Նոյն, 1978, էջ 184, Գլածոր — Տարեգիրք Դպրեվանդ Մեծի Տոնն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան, 1) 1984-85, էջ 222, 2) 1985-86, էջ 237, Պէքֆայա, Լիբանան, Սուրբ Պսակի Երգեցողութիւն — Դաշնաւորում՝ Զարեհ Վարդապետ Ազնաւորեան, Անթիլիաս, Հրատ. Կաթողիկոսութեան Հայոց Կիլիկիոյ, 1980, էջ 31, Հարիւրամակ (Հանդիպումներ, Յուշեր) — Յակոբ Յ. Առաւորեան, Նիւ Եորք, 1978, Տպուած Պէյրութի Թէքնոքէա Մօտերն Տպարանին մէջ, 1978, էջ 188, Կոմիտասի Հմայքին Տակ — Եղաւարդ Յակոբեան, Երաժշտական Ուսումնասիրութիւններու և Քննախօսականներու Ժողովածու, Պէյրութ, 1972, էջ 187, Վերջին Խօսքեր — Գրիգոր Պողոսեան, (Հուսկ Բանք՝ Ուղղուած Հալէպի Կրթասիրաց Վարժարանի Աւարտական Կարգերուն և Փունջ մը Խմբագրական էջերէն), Պէյրութ, Տպարան Ասլա, 1975, էջ 324, Վաթնուհանակ — Սիսակ Յակոբ Վարժապետեան, Քերթուածներ (1940-1978), Պէյրութ, Տպարան Ասլա, 1978, էջ 204, Վկաները Ոտքի Նլան Խօսելու — Շահանգուլում, Պէյրութ, 1986, էջ 243, Վահան Չերազ եւ Իր Երգն Հայաստանի — Վազգէն Անդրէասեան, Պէյրութ, Տպ. Սահան, 1977, էջ 644, Հատընտիր Քերթուածներ — Անել (Տօքթ. Կարօ Յ. Կարապետեան), Նիւ Եորք, Տպ. Ոսկեառ, 1986, էջ 200, Իմ Գիրքս — Զարեհ Մեղեդեան, Ա. Հատոր, էջ 130, Բ. Հատոր, էջ 124, Գ. Հատոր, էջ 125, Տիթթոյթ, Միշիկըն, Կ. Բրինթինկ, 1979, Երգեցողութիւնք Սրբոյ Պատարագի Հայաստանեայց Առաքելական Ուղղափառ Եկեղեցւոյ — Մակար Եկմուլեան, Նիւ Եորք, 1979, էջ 123, Փափազեանական Ոգիով — Յակոբ Վարդապետեան (Խմբագիր), Հ. Բ. Ը. Մ. — Հ. Ե. Ը. Վահրամ Փափազեան Թատերախումբի 25ամեակի առիթով, Ութըրթմուն, Պայքար Հրատարակչութիւն, 1984, էջ 395, Հայկական Պետութիւն Աստղի մը մէջ — Սօնաստան — Գեղամ Գեղակ, Լոս Անճելես, Գալիֆորնիա, Կ. Բրինթինկ, 1979, էջ 212, Իրիկուան Ժամանց — Սուրէն Մանուէլեան, Պատմուածքներ, Նիւ Եորք, Ս. Վարդան Մատենաշար, 1986, էջ 340, Հրանտ Ասատուր (Կեանքը և Գործը) — Ս. Պ. Հայրապետեան, Լոս Անճելես, Հրատարակչութիւն «Գրամարտիկ» Տպարանի, 1979, էջ 238, Հայկական Կիլիկիոյ Ազատագրական Պայքարը (Յուշեր և Նօթեր) — Վահրամ Կէօքճեան, Յառաջաբան՝ Անդրանիկ Լ. Փոլատեանի, Պոսթըն, Թէքեան Մատենաշար թիւ 1, «Պայքար» Տպարան, 1979, էջ 189, Աստղերը Խմելով, Արեւը Վառելով — Մկրտիչ Հաճեան, էջ 48, Դիմաստուներ — Լեւոն Սոփոկեան, Մատենաշար «Ծիրանի Գօտի», Գրեւած Ճրանգա, ապուած Ամերիկա, Ալթօ Փրինթինկ Դամփընի, 1987, էջ 77.

- Կեանքին Ձուգահեռ — Վարդգես Գարակէօզեան: Բանաստեղծութիւններ: Լոս Ան-
ճելըս, Հրատ. «Էրեբունի», Ալբո Փրինթինկ Քամփընի, 1981, էջ 144:
Տեղեկատու Հիօտանի Ազգային Առաջնորդարանի, Պէյրութ, Լիբանան, Գ. Տարի,
1986, Տպ. Էրեբունի, էջ 93:
- Լուսածնունդ — Բիւզանդ. Թօփալեան: Փարիզ, Տպ. «Արտաք», 1964:
Յառաջ 60 — Մատենաշար Եռաջ թիւ 17: Փարիզ, Տպ. «Եռառջ», 1987, էջ 511:
Պորխէս Կը Խօսի Հայաստանի եւ Հայերու Մասին Ռոսա Մախեանի Հետ (Սպաներէն,
Հայերէն եւ Անգլիերէն լեզուներով) — Ռոսա Մախեան, Պ. Այրէս, 1985, էջ 71:
Հայաստանայց Առաքելական Եկեղեցւոյ Սրբազան Տաղեր (Զոյնի եւ Երգահանի համար)
— Եղուարդ Յակոբեան (Մշակում), Գահիրէ, 1980, էջ 30:
Բանաստեղծ Փագ Յակոբեանի 40ամեայ Վտտակը: Մեծարանքի Այլում: Գահիրէ, 1978:
Գարեգին Պէշկէօթլիւան (Բանաստեղծ-Երամիշ) — Եղուարդ Յակոբեան: Գահիրէ,
Հրատարակութիւն «Եգիպտական Երգչախումբ»ի, 1979:
Նիւթեր Եգիպտոսի Հայոց Պատմութեան Համար — Արտաշէս Հ. Գարաշեան, Բ. —
Պատմութիւն Եգիպտական Բարերարներու եւ Կրթական Հաստատութիւններու,
Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1986, էջ 765:
- Կանոնադրութեան Հայաստանայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ — Շնորհ Ս. Քնյոյ, Մու-
րատեան, Հրատ. Պատր. Հայոց Թուրքոյ: Իսթանպուլ, 1986, էջ 60:
Զրօնապտոյտ — Զարեհ Խրախունի: Բանաստեղծութիւն: Իսթանպուլ, 1978, էջ 120:
Ամպ ու Արեւ Ափերու — Զարեհ Խրախունի: Բանաստեղծութիւններ: Իսթանպուլ,
Մուրատ Օֆսէթ, 1982, էջ 71:
- Դիւզազնահանդէս — Զ. Խրախունի: Բանաստեղծութիւն: Իսթանպուլ, 1984, էջ 208:
Մարդկային Ապրումներ — Արաքսի Նաթանեան, Իսթանպուլ, 1978, էջ 64:
Տիգրան Ձուգահեռ (Կեանք եւ Գործը) — Հրանդ Փափազեան: Գ. Տպագրութիւն,
Իսթանպուլ, Տպ. Ույկուր, 1986, էջ 45:
- Մաշտոց որ կը պարունակէ միայն Ս. Մկրտումեան, Ս. Պատկի եւ Թաղման Խորհրդ-
դականութիւնները, Թեթեօրէն յաւելեալ Աշխարհաբար Թարգմանութիւննե-
րով, Իսթանպուլ, Մուրատ Օֆսէթ, 1985, էջ 183:
- Հայերէն Ձեռագրերի Ժէ. Դարի Յիշատակարաններ (1641-1660 թթ.) — Վազգէն Յա-
կոբեան (Կազմող): Հատոր Գ.: Պատմ. Ինստիտուտ, Երեւան, 1984, էջ 1015:
- Հայերէն Ձեռագրերի Յիշատակարաններ (ԺԳ. Դար) — Ա. Ս. Մաթիսեան (Կազմող):
Մատենադարան, Երեւան, Հայկ. ՍՍՀ ԳԱ Հրատ., 1984, էջ 987:
- Մատենա Ողբերգութեան — Դրիգոր Նարեկացի: Աշխատասիրութեամբ՝ Պ. Մ. Խա-
չատրեանի եւ Ա. Ս. Ղազարեանի, Երեւան, 1985, էջ 1122:
- Հայ Ազգագրութիւն եւ Բանահիւստիութիւն — Այվարդ Ղազինեան, Նիւթեր եւ Ուսում-
նասիրութիւններ, 15, Արցախ, Երեւան, 1983, էջ 189: [305]
- Հայ Գրականութիւնը եւ Բանահիւստիութիւնը — Արամ Ղանալեան, Երեւան, 1986, էջ
Հայրենի Աւանդակներ — Անդրանիկ Ղուկասեան: Զրեղեղ, Հայկ եւ Բէլ, Վահագն,
Արա Գեղեցիկ եւ Շամիրամ, Տիգրան Երուանդեան, Երուանդ, Արտաշէս եւ Ար-
տաւազդ: Երեւան, «Լոյս» Հրատարակչութիւն, 1985, էջ 143:
- Միպիլին, Տիմրական եւ Միծաղը (Հէփթաթ-Վիպակ) — Սաղաթեւ Յարութեան,
Նկարիչ եւ Հրատ. ըստ Նախորդին: 1985, էջ 146:
- Անգլիերէն-Հայերէն Բառարան — Հ. Ա. Ասմանգուլեան եւ Մ. Ի. Յովհաննիսեան,
Երեւան, «Հայաստան» Հրատարակչութիւն, 1984, էջ 1143:
- Ջուարթնոց Գագկաշէն — Թորոս Թորամանեան: Հայ Զարտարագիտութեան Յուշա-
ձաններ: Երեւան, «Սովետական Գրող» Հրատարակչութիւն, 1984, էջ 138:
- Հայկական Ռոմաններ — Հրաչեայ Ա. Մելիքեան (Կազմող): Երեւան, 1984, էջ 232:
Դաշնամուրային Ստեղծագործութիւններ (Պրիւլեաներ, սոնետներ), Սփուս 2, 11, 14
— Գաբրիէ Հովսէօս, Երեւան, «Սովետական Գրող» Հրատ., 1985, էջ 79:

- Հայ Գրքի Պատմություն — Ռաֆայել Ա. Իշխանեան, Հատոր 1 — «Հայ Տպագիր Գիրք» 16-17րդ Դարերում, Երևան, «Հայաստան» Հրատ., 1977, էջ 534;
- Արեւելահայ Բանաստեղծութեան Լեզուի Պատմություն (17րդ Դարից մինչև 1920 թ.) — Ռաֆայել Ա. Իշխանեան, Երևան, Համալսարանի Հրատ., 1978, էջ 427;
- Տաղեր — Գրիգոր Աղթամարցի, Հայ Քնարերգու թիւն Մասնաշար (Հ. Բ. Մ.), Երևան, «Սովետական Գրող» Հրատարակչութիւն, 1984, էջ 117;
- Մեներգեր — իմերգեր — Սահփան Նազդեան, Երևան, 1984, էջ 115;
- Հէքիաթներ — Յովհաննէս Թումանեան, Նկորիչ՝ Վաղինակ Մանգուկունի, Երևան, «Լոյս» Հրատարակչութիւն, 1985, էջ 319;
- Ախթամար — Յովհ. Թումանեան, Նկարները եւ Ձեւաւորումը Մեներ Արեւեանի, Երևան, «Հայաստան» Հրատարակչութիւն, 1969, [էջ 352];
- Հայ-Պորտուգալական Յարաբերություններ — Ռուբեն Վ. Կիւլպէնկեան, Երևան, 1986;
- Սովետահայ Գրականութեան Պատմություն — Հրանտ Ս. Թամրազեան, Երկրորդ Բարեփոխում Հրատարակչութիւն, Երևան, «Լոյս» Հրատ., 1984, էջ 607;
- Բիւզանդ Թօփալեան — Կատարցի կապույտ Գ. Խոստիկեան, Սփիւռքահայութեան Հետ Մշակութային Կապի Կոմիտէ, Երևան, 1969, էջ 11 եւ Գծադրութիւններ;
- Հայ Փողոցային Պատմություն (Հնագոյն Ժամանակներից մինչև մեր օրերը, Երկրորդ Հրատարակչութիւն) — Գրոֆ. Մ. Գ. Ներսիսեան, Երևան, 1985, էջ 527;
- Հայոց Փիլիսոփայության Պատմության Հարցեր — Տարեգիրք 1985: ՍՍՀՄ Փիլիսոփայական Ընկերության Հայկական Բաժանմունք, Երևան, 1986, էջ 243;
- Անանիա Նարեկացի (Կեանքը եւ Մասնադրութիւնը) — Հրաչեայ Հ. Թամրազեան, Երևան, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ Հրատարակչութիւն, 1986, էջ 361;
- Կարգ Աւագ Օրհնութեանց եւ Հարցից Յարութեան Տեղան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի Մասին Բ՜յ. Գալսեան (Վերածննդ), Տպարան Ս. Էլմիսճեան, 1986, էջ 358;
- Աւագ (Մաղկոց) — Մաշտոցի Անուան Հին Ձեռագրերի Ինստիտուտ, «Մասնադրութեան» Ծիրանաւոր, Էրեբունի Հրատարակչատուն, 1984;
- Թորոս Տարօնացի — Ծիրանաւոր, Էրեբունի Հրատարակչատուն, 1984;
- Մերուն — Ծիրանաւոր, Էրեբունի Հրատարակչատուն, 1984;
- Nicosia (Capital of Cyprus Then and Now, With Illustrations and Maps) — Kevork K. Keshishian. Nicosia, 1978, pp. 262.
- A Pontifical Journey — Iris Papazian. Karekin II in the United States of America and Canada. New York, Armenian Apostolic Church of America, 1986, pp. 189.
- Quest for the Cup — Toros Kibritjian (Parseghian). The Story of a Soccer Player. N. Hollywood, California, Delta Printing Co., 1986, pp. 182.
- Secrets of Cooking (Armenian, Lebanese, Persian) — Linda Chirinian. Photographs by René Chirinian. Designed by R. Minakawa. Connecticut, 1987, pp. 264.
- Four Further Armenian Epigraphs from the Sinai — Michael E. Stone. Extract from ✓ the Journal of the Society for Armenian Studies 2 (1985-86). Printed in U. S. A. 1986, pp. 73-83.
- Holy Land Pilgrimage of Armenians Before the Arab Conquest — Michael E. Stone. ✓ Extract from «Revue Biblique» No. 1, Janvier 1986 — 93è Année. Paris, Librairie Lecoffre, 1986, pp. 93-110.
- Il Monofisismo Nella Chiesa Armena (Storia e Dottrina) — Fr. Basilio Talatinian. Studium Biblicum Franciscanum. Jerusalem, Franciscan Printing Press, 1980, pp. 122.
- Spirito di Dio Padre e Figlio — Fr. Basilio Talatinian. Estratto da «Studia Orientalia Christiana Collectanea», No. 19 (1986). Jerusalem, Franciscan Press, pp. 129.
- La Sacrement du Baptême — Père Vatché Iknadiossian. Marseille, 1987, pp. 8.

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ս Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Շնորհաւորական գիր՝ Ալեքսանդր Հայոց վեհ. Հայրապետին	70
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ	
— Ի սեր կարգ ու կանոնի	«ԷՋՄԻԱՅԻՆ» 66
— Ելե լեցւոյ բարեկարգութեան ուղիով	Ե. 71
— Բարեկարգութիւն Հայոց. Եկեղեցւոյ	ԹՈՐԳՈՄ ՊԱՏՐԻԱՐԺ 79
ԿՐԾՆԱԿԱՆ	
— Աւետումներ	ԳԷՈՐԳ Ս. ՃԻՆԻՎԻՋԵԱՆ 84
— Ճշմութիւն եւ առաքելութիւն	» » » 85
ԲԱՆԱՍՏՆԱԿԱՆ	
— Անդրհամբ	ՎԱԿԷ - ՎԱՀԵԱՆ 86
— Քառասնեք	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ 88
— Ծղեր	Գ. ՃԱՐՏԱՐ 89
ՀԱՅ ՆԱԿԱՐՈՂՆԵՐ	
— Հայ Նշարողներ ԺԱ. - ԺԵ. Դարերու	Ն. ԱՐԺ. ԾՈՎԱԿԱՆ 90
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ	
— Սրբապետութիւններ «Վարդ Մառտոյի մէջ	Ն. ԱՐԺ. ԾՈՎԱԿԱՆ 94
— Գրիգոր Սուրբասանց	» » » 95
ՊԱՏՐԱԿԱՆ	
— Մասնաւոր պատմագրութիւն	
Ս. Նուն վանուց Սեբաստիոյ	ՏԻԳՐԱՆ Ս. ՔԻՐԻՇԵԱՆ 96
ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ	
— Սաղիմական անցուղարձներ	Ն. ԱՐԺ. ԾՈՎԱԿԱՆ 99
Համառոտ եւ բազմապատկան տկմարի մեր եւ	
բոլոր Եկեղեցիներու Տոնացոյցներու վրայ	Գ. Ճ. 102
ԴՐԱԽՍՍԱԿԱՆ	
— «Հայրենի Աղբիւրից»	Գ. ՃԱՐՏԱՐ 106
ՌԵՍՈՒՆ ՑԱՐԻ ԱՌԱՋ	
— Ս. Յակոբի հերտեմ	107
— Հանգիստ Տ. Բարդուղիմէոս Մ. Վրդ. Թագաւանի	107
Շնորհաւորական հեռագիրներ՝ յղուած Ս. Աթոռին	108
» գիր Քենթրալըրիի Արեւիկոպոսին	109
» » Ռուսաց Պիմեն Պատրիարքին	109
72րդ Տարեդարձ Ապրիլեան Եղեռնի	110
Հայկական ցեղասպանութեան նուիրուած երեկոյ	111
ՎԵՐԱՆԱԳՐԱԿԱՆ	
— Խոստովանմանի մասին	111
1600ամեակ մահուան Ս. Կիրիլ Երուսաղեմացի Հայրապետի	112
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆՍՐԱԿԱՆ	
— Եկեղեցական - Բնական	113
— Պատմական	116
Շահեկան դասախօսութիւններ	116
Յանկ՝ Կիւլպենկեան Մասնագործանի կողմէ ստացուած զգրեռու	117